

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 145**

**“De schoonste en aangenaamste wandel-
wegen, die ik ooit ergens gezien heb”**

Archeologisch onderzoek aan de Binneblifstraat en
Drieboomlaan in Hoorn

C.P. Schrickx & W. Stellingwerf

West-Friese Archeologische Rapporten 145

**“De schoonste en aangenaamste wandelwegen,
die ik ooit ergens gezien heb”**

**Archeologisch onderzoek aan de Binneblifstraat en Drieboom-
laan in Hoorn**

C.P. Schrickx & W. Stellingwerf

Hoorn 2020

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 145

Titel	"De schoonste en aangenaamste wandelwegen, die ik ooit ergens gezien heb" Archeologisch onderzoek aan de Binneblifstraat en Drieboomlaan in Hoorn	
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland	
Auteur	C.P. Schrickx (Senior KNA Archeoloog, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf (Archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Redactie	M.H. Bartels (Senior KNA Archeoloog, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn (KNA Archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)	
Veldwerk	C.P. Schrickx M. Kossen (Veldtechnicus, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn J. Leek (Archeoloog, Archeologie West-Friesland) E. van Paridon (Veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (Metaaldetectie, Archeologie West-Friesland) J. Jetses (Stagiaire, VU Amsterdam)	
Determinatie	Aardewerk & glas: Metaal & bouwkeraamiek: Hout: Tabakspijpen: Leer:	W. Stellingwerf C.P. Schrickx D.M. Duijn & S. van Daalen J. van Oostveen A. Vissie & E. Winters-Ran (Vrijwillig medewerkers, Archeologie West-Friesland)
Botanisch onderzoek	A.L. de Sitter-Homans (Vrijwillig botanisch specialist)	
Fotografie objecten	W. Stellingwerf	
Bewerking afbeeldingen	F.C. Schinning (KNA Archeoloog MA) & W. Stellingwerf	
GIS/kaartmateriaal	C.P. Schrickx	
Opmaak	F.C. Schinning	
Trefwoorden	Hoorn, Binneblifstraat, Drieboomlaan, zeventiende eeuw, achttiende eeuw, boekband, tuinhuizen	

© Archeologie West-Friesland 2020

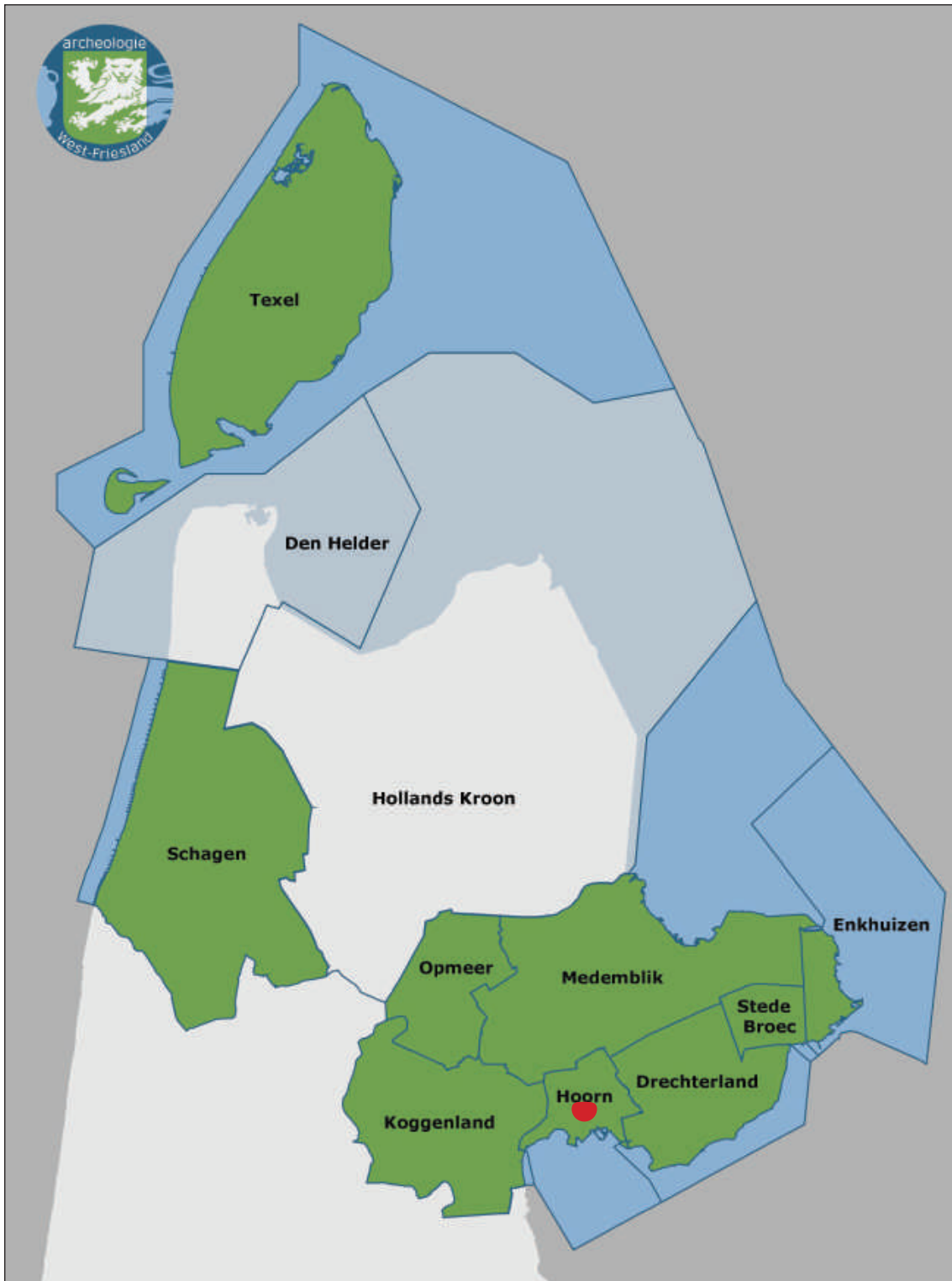
Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Administratieve gegevens

Project/locatie	Binneblifstraat, Hoorn, gemeente Hoorn
Projectnummer	466
Landelijk registratienummer	4584741100
Centrale coördinaten	x: 132.944 y: 517.664
Datum rapportage	9 juni 2020
Datum veldonderzoek	26 februari, 9 t/m 13 april 2018
Bevoegde overheid	Gemeente Hoorn
Archeologisch deskundige	M.H. Bartels
Beheer en plaats projectdocumentatie	Depot gemeente Hoorn
Opdrachtgever	Intermaris
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Afb. 1a. De locatie van het plangebied binnen de gemeente Hoorn in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. Regionale archeologische en cultuurlandschappelijke context	12
3. Opzet en doel van het onderzoek	23
3.1 Onderzoeksopdracht	23
3.2 Methode	23
3.3 Sanering en milieukundige eisen	26
4. Resultaten	29
4.1 Bodemopbouw	29
4.2 Pre-stedelijke sporen	29
4.3 Perceelsindeling	30
4.3.1 Inleiding	30
4.3.2 Perceel 1	31
4.3.3 Perceel 2	35
4.3.4 Weilanden	40
4.4 Tuinhuizen	41
4.4.1 Inleiding	41
4.4.2 Huis 1	41
4.4.2.1 Fase 1 (1598-ca. 1725)	41
4.4.2.2 Fase 2 (ca. 1725-1905)	44
4.4.3 Huis 2	51
4.4.3.1 Fase 1 (1598-ca. 1750)	51
4.4.3.2 Fase 2 (ca. 1750-1800)	60
4.4.4 Huis 3	68
4.4.4.1 Kleilaag voorafgaand aan bouw	68
Kadertekst: Struisvogelei	69
4.4.4.2 Fase 1 (ca. 1600-ca. 1650)	72
4.4.4.3 Fase 2 (ca. 1650-ca. 1760)	75
4.4.5 Huis 4	79
4.4.5.1 Fase 1 (ca. 1600-ca. 1700)	79
4.4.5.2 Fase 2	84
4.4.5.3 Fase 3 (na ca. 1760)	86
4.5 Fase 4 (na 1925)	87
4.6 Vondstcomplexen	90
4.6.1 Sloot S104 (1650-1690)	90
4.6.1.1 Keramiek	90
4.6.1.2 Glaswerk	103
4.6.1.3 Organisch vondstmateriaal	103
4.6.1.4 Wandtegels	103
4.6.1.5 Metalen voorwerpen	109
4.6.1.6 Leer	111
4.6.2 Afvalplek S63 (1850-1885)	111
4.6.2.1 Keramiek	111
4.6.2.2 Tabakspijpen	126
4.6.2.3 Glaswerk	126
4.6.2.4 Kraal	128
4.6.2.5 Metaal	129
5. Samenvatting en synthese	130

6. Beantwoording onderzoeksvragen	136	
Literatuur	140	
Kaartbijlagen		
Bijlage 1	Alle sporen kaart	145
Bijlage 2	Alle sporen kaart achterterrein	147
Bijlage 3	Fase 1 westzijde	149
Bijlage 4	Fase 2 westzijde	151
Bijlage 5	Fase 3 westzijde	153
Bijlage 6	Fase 1 oostzijde	155
Bijlage 7	Fase 2 oostzijde	157
Bijlage 8	Profielen	159
Determinatielijsten en specialistisch onderzoek		
<i>Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl</i>		
Bijlage 9	Determinatielijsten	
Bijlage 10	Dendrochronologisch onderzoek (S. van daalen)	
Bijlage 11	Houtdeterminatie (S. van Daalen)	
Bijlage 12	Tabakspijpen	

1. Inleiding

Op 26 februari en van 9 april tot en met 13 april 2018 (6 dagen) is in opdracht van Intermaris een opgraving uitgevoerd aan de Drieboomlaan en Binnenblijfstraat in de gemeente Hoorn (afb. 1). Tevens is gedurende een aantal dagen het saneren van het volledige terrein tussen de Drieboomlaan en de Merensstraat archeologisch begeleid. Aanleiding voor het onderzoek vormde de sloop van de bestaande bebouwing (afb. 2) en de bouw van 38 woningen.

Afb. 1b. De locatie van het plangebied (gele omlijning, bron: Google Maps).

Op 8 december 2014 is door Archeologie Hoorn een Archeologische Quickscan voor het plangebied opgesteld.¹ Hierin is geconcludeerd dat het plangebied op basis van de topografische ontwikkeling en de ligging langs een van de oude wegen buiten Hoorn een hoge archeologische waarde heeft. In dit adviesdocument is vastgesteld dat het plangebied beleidsmatig binnen twee zones ligt (afb. 3). Het noordelijke deel valt binnen een zone waarbij archeologisch onderzoek verplicht is voor plangebieden groter dan 100 m² en bij ingrepen dieper dan 30 cm. Bij het zuidelijke deel, aan de kant van de Merensstraat, is archeologisch onderzoek verplicht bij plangebieden groter dan 10.000 m² en bij ingrepen dieper dan 40 cm. Geadviseerd is het zuidelijke deel archeologisch vrij te geven en binnen het noordelijke deel een veldtoets door middel van boringen uit te voeren. Deze veldtoets is op 17 februari 2015 uitgevoerd in de achtertuinen van de woningen Drieboomlaan 56-70 en hierbij is gebleken dat de bodemopbouw nog intact aanwezig is. In het adviesdocument is vervolgens geadviseerd tot een proefonderzoek door middel van drie proefsleuven met een eventuele doorstart naar een opgraving.² In het Programma van Eisen, opgesteld d.d. 23 januari 2018, is gesteld dat binnen de noordelijke zone vier proefsleuven worden gegraven op de locaties van mogelijk aanwezige buitenhuizen en theehuizen en dat – indien hier resten van worden aangetroffen – wordt doorgestart met een opgraving.³ Het proefsleuvenonderzoek heeft binnen een tijdsbestek van

1 Duijn & Bartels 2014. Adviesbr 14249.

2 Verduin & Bartels 2015.

3 Schrickx 2018a.

drie dagen plaatsgevonden. Reeds na één opgravingsdag is in een tussentijds evaluatieverslag aangegeven dat de archeologische sporen zeer goed bewaard zijn gebleven en dat deze behoren bij minimaal één buitenhuis.⁴ Hierop is besloten tot een doorstart naar een opgraving. Na afloop van het onderzoek zijn de eerste bevindingen vastgelegd in het vrijgavedocument van de bouwcontour.⁵

Afb. 2. De inmiddels gesloopte bebouwing binnen het plangebied (bron: Intermaris).

De eindverantwoordelijkheid voor het gravend onderzoek was in handen van senior-archeoloog drs. Michiel Bartels. De projectleider tijdens het veldwerk was senior-archeoloog dr. Christiaan Schrickx. De andere leden van het veldteam waren archeoloog drs. Marlijn Kossen (als veldtechnicus), archeoloog drs. Dieuwertje Duijn, archeoloog drs. Jasper Leek, veldmedewerkers Etienne van Paridon en Aad Weel (metaaldetectie) en stagiair Jordy Jetses (studie archeologie). Het onderzoek is uitgewerkt door senior-archeoloog Christiaan Schrickx. De keramiek en het glaswerk zijn gedetermineerd en beschreven door archeoloog Wytze Stellingwerf. De bouwkeramiek en metalen voorwerpen zijn uitgewerkt door Christiaan Schrickx, de tabakspijpen door Jan van Oostveen en de vondsten van leer door vrijwillig medewerkers Ans Vissie en Els Winters-Ran. De selectie van de houtmonsters is verricht door houtspecialist Dieuwertje Duijn; de monsters zijn geanalyseerd door Sjoerd van Daalen. De zaden en pitten van een grondmonster zijn uitgewerkt door vrijwillig medewerkster Lies de Sitter-Homans. Diverse vrijwillig medewerkers hebben geassisteerd met het puzzelen en plakken van de keramiekvondsten.

Professor Collins en Louise Ørsted Brandt, beide verbonden aan de Universiteit van Kopenhagen, waren tot slot zo vriendelijk twee zoölogische monsters te determineren door middel van massaspectrometrie.

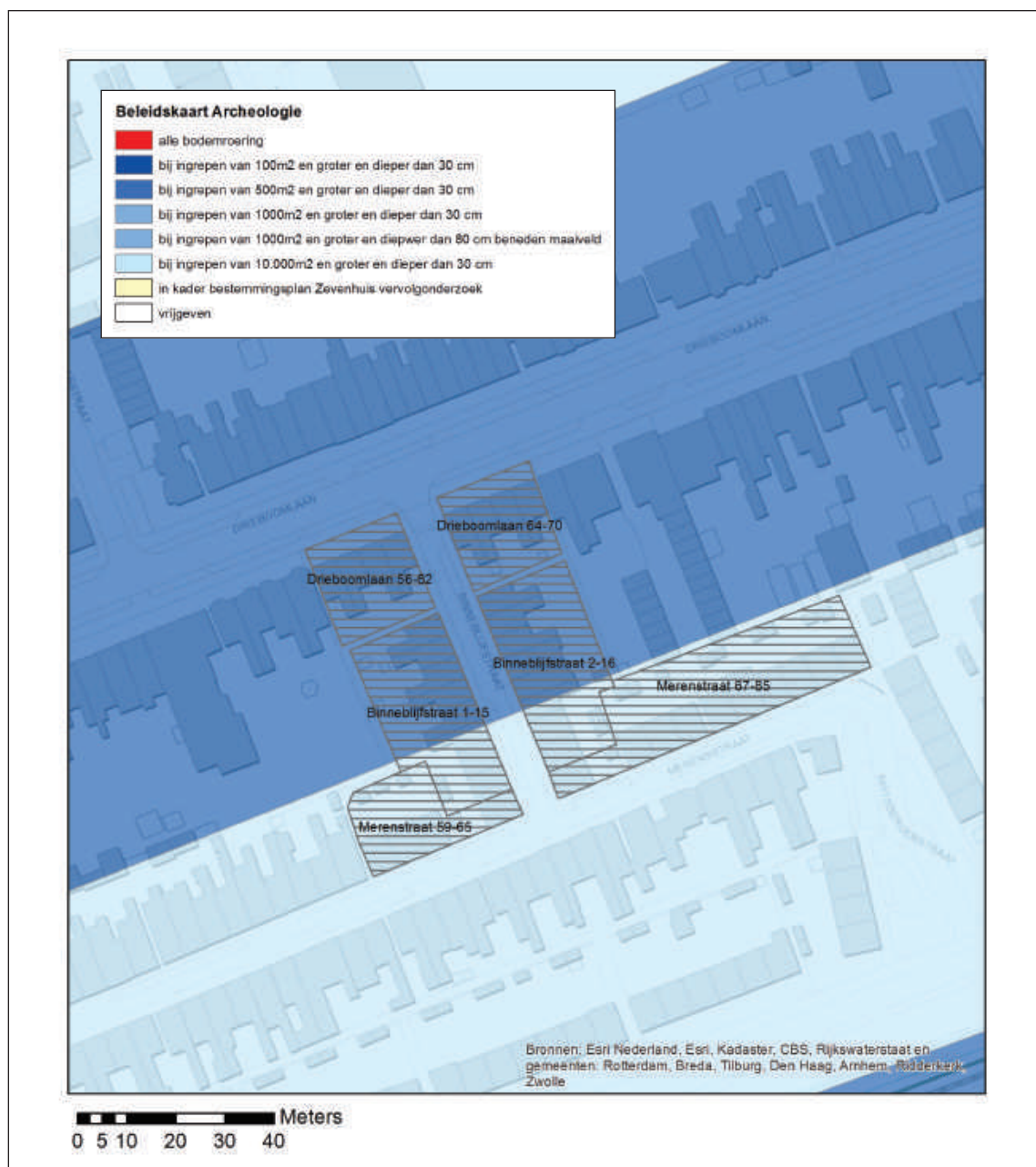
4 Schrickx 2018b.

5 Schrickx 2018c.

In dit rapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek aan de Drieboomlaan (Archisnummer 4584741100, project 466) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2016.

Tot slot rest ons vanuit de archeologie een woord van dank uit te spreken naar diverse partijen en personen, die bij het tot stand komen van de opgraving en rapportage een belangrijke rol hebben gespeeld. Zonder hun medewerking was dit niet mogelijk geweest. Dank gaat vooral uit naar Intermaris als opdrachtgever voor de nieuwbouw en het archeologisch onderzoek, en naar Lokhorst Bouw en Ontwikkeling als uitvoerder.

Afb. 3. Het plangebied ligt beleidsmatig in twee zones. Het zuidelijke deel is vrijgegeven.

2. Regionale archeologische en cultuurlandschappelijke context

Het plangebied ligt langs de zuidzijde van de Drieboomlaan, een straat even buiten het oude stadscentrum van Hoorn. De huidige bebouwing aan deze straat dateert uit de 20ste eeuw. Op de oudste kaart van Hoorn, rond 1560 gemaakt door Jacob van Deventer, is deze straat niet getekend (afb. 4).

Afb. 4. Plattegrond van Hoorn, gemaakt door Jacob van Deventer omstreeks 1560 (collectie NHA). Op de kaart zijn globaal de locaties van de wegen en lanen weergegeven zoals die eind 16de eeuw tot stand zijn gekomen.

We zien een groen gebied dat in gebruik was als weiland. Volgens de bekende Hoornse kroniekschrijver Velius is de Drieboomlaan in 1598 aangelegd. Hij schrijft dat in dat jaar de singel (weg met bomen) tussen de Noorderpoort en de Koepoort werd gemaakt, evenals 'de nieuwe-weg, die men Lindendael, of anders de drie boomdelaen hiet, omdat zij met drie regels boomen beplant is'.⁶ Hij vermeldt er bij dat de Koepoortsweg en Drieboomlaan 'een van de fraijste wandeling die men yewers soude kunnen sien' vormen. Nog hetzelfde jaar zouden de eerste tuinen aan de noordzijde van de Koepoortsweg zijn gemaakt.

De Drieboomlaan ontleent haar naam dus aan de drie rijen lindebomen die in 1598 langs de straat zijn geplant. Aan weerszijden van de weg lag tot in de 20ste eeuw een sloot. De oudste

6 Velius & Centen 1740, 500.

kaart waarop de Drieboomlaan is afgebeeld, is de kaart uit de kroniek van Velius uit 1615 (afb. 5). De drie rijen bomen langs de straat zijn duidelijk zichtbaar. Aan weerszijden van de straat zijn kleine gebouwen getekend, waarschijnlijk zijn dit voornamelijk zomerhuizen en tuinhuizen. Daarachter liggen moestuinen en boomgaarden.

In dit rapport worden de huizen consequent aangeduid als tuinhuizen, ook al werden zij bewoond. Dit ter onderscheid van de buitenhuizen, die bijvoorbeeld aan de Koepoortsweg stonden, die een stuk groter waren en vaak voorzien waren van stallen, koetshuizen en dienstvertrekken.

Afb. 5. Stadsplattegrond van Velius uit 1615 (noorden onder). Op deze kaart zijn de boombaarden en tuinen aan de diverse wegen en lanen buiten de stad goed te zien.

In het memoriaal van de burgemeesters is de uitgifte van de percelen aan de oostzijde van de Koepoortsweg 'omme tot tuijnen gebruijct ofte gemaect te werden' te vinden.⁷ Uit de omschrijving blijkt dat het om percelen aan de Drieboomlaan gaat. Ieder perceel was ongeveer 100 roeden (ca. 1533 m²) groot. Er werd een aantal voorwaarden vastgelegd. De kopers kregen een vrije overgang over de laan en deze laan met bijbehorende beplanting behield de stad in eigendom. Ze moesten de bruggen of planken om van de laan naar de tuinen te gaan op een hoogte leggen boven het winterwaterpeil en dusdanig hoog dat met een praam eronderdoor gevaren kon worden. Ze mochten geen huizen bouwen om te tappen, tenzij daarvoor toestemming door de burgemeesters verleend was. Een koper mocht noch een, twee of drie tuinen naast de eerst gekochte tuin kopen tegen dezelfde aankoopssom. De kopers mochten naar eigen goeddunken sloten of omheiningen aanleggen.

Een aantal kopers zijn bij naam bekend. Willem Pietersz Tuijnman kocht de meest westelijke tuin, grenzend aan de Koepoortsweg, voor 350 gulden. De tweede tuin werd gekocht door Claes Sijmons Coning, de zoon van Sijmon Meijnertsz, voor 300 gulden. De derde tuin werd verkocht aan Claes Jansz Houtsager voor 275 gulden.⁸ Een vierde en vijfde tuin werden in

7 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 136r-136v.

8 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 137r-137v.

1600 verkocht aan Eewout Melisz Stedehouder voor 400 gulden.⁹ In het memoriaal staat gespecificeerd dat het om 200 roeden land ging 'omme te betuinen ofte een boomgaert daer van te doen maecken' aan de noordzijde van de nieuwe laan (Drieboomlaan), ten oosten van de tuin van Claes Jansz Houtsager. Deze Eewout Melisz bekleedde in 1600 de functie van stedehouder – plaatsvervanger van de schout – in Hoorn. Hij woonde op het Grote Oost.¹⁰ Een verkoop van andere percelen aan de Drieboomlaan is in deze jaren niet te vinden. In 1608 is sprake van de verhuur van een stuk land van 200 roeden groot ten oosten van de Koepoortsweg en ten zuiden van de boomgaarden langs de 'bredelaen' (Drieboomlaan).¹¹ De huurders wilden hierop acht lakenramen zetten. Er volgden nog twee huurders voor ieder één raam. Deze ramen zijn te zien op de kaart van Velius uit 1615.

De percelen zijn mogelijk gedurende een aantal jaren door de stad uitgegeven. Velius schrijft bij het jaar 1601 dat de havens werden uitgediept en dat de havenslib goed van pas kwam bij de nieuwe boomgaarden die dat jaar zowel aan de singel als aan de Drieboomlaan en op andere plaatsen werden gemaakt.¹²

Op de kadastrale minuutkaart uit 1823 zijn aan weerszijden van de Drieboomlaan meerdere percelen te vinden met een breedte van ongeveer 39 meter, wat bij een diepte van ca. 48 meter neerkomt op een oppervlak van 100 roeden. Andere percelen vormen gezamenlijk blokken van deze breedte, waar dus na de uitgifte een opdeling heeft plaatsgevonden. De twee tuinen van Eewout Melisz lagen tegenover ons onderzoeksterrein.

In de transport- en hypotheekregisters van Hoorn komen veel verkopen van tuinen aan de Drieboomlaan voor. Er bestaat geen index op deze registers waardoor het ondoenlijk is alle verkopen te achterhalen en op basis daarvan een reconstructie van de eigenaren te maken. Een selectie van de registers is bekeken om een indruk van de eigenaren, de oppervlaktes en gebruik van de percelen te krijgen. Een van de registers die is bekeken, dateert tussen 1625 en 1632.¹³ In de meeste gevallen wordt het verkochte perceel omschreven als 'boomgaard' of 'tuin of boomgaard' en soms staat ook genoemd dat daar een huisje op staat. De oppervlakte staat meestal niet genoemd, soms is sprake van 50 roeden, 100 roeden of 150 roeden. In een geval staat omschreven dat op de boomgaard drie woningen staan. Deze boomgaard werd in 1632 verkocht door Jacob Pietersz aan Court Geurtsz en had een oppervlakte van 50 roeden. We mogen aannemen dat deze werden bewoond. Dat lijkt vaker het geval te zijn. Zo wordt in 1631 bij Jasper Claesz Tuinman vermeld dat hij woont op de Drieboomlaan. In de trouwboeken van Hoorn komen we in deze jaren eenmaal een huwelijk tegen waarbij een van beide op de Drieboomlaan woonde.¹⁴ Bij de namen van eigenaren van de boomgaarden of tuinen komen we diverse personen tegen die in het stadsbestuur of andere openbare functies actief waren en tot de sociale elite in de stad behoorden, zoals Jacob Rippertsz (burgemeester), Jan Sijmonsz Soutmaet (burgemeester), Jan Jansz Molenwerf (schepen), Jacob van Beecke (stadssecretaris), Wormbout Jansz (stadssecretaris), Aert Sijmonsz Salm (procureur vierschaar). Ook Johan van Neck, secretaris van de Admiraliteit in het Noorderkwartier, bezat hier een tuin.

9 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 137v en 146v.

10 WFA, 0003, inv.nr. 4527, fol. 301r.

11 WFA, 0348, inv.nr. 151, fol. 185r.

12 Velius & Centen 1740, 511.

13 WFA, 0003, inv.nr. 4531.

14 Isack Thijsz woonde bij zijn huwelijk in 1626 met Marij Jans op de Drieboomlaan.

Aan de Drieboomlaan stond in de 17de eeuw een herberg genaamd 'De Kroon van Zweden'. Deze herberg wordt genoemd in een gerechtelijk stuk uit 1636 betreffende een doodslag die in de herberg een jaar eerder had plaatsgevonden.¹⁵

In 1649 verzochten de eigenaars van de tuinen aan de Drieboomlaan (Drie boomde cingel) dat de weg werd bestraat en verhoogd, wat door het stadsbestuur werd goedgekeurd onder voorwaarden dat zij zouden meebetalen.¹⁶

Rond deze tijd is de kaart van West-Friesland door Johannes Dou gemaakt (ca. 1651-1654). Hierop staan de Drieboomlaan en de Tweeboomlaan aangegeven, echter deze laannamen zijn verwisseld (afb. 6). Merkwaardig aan de weergave op deze kaart, die over het algemeen als zeer accuraat wordt beschouwd, is dat aan de noordzijde van de Tweeboomlaan een groot aantal huizen staat getekend, terwijl de zuidzijde van de Tweeboomlaan en beide zijden van de Drieboomlaan als onbebouwd worden weergegeven. Wel zijn met stippellijnen percelen (tuinen of boomgaarden) aangegeven, maar dan weer niet aan de zuidzijde van de Drieboomlaan. Kortom: de weergave op deze kaart lijkt hier niet geheel overeenkomstig de werkelijkheid.

Afb. 6. Plattegrond gemaakt door Johannes Dou omstreeks 1651-1654 (collectie WFA). De namen 'Drie boomde singel' en 'Twee Boomde Singel' zijn per abuis verwisseld en de bebouwing aan deze singels is vermoedelijk niet correct weergegeven.

In 1675 vond een grote dijkdoorbraak plaats in de Westerdijk tussen Schardam en Scharwoude. Het gebied rond Hoorn stond hierdoor een jaar lang onder water. In 1676 werd de dijk weer gesloten en het water weggepompt. De lindebomen langs onder meer de Drieboomlaan bleken

15 Renckens 1959, 112-113.

16 WFA, 0348, inv.nr. 116, fol. 42r.

door het zoute zeewater dood te zijn gegaan en moesten worden gekapt. In het voorjaar van het jaar daarop plantte men nieuwe bomen aan, dit keer twee in plaats van drie rijen, zoals Centen vermeldt in zijn commentaar op de tekst van Velius.¹⁷ De veertienjarige Allard Merens, zoon van burgemeester Meinard Merens, mocht samen met burgemeester Jan Symonsz Berckhout de eerste twee bomen planten.

De oude naam voor de laan bleef echter in gebruik. Ook Centen (1747) roemt het fraaie karakter van de laan: "t is een zeer gereguleerde en vermakelyke wandelweg van omtrent één quartier uur gaans, onder de aangename schaduw van groene en sierlijke lindebomen. Op deze laan zijn thans aan weder zijden van het eene einde tot het ander eene menigte van tuinen en lusthoven naast malkanderen gelegen."¹⁸ Hij schrijft dat er naast de Koepoortsweg en de Drieboomlaan nog twee lanen zijn, de Venenlaan en Tweeboomlaan, die samen met de stadssingel "de schoonste en aangenaamste wandelwegen, die ik ooit ergens gezien heb" vormen.¹⁹ Afbeeldingen van de Drieboomlaan uit deze tijd zijn er helaas niet. Wel heeft Cornelis Pronk een tekening van de Koepoortsweg gemaakt waarop de stenen brug naar de Drieboomlaan is te zien (afb. 7). Op de hoek van de Koepoortsweg en de Drieboomlaan staat een fraai pand.

Afb. 7. Detail van een tekening van Cornelis Pronk uit 1727. We staan op de Koepoortsweg kijkend richting de stad. De stenen brug links geeft toegang tot de Drieboomlaan.

Op de stadsplattegrond van Doesjan uit 1794 is de Drieboomlaan nauwkeurig getekend (afb. 8). De situatie langs de straat is ten opzichte van de kaart van 1615 nauwelijks veranderd. Langs de sloten aan weerszijden van de Drieboomlaan staan veel kleine gebouwen en daarachter liggen tuinen. Inmiddels zijn ook theehuizen langs de sloot aan de achterzijde van de percelen gebouwd.

Voor het onderhoud van de straat was een commissaris over de Drieboomlaan aangesteld, ook wel als cingelvoogd aangeduid. Van 1686 tot 1715 was dit Thomas van Hogen.²⁰ In 1776 deden

17 Ibidem.

18 Ibidem.

19 Ibidem.

20 WFA, 0348, inv.nr. 158, fol. 71v-72r.

Jacob Houtthuijn en Nicolaas Hinlopen afstand van die functie en in hun plaats werden Nicolaas Carbasius en Cornelis Cromhout benoemd.²¹ Aannemelijk is dat personen die functie vervulden die hier ook zelf tuinen hadden liggen.

Afb. 8. Stadsplattegrond van Doesjan uit 1794 (collectie WFM). De tuinhuizen, theekoepels, boomgaarden en tuinen zijn op deze kaart bijzonder fraai en gedetailleerd weergegeven.

In de verponding van 1733 staat aan de Drieboomlaan slechts één woonhuis genoemd. Hierbij staat aangetekend: "Op de drie boomde laan geen meer woonhuijsen in wesen, als de vooren staande, sijnde alle de verdere in 't oude quohier alhier bekend, afgebroken." Deze bron toont aan dat de getekende gebouwen geen woonhuizen waren, maar zomer- of tuinhuizen. Deze hadden vaak een keuken en ook een slaapkamer, en een inrichting waaraan zorg werd besteed.²² Burgemeester Arent Groot had hier bijvoorbeeld omstreeks 1750 een tuin en ook Hendrik Verborght.²³ De tuinen konden deels als moestuin of boomgaard zijn ingericht, maar ook als siertuin met vijvers en beelden.

In 1770 stond bijvoorbeeld 'een kapitale plaisier-tuin met een nieuwe betimmering, zeer logeabel, aan de zuidzyde van de Drieboomdelaan' te koop.²⁴ De laatste gebruiker was de weduwe van J. de Monchy (overl. 1763), die in zijn leven lid van de vroedschap in de stad was.

De eerste kadastrale kaart van Hoorn dateert uit 1823 (afb. 9). Het plangebied kan nauwkeurig op deze kaart worden geplot (afb. 10). Langs de sloten aan weerszijden van de straat staan veel langwerpige gebouwen, die worden aangeduid als huizen. Een van de huizen was in gebruik als sociëteit onder de naam de Eendracht. Deze werd in 1815 te koop aangeboden en uit de advertentie blijkt dat het complex uit een huis, tuin en erf bestond met daarop een overdekte kolfbaan, een (thee)koepel en een Engelse tuin.

21 WFA, 0348, inv.nr. 161, fol. 240.

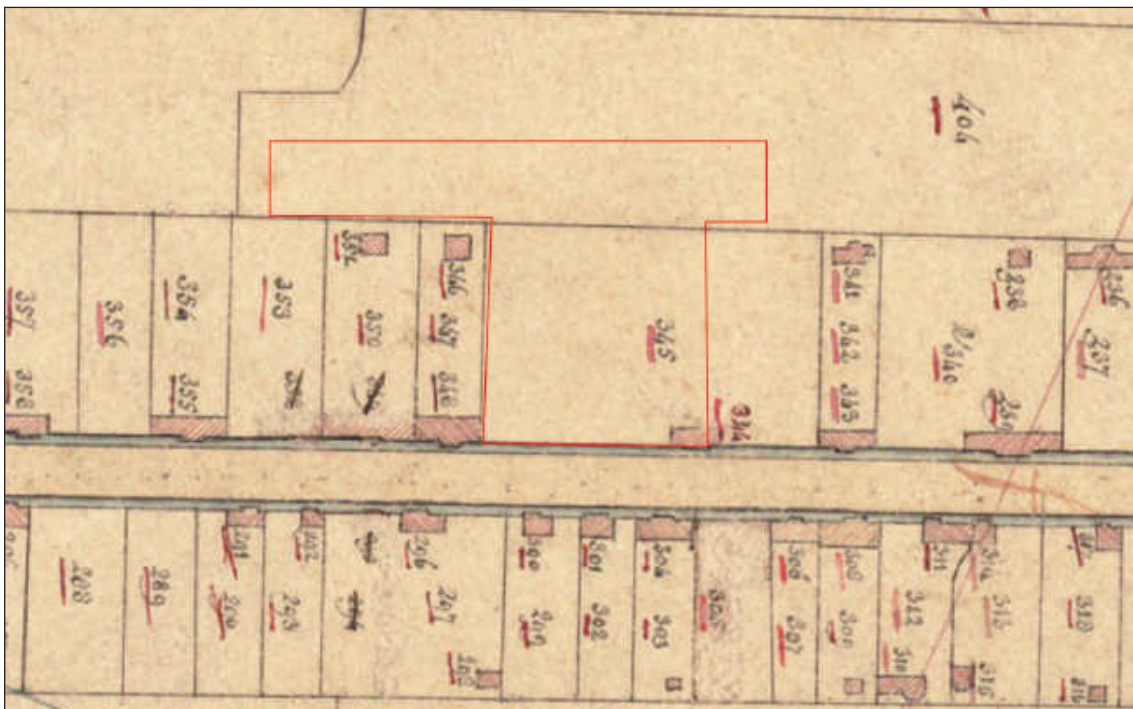
22 Kooijmans 1985, 171.

23 Kooijmans 1985, 171 en 186.

24 Oprechte Haerlemsche Courant 3-3-1770. Bron: Delpher.

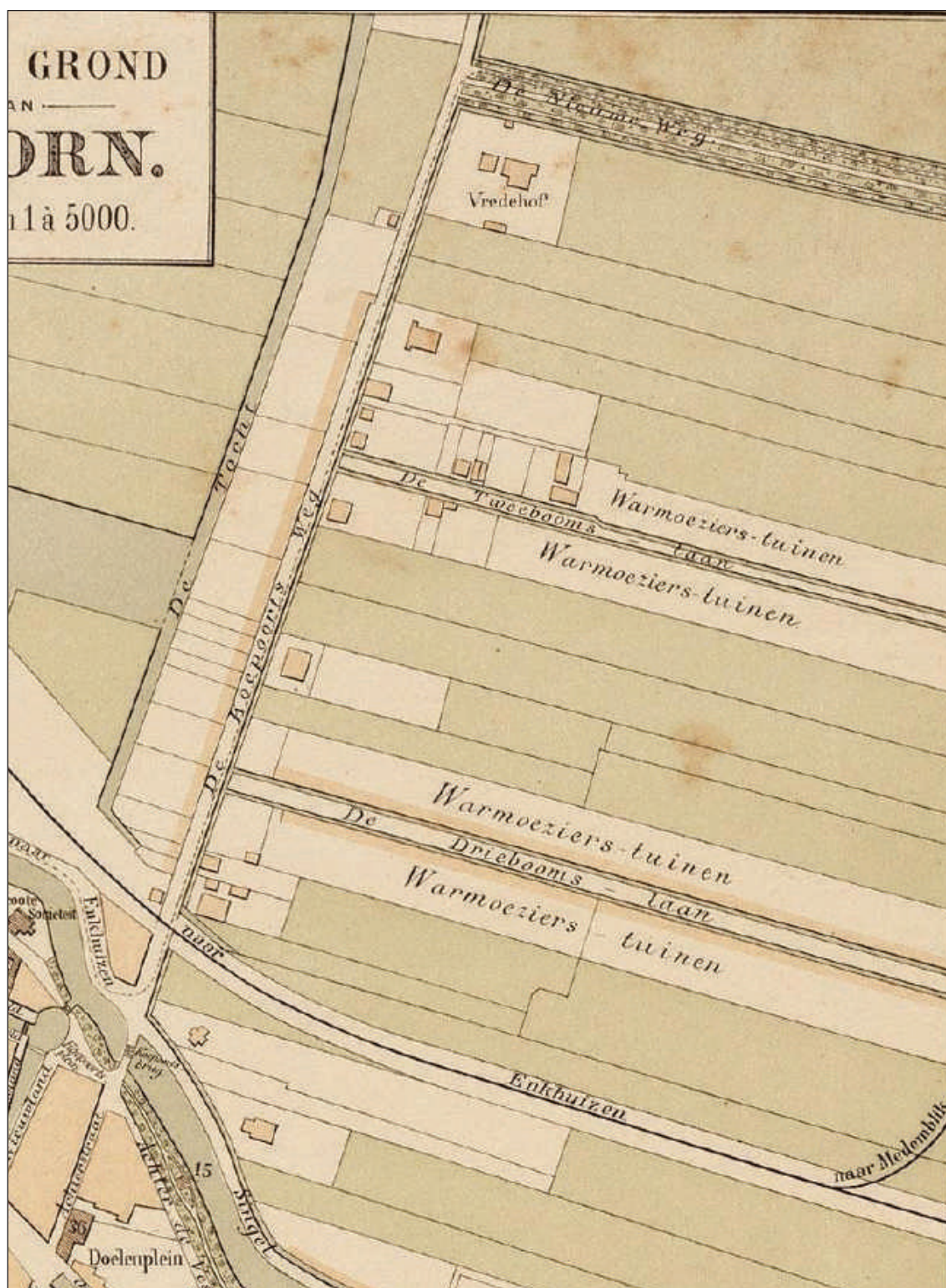

Afb. 9. Het buitengebied van Hoorn op de oudste kadastrale kaart uit 1823. In deze tijd stonden er nog veel tuinhuizen en theekoepels. Deze zijn in de loop van de 19de eeuw vrijwel allemaal verdwenen.

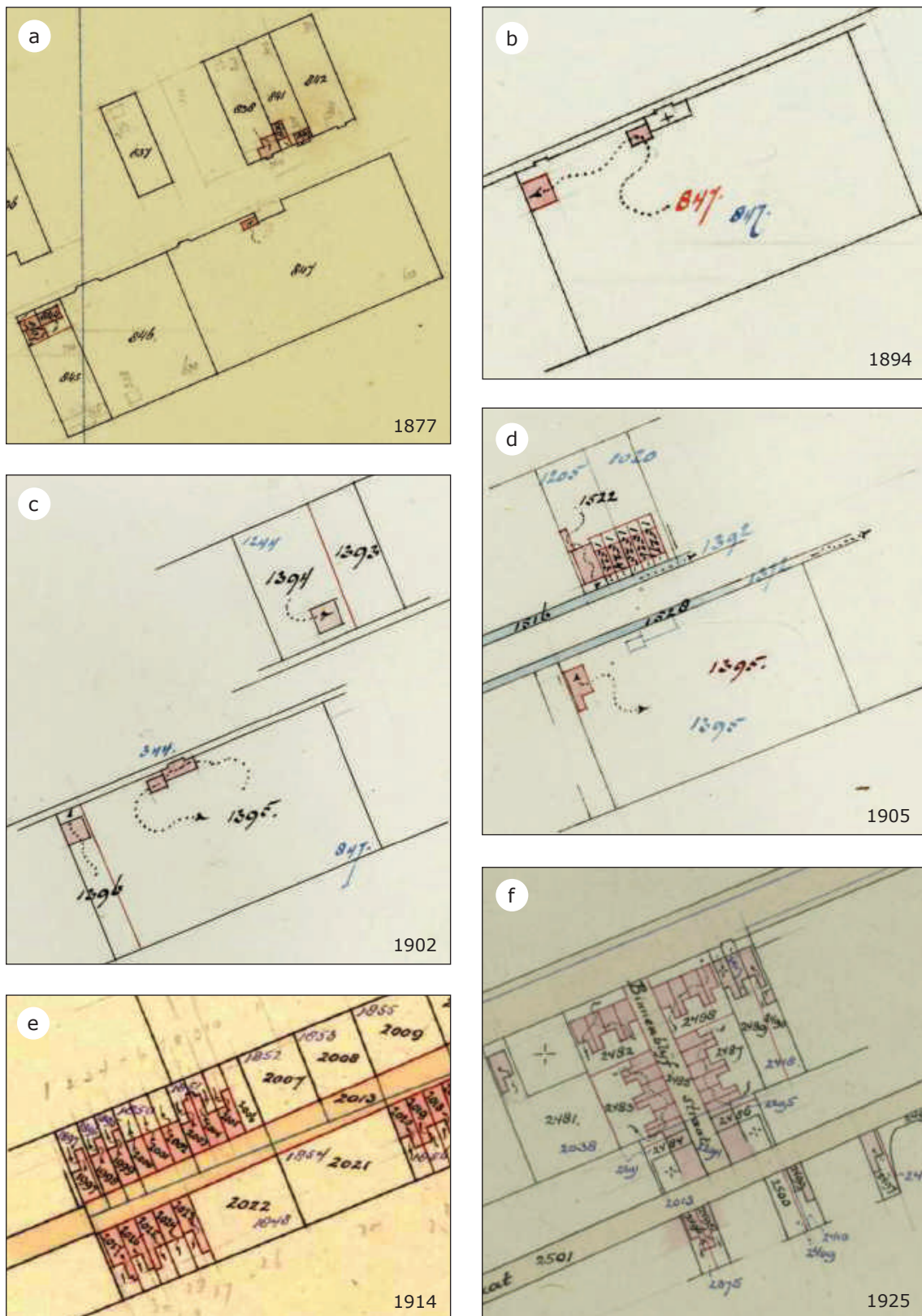

Afb. 10. Detail van de kadastrale kaart uit 1823. Het plangebied beslaat een groot deel van perceel D345 met daarop tuinhuys D344.

Met de economische neergang in de 18de en 19de eeuw veranderde het karakter van de Drieboomlaan. De buitenhuizen verdwenen geleidelijk en in plaats van siertuinen lagen hier alleen nog zogenaamde warmoezierstuinen, zoals is te zien op de stadsplattegrond van 1890 (afb. 11).

Afb. 11. Detail van de stadsplattegrond van Van Dijk uit 1890. Langs de Drieboomlaan lagen volgens deze kaart warmoezierstuinen (groentetuinen).

Afb. 12. De ontwikkeling van het plangebied op de kadastrale hulpkaarten.

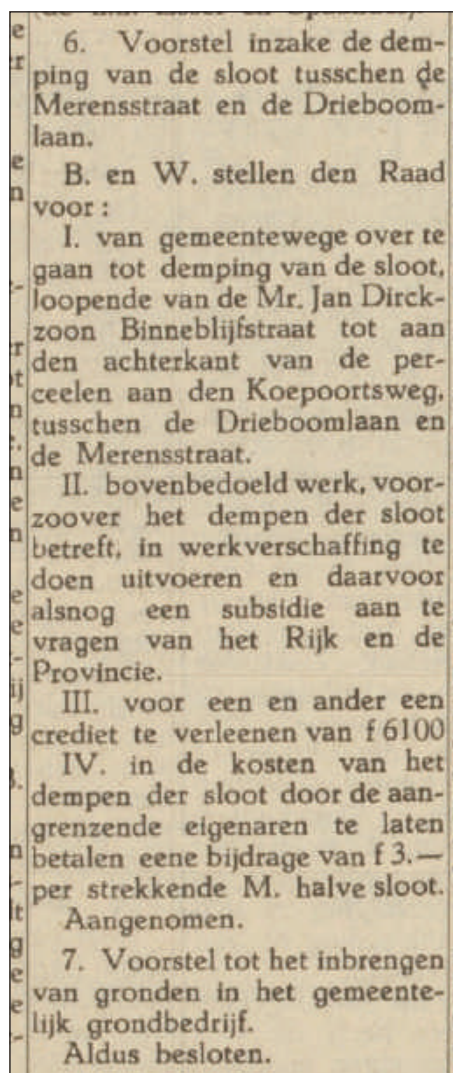
Binnen het plangebied stond één huis met een oppervlakte van 44 m², dat in bezit was van groenwinkelier Johannes Elie (D344, afb. 10). De rest van het perceel (D345) langs de Drieboomlaan staat omschreven als moestuin. Hij kocht in kadastraal jaar 1831 de belendende tuin met huis en koepel van Marens Berlijn (D341, D342 en D343).

Hij liet vervolgens dit huis en de koepel afbreken en voegde de grond samen met de moestuin tot één groot perceel (D623).

In kadastraal jaar 1845 kwam het huis en de moestuin in handen van tuinman Gerrit Jan Hobbelman. Hij liet in 1877 een kleine schuur bij het huis bouwen (D847, afb. 12a). In 1894 plaatste hij nog een tweede schuur, geheel aan de westzijde van het perceel (afb. 12b). De tuin en schuren verkocht hij in kadastraal jaar 1893 aan slachter Thames van der Lee. Twee jaar later, in kadastraal jaar 1896, kocht hij ook het huis (D344). In 1902 deed hij het grootste deel van het bezit over aan tuinman Pieter van der Lee. Een klein deel met daarop de tweede schuur (huis) behield hij (D1396, afb. 12c). In 1905 liet Pieter van der Lee een huis bouwen (ter plaatse van huidige Drieboomlaan 46, afb. 12d). In 1914 volgden nog vier huizen, die nu nog bestaan (nr 56, 58, 60 en 62, afb. 12e). In 1925 liet hij nog eens 20 huizen bouwen, acht aan de Drieboomlaan (nr 56 t/m 70) en twaalf aan de nieuwe Binnenblijfstraat (afb. 12f). Deze huizen zijn in 2018 gesloopt.

De sloot achter de erven aan de Drieboomlaan is tot in de 20ste eeuw in gebruik gebleven. In 1925 werd door het college van B&W voorgesteld om over te gaan tot demping van de sloot tussen de Drieboomlaan en de Merensstraat.²⁵ Waarschijnlijk is dit toen niet uitgevoerd, want in 1932 volgde een besluit om de sloot tussen de Mr Jan Dirckzoon Binneblijfstraat tot aan de Koepoortsweg te dempen (afb. 13).²⁶

Rond 1900 zijn de eerste foto's van de Drieboomlaan genomen. Op een van deze foto's is een houten tuinhuis te zien, dat rond 1900 als een van de laatste tuinhuizen hier nog stond (afb. 15). Deze foto geeft een indruk hoe de tuinhuizen aan de Drieboomlaan er in de 18de eeuw uit hebben gezien.

Afb. 13. Krantenbericht met het besluit tot demping van de sloot tussen de Merensstraat en de Drieboomlaan in 1932.

25 De Nieuwe Courant d.d. 25-11-1925.

26 De Nieuwe Courant d.d. 27-1-1932.

Afb. 14. Het buitengebied van Hoorn op de kaart van Rodenhuis uit 1909 (collectie WFA). Hierop is de eerste uitbreiding van de bebouwing buiten de oude stadskern te zien. Het plangebied is nog onbebouwd.

Afb. 15. Foto van de Drieboomlaan rond 1900 (voorm. collectie G. van der Zel). Rechts is een van de laatst overgebleven tuinhuisen te zien.

3. Opzet en doel van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven. Hieronder worden de vragen met een korte toelichting weergegeven. De vragen zijn uitgesplitst naar twee hoofdperioden, waarbij de eerste periode loopt vanaf de ontginning van het gebied tot het moment dat de percelen aan de Drieboomlaan worden uitgegeven. Historisch kan dit aan het jaar 1598 worden gekoppeld. De tweede periode loopt vanaf dat jaar tot ongeveer 1850. Deze datering is aangehouden als einde van de tuinhuizen; daarna zijn woningen gebouwd. In hoofdstuk 6 wordt op basis van de resultaten van het onderzoek getracht een antwoord op ieder van deze vragen te geven.

Periode 12de eeuw – 1598

1. Wat is de breedte van de oorspronkelijke ontginningspercelen?
2. Zijn deze percelen in de 13de-16de eeuw opgesplitst en hoe is dit verlopen?
3. Wat voor activiteiten vonden er in dit gebied plaats?
4. Zijn kuilen aanwezig en wat zeggen dit over het gebruik van dit gebied?

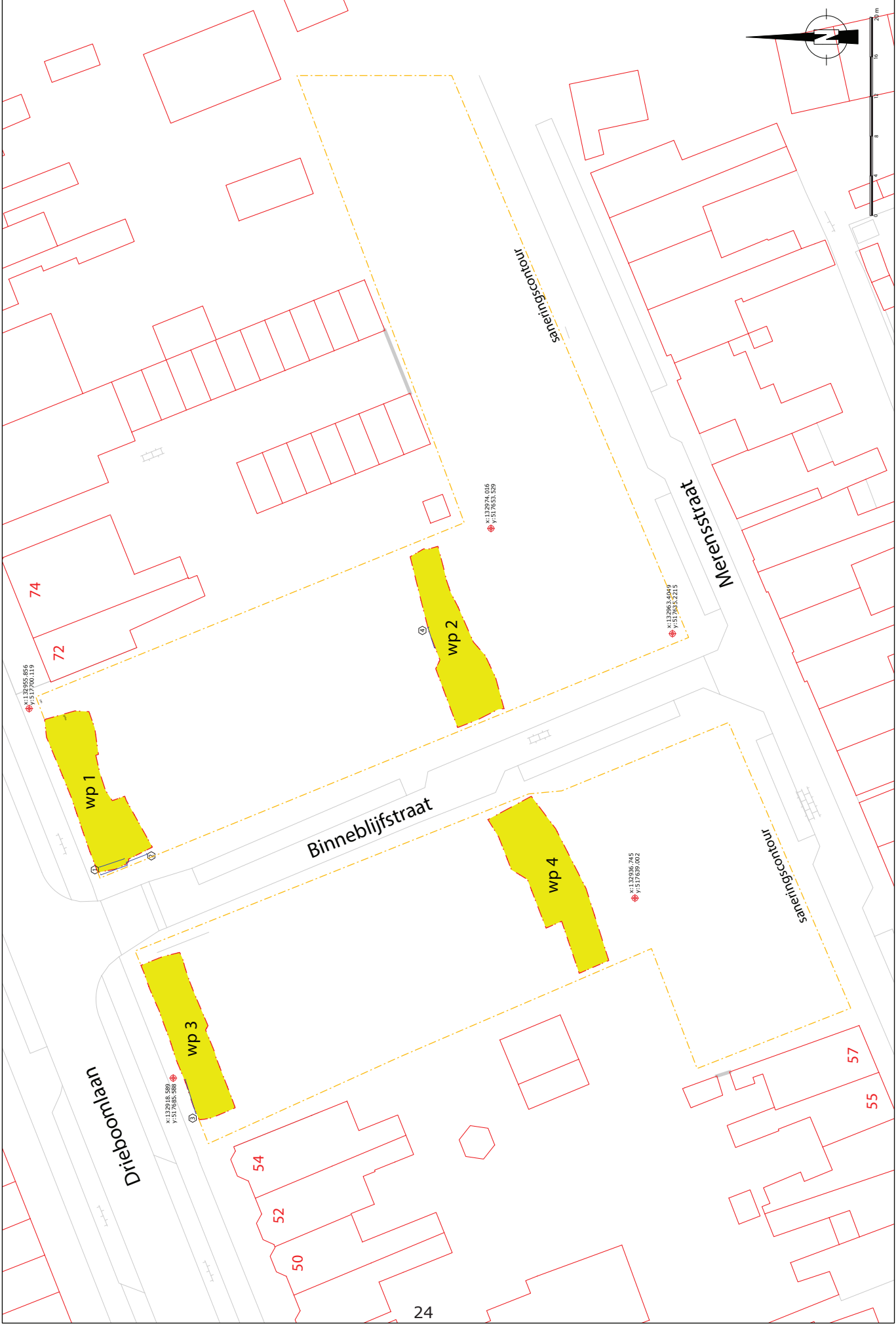
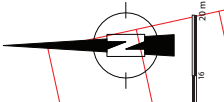
Periode 1598 – 1850

1. Kan op basis van de archeologische sporen en vondsten de historische datering van aanleg van de Drieboomlaan in 1598 worden bevestigd?
2. Is bij de aanleg van deze laan direct opgehoogd en waarmee?
3. Stonden aan de Drieboomlaan buitenhuizen?
 - a. Wat was de constructie en indeling van deze huizen?
 - b. Wat is de datering?
 - c. Hoe was het erf van deze huizen ingericht? Waren hier waterputten, waterkelders, beerputten e.d.?
4. Stonden langs de achtersloot theekoepels?
 - a. Wat was de constructie en indeling van deze theekoepels?
 - b. Wat is de datering?
5. Hoe zagen de tuinen eruit?
6. Wat zeggen de vondsten over de inrichting van de tuinen?
7. Wat zeggen de vondsten over de eigenaren van de buitenhuizen en tuinen?

3.2 Methode

In het Programma van Eisen (PvE) is als opgravingsstrategie vastgelegd om binnen het plangebied drie proefsleuven van ieder 4 meter breed aan te leggen en optioneel een vierde proefsleuf, afhankelijk van de resultaten van de eerste drie proefsleuven.

Een eerste proefsleuf staat in het PvE gepland direct aan de rooilijn van de Drieboomlaan, met als doel eventuele buitenhuizen te traceren. De sleuf wordt in twee delen aangelegd (de Binneblifstraat wordt overgeslagen) en is daardoor tweemaal 20 meter lang (totaal 40 meter). Tijdens de uitvoering is deze proefsleuf inderdaad in twee delen aangelegd. De oostelijke sleuf is werkput 1 (16,5 meter lang) en de westelijke sleuf is werkput 3 (17 meter lang).

Afb. 16. Werkputtenkaart, schaal 1:500.

De totale lengte is korter dan 40 meter doordat zowel aan de west- als aan de oostkant een veilige afstand van de bebouwing moest worden gehouden.

Een tweede proefsleuf is in het PvE gepland evenwijdig aan de Drieboomlaan, ter hoogte van de locaties van de verwachte theehuizen, en heeft als doel eventuele theehuizen te traceren. De sleuf wordt in twee delen aangelegd (de Binneblifstraat wordt overgeslagen) en is daardoor tweemaal 20 meter lang (totaal 40 meter).

Tijdens de uitvoering zijn twee sleuven aangelegd. De oostelijke sleuf is werkput 2 en deze was 18 meter lang. De westelijke sleuf is werkput 4 met een lengte van eveneens 18 meter. Ook hier is de totale lengte iets kleiner dan gepland door de veilige afstand van de perceelsgrenzen.

Afb. 17. Overzicht van de opgraving langs de Drieboomlaan.

De derde proefsleuf is in het PvE gepland haaks op de Drieboomlaan, ter hoogte van de achtertuinen van de gesloopte woningen aan de Binneblifstraat. Deze sleuf heeft als doel om gedempte sloten in oost-westrichting en de bodemopbouw en inrichting van de tuinen te traceren. De sleuf heeft een geplande lengte van 45 meter. De optionele vierde proefsleuf is identiek aan de derde sleuf, maar dan aan de oostzijde van de Binneblifstraat.

Beide sleuven zijn in overleg met het bevoegd gezag niet aangelegd. In plaats van een of twee lange proefsleuven is gekozen de vier aangelegde werkputten deels uit te breiden om de daar aanwezige sporen goed in beeld te krijgen. Tevens was op basis van de resultaten in die werkputten de verwachting dat geen of weinig sporen van bebouwing of tuinaanleg meer aanwezig zouden zijn buiten deze vier werkputten.

Werkput 1 is aan de westkant richting het zuiden uitgebreid tot een totale breedte van circa 5,5 meter. Bij werkput 3 is een kleine sleuf met een lengte van ruim 5 meter richting het zuiden aangelegd; dit leverde geen sporen van bebouwing of tuinaanleg op.

Werkput 2 is aan de westkant uitgebreid tot een breedte van 5 meter om de functie van de daar aanwezige kuilen te achterhalen. Hetzelfde is gedaan bij werkput 4, maar dan aan de oostkant; hier is de werkput uitgebreid tot een breedte van circa 6 meter.

Deze uitbreidingen van de werkputten sluiten aan bij de in het PvE vastgelegde strategie. Gesteld is namelijk dat indien in de proefsleuven sporen van een buitenhuis of theekoepel worden aangetroffen, ter plekke van die structuur een opgravingsvlak wordt aangelegd om de volledige structuur te documenteren.

Bij aanvang van de archeologische werkzaamheden zijn vier grondslagpunten met RD-coördinaten door de landmeters van de gemeente Hoorn uitgezet.

De opgravingsvlakken met structuren van hout en/of baksteen zijn met de hand getekend schaal 1:20. Bij werkput 2 en 4 is het opgravingsvlak digitaal getekend.

Het gravend onderzoek en de uitwerking hiervan zijn verricht volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.2 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn / West-Friesland versie 2009.

3.3 Sanering en milieukundige eisen

Bij aanvang van het gravend onderzoek op 26 februari 2018 bleek dat een saneringsplan is gemaakt dat vooraf niet aan Archeologie Hoorn is voorgelegd. Hierin is voor het volledige terrein, dus niet alleen de bouwcontouren, een blokkenindeling van drie klassen grond gemaakt: sterk vervuild (vooral met lood), industrieklasse en licht vervuild, aangegeven met de kleuren rood, blauw en wit, met bovendien wisselende diepte van de vervuiling.

Afb. 18. Situatie bij de doorstart van de opgraving op 9 april 2018, nadat het werk door de RUD was stilgelegd.

Binnen de geplande proefsleuven was daardoor sprake van drie klassen grond die niet vermengd mochten raken en bovendien mocht de uitgegraven stortgrond niet op een andere klasse grond naast de proefsleuf worden neergelegd. Dit maakte het archeologisch werk lastig uitvoerbaar en werkte bovendien vertragend. Ondanks deze beperkingen is het archeologisch onderzoek toch gestart, maar het werk is nog dezelfde dag op aanraden van de RUD stil gelegd om meerdere redenen: de milieुरapporten (specifiek de asbestinventarisatie) en het saneringsplan werden niet in orde bevonden, het ontbreken van een melding van archeologisch onderzoek in de BUS-melding en de niet-continue aanwezigheid van een DLP-er en MKB-er. Pas op 9 april 2018 kon het werk weer worden hervat.

Na afloop van het archeologisch onderzoek bleek dat het volledige terrein wordt gesaneerd, dus ook buiten de bouwcontouren en ook de delen van het terrein die volgens het saneringsplan slechts licht vervuild zijn. Deze bodemingreep is vooraf niet gemeld bij Archeologie Hoorn. De sanering omvatte ook het terrein ten zuiden van de achtersloot van de percelen aan de Drieboomlaan, die in 1932 is gedempt. Dit deel van het terrein ligt op de Beleidskaart Archeologie van de Gemeente Hoorn binnen een zone met lage verwachting, waarbij alleen archeologisch onderzoek noodzakelijk is bij ingrepen groter dan 10.000 m². Dit deel van het plangebied is om die reden vrijgegeven. Binnen dit gebied is door het milieukundig onderzoeksbureau gepoogd de in 1932 gedempte sloot middels boringen te traceren omdat die als asbestverdacht wordt beschouwd. Bij het milieukundig booronderzoek is inderdaad een sloot achterhaald, die vervolgens volledig is gesaneerd, maar dit is niet de sloot die in 1932 is dempt maar een sloot die al in de 17de eeuw is gedempt. De in 1932 gedempte achtersloot bevindt zich dus nog altijd in de bodem.

De volledige sanering, dus zowel van het terrein ten noorden als ten zuiden van de achtersloot, is archeologisch gemonitord. Hierbij is de keuze gemaakt uitsluitend gedempte sloten (digitaal) in te meten en alle andere grondsporen niet te documenteren.

Afb. 19. Het terrein tijdens de sanering na afloop van het archeologisch onderzoek, kijkend richting de Drieboomlaan.

Door de wijze van ontgraven waren de contouren van de grondsporen slecht zichtbaar. Duidelijk waarneembaar was dat op het terrein veel kuilen aanwezig waren, die deels als boomkuilen van de boomgaarden beschouwd kunnen worden. Eén kuil bevatte veel vroeg 17de-eeuws afval. De inhoud is volledig geborgen. Bij de monitoring zijn geen paden of plantenbedden van tuinaanleg waargenomen, mogelijk doordat het terrein voorafgaand aan de bouw van de huizen aan de Drieboomlaan en Binneblijfstraat in de 20ste eeuw al is afgetopt en verstoord. Wel werd aan de oostzijde van het terrein geheel onverwacht een bakstenen structuur uit de 17de eeuw op enige afstand van de Drieboomlaan waargenomen, die digitaal is vastgelegd. De monitoring van de sanering heeft belangrijke aanvullende informatie over de inrichting van het terrein opgeleverd en bovendien zijn enkele bijzondere vondsten gedaan.

Afb. 20. Het terrein tijdens de sanering na afloop van het archeologisch onderzoek, kijkend richting de Merensstraat.

4. Resultaten

De opgraving beslaat volgens de oudste kadastrale kaart uit 1823 een gedeelte van één groot perceel met daarop één tuin- of buitenhuis. De grote omvang van dit perceel maakt het aannemelijk dat bij uitgave van de percelen (1598 en jaren daarna) sprake was van meerdere percelen die in later tijd zijn samengevoegd. Bij de opgraving zijn de resten van meerdere tuinhuisen gevonden. Voor het overzicht bespreken we de aangetroffen sporen vondsten voor zover mogelijk per perceel. In de eerste paragraaf worden de sporen besproken die samenhangen met de perceelsindeling, zoals sloten en beschoeiingen. In de tweede paragraaf volgen de sporen die in verband staan met de bebouwing. Het bijbehorende kaartmateriaal is te vinden in de bijlagen.

4.1 Bodemopbouw

De natuurlijke bodem is een lichtgrijze zandige kleilaag. De bovenzijde van dit pakket is aan de kant van de Drieboomlaan vastgesteld op circa -2,10 tot -2,20 NAP. Ter hoogte van de achtersloot (werkput 2 en 4) bevond de bovenzijde van de natuurlijke klei zich op -1,50 tot -1,70 NAP. Dit verschil laat zich verklaren doordat de bodem langs de Drieboomlaan meer is ingeklonken door de druk van de daar opgebrachte grondlagen en bebouwing dan aan de achterzijde van de percelen, waar veel minder is opgehoogd en geen gebouwen stonden. Opvallend is dat nergens een restant van een veenlaag aanwezig was. Dit veen was dus al volledig verdwenen toen vanaf 1598 de percelen werden uitgezet en de eerste ophogingen plaatsvonden.

4.2 Pre-stedelijke sporen

Tijdens het archeologisch onderzoek zijn op diverse locaties kuilen vastgesteld die zijn ingegraven in de natuurlijke bodem en die vanwege de vulling in de Middeleeuwen moeten worden geplaatst. Deze kuilen waren opgevuld met veen en zijn dus gegraven in de tijd dat hier nog een veendek lag. Ze kunnen als kleiwinningskuilen worden beschouwd. De kuilen zijn na winning van de klei opgevuld met dit veen. Uit opgravingen binnen Hoorn en omliggende dorpen blijkt dat hier na ontginning in de 12de eeuw het veen vrij snel is verdwenen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit sloten die zijn gegraven op een moment dat het veen al geheel of grotendeels verdwenen was en die reeds in de 13de eeuw zijn gedempt. De met veen opgevulde kuilen kunnen daarom globaal in de 12de en 13de eeuw worden geplaatst, ook al bevatten zij geen vondsten uit die tijd.

Omdat het archeologisch onderzoek zich conform het PvE primair heeft gericht op de sporen en vondsten uit de periode na 1598 is weinig aandacht besteed aan de Middeleeuwse sporen. De werkputten zijn niet volledig verdiept tot op de natuurlijke bodem, op welk niveau de Middeleeuwse sporen zichtbaar zijn. Slechts enkele van deze kuilen zijn op vlaktekening vastgelegd, zoals kuil S69 en kuil S88 (beide in wp3). Daarnaast is een kuil in het westprofiel van werkput 1 waargenomen (S101, afb. 21). Die kuil had een breedte van ongeveer 1,20 meter; de diepte is niet vastgesteld (meer dan 50 cm). In het noordprofiel van werkput 3 was verder nog een ondiep spoor aanwezig, dat met veen was opgevuld (S99), maar waarvan de functie onduidelijk is.

Tijdens de sanering zijn meerdere met veen opgevulde kuilen waargenomen, maar deze zijn niet gedocumenteerd.

Afb. 21. Het westprofiel van werkput 1, met geheel onderin een Middeleeuwse kuil die met veen is opgevuld.

4.3 Perceelsindeling

4.3.1 Inleiding

Hoewel in historische bronnen gesproken wordt van percelen van 100 roeden en op de oudste kadastrale kaart uit 1823 veel perceelsgrenzen zijn te zien die deels teruggaan tot de vroegste perceelsindeling, blijkt het toch lastig om de oorspronkelijke indeling te reconstrueren.

Het noordelijke deel van het onderzoeksterrein maakt op de kaart uit 1823 onderdeel uit van een groot perceel met een breedte van 73,5 meter en een diepte van 48,5 meter.²⁷ In de oorspronkelijke situatie hebben we hoogstwaarschijnlijk met meerdere percelen te maken. Twee aangetroffen sloten in NZ-richting vormen de afwateringen aan weerszijden van een perceelsgrens. Het oostelijke perceel (perceel 2) was dan ongeveer 36,5 meter breed (OW) en 44 meter diep (exclusief de sloot), wat neerkomt op een oppervlakte van ruim 1600 m². Dat is ruim 100 roeden (1533 m²). De oppervlakte is afhankelijk van wat als noordelijke en zuidelijke perceelsgrens werd beschouwd. Indien hier ook een deel van de sloten onder werd gerekend, dan was de oppervlakte groter. Het westelijke perceel (perceel 1) was iets breder (ca. 37,5 meter), wat in deze berekening neerkomt op een oppervlakte van 1650 m².

Waarschijnlijk zijn de grote percelen (circa 100 roeden) die in 1598 zijn uitgezet in de loop van de tijd opgedeeld in kleinere percelen. Dat dit al snel is gebeurd, blijkt uit het historisch onderzoek. Bij verkopen van tuinen of boomgaarden aan de Drieboomlaan in de jaren 30 van de 17de eeuw is vaak sprake van oppervlaktes van 50 of 60 roeden.

De percelen werden zowel aan de noordzijde (langs de Drieboomlaan) als de zuidzijde begrensd door een sloot. De sloot aan de zuidzijde is bij de opgraving aangetroffen. Deze had in de oorspronkelijke situatie een breedte van ongeveer 5,5 meter; de diepte is niet vastgesteld omdat door de sloot geen profiel is aangelegd. Deze sloot is pas in 1932 gedempt.

²⁷ Bij deze diepte ligt de achtergrens van het perceel halverwege de achtersloot.

4.3.2 Perceel 1

Sloot S75 / S107

In werkput 4 is de kopse kant van een sloot aangetroffen (afb. 22), het verlengde van deze sloot richting het noorden is tijdens de sanering digitaal ingemeten. De sloot kon over een lengte van 30 meter worden gezien.

Afb. 22. In werkput 4 zijn de kopse kanten van twee sloten in NZ-richting gevonden (S75 en S76), die beide in de eerste helft van de 17de eeuw zijn gedempt.

Afb. 23. Coupe door de kopse kant van sloot S75, opgevuld met klei met puin en keramiek.

De sloot stond niet in verbinding met de achtersloot en hoogstwaarschijnlijk ook niet met de sloot langs de Drieboomlaan. De sloot stond wel in verbinding met een sloot in OW-richting (S108).

Sloot S75 / S107 was ruim 2 meter breed en minimaal 40 cm diep (afb. 23). Geheel onderin de sloot was een laag met donkerbruin organisch materiaal aanwezig, die tijdens de gebruiksfase van de sloot is gevormd. De sloot was verder opgevuld met klei, puin, mortelbrokken en keramiek. Sloot S108 was eveneens ongeveer 2 meter breed; de diepte is niet vastgesteld. De sloot lag geheel aan de oostzijde van het perceel vlak naast de perceelsgrens. Aan de andere kant van die grens lag op het buurperceel ook een sloot. Ze dienden voor de ontwatering van de boomgaarden of tuinen die hier lagen. Waarschijnlijk is de oostelijke perceelsgrens tot ver in de 18de eeuw ongewijzigd gebleven; in 1823 bestond deze niet meer.

In werkput 4 is een hoeveelheid scherven uit sloot S75 verzameld. Tijdens de sanering is vastgesteld dat de sloot veel scherven bevatte, maar de sloot kon niet worden verdiept. Op basis van de verzamelde keramiek valt te zeggen dat de sloot rond 1625 is gedempt.

Uit de sloot komen meer dan tweehonderd scherven, waarbij ten minste 55 verschillende voorwerpen zijn te onderscheiden. Het leeuwendeel van de vondsten bestaat uit roodbakkerd en witbakkerd aardewerk, waarbij kookgerei (grapen, en bakpannen (r-bak-21), tafelwaar (borden (r-bor-6), kommen (r-kom-58) en koppen (r-kop-2, w-kop-2) en voorwerpen voor persoonlijke hygiëne (pispotten) de grootste functie-groepen zijn. Bij de borden is een fragment van Noord-Hollands slibaardewerk op te merken. Dit type aardewerk was erg populair

Afb. 24. Papkop van roodbakkerd aardewerk.

in West-Friesland in de late 16de en vroege 17de eeuw. Eén kop van roodbakkerd aardewerk is grotendeels compleet aangetroffen (r-kop-2) (afb. 24).²⁸ Opvallend is de aanwezigheid van aangebakken resten van een andere kop die tijdens het bakproces tegen dit exemplaar gestaan heeft. Aannemelijk is dat het hier om een tweede keus product gaat dat voor een lagere prijs aangeboden werd. Naast het regionaal vervaardigd gebruiksaardewerk zijn minstens drie kommen (we-kom-1), een kan en een bord van slibaardewerk uit het Wesergebied op te merken. Bovendien bevatte de sloot scherven van een grape van jydepotaardewerk uit Jutland (jy-gra-1).²⁹ Beide soorten aardewerk getuigen van de sterke connecties tussen West-Friesland en de kustvaart in het Duits-Deense Waddengebied tijdens de 16de en 17de eeuw. Naast enkele scherven van Nederlandse majolica en Rijnlands steengoed kunnen tevens twee objecten van Italiaans tinglazuuraardewerk en een Portugese kruik worden opgemerkt. De Italiaanse faience bestaat uit een bord en een kom uit Ligurië beschilderd in berretino-stijl. Het zijn karakteristieke producten voor de periode rond 1600. Van de kruik resteerde slechts een wandfragment. Dat deze als een Portugees product is aangemerkt, is te herleiden aan de mica-glimmers in het baksel.³⁰ Bij de Nederlandse majolica zijn meerdere borden te onderscheiden.

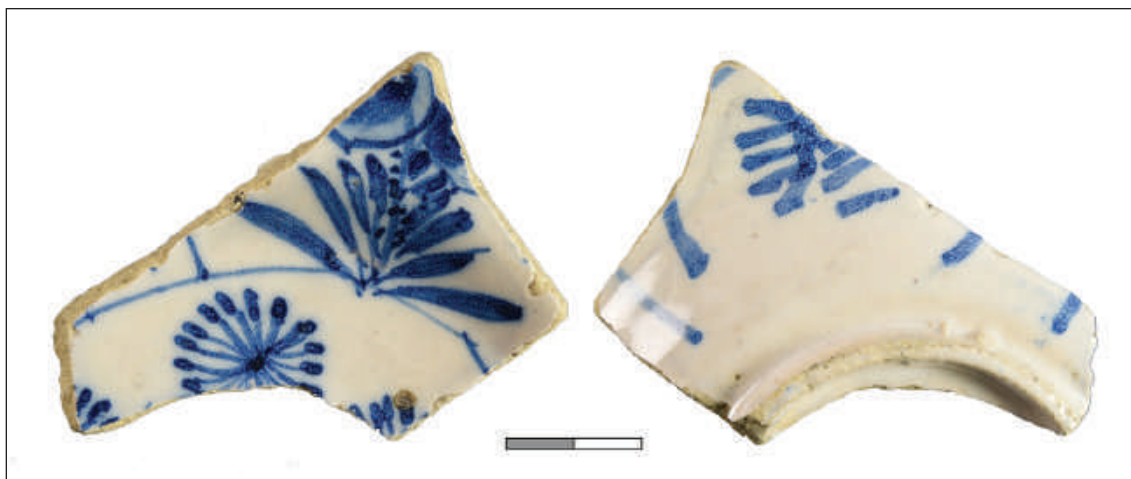
28 70-C03.

29 70-C02.

30 70-C01.

Eén bord is in blauw beschilderd met een dambordpatroon en een kabelrand. Dit type bord wordt veel in afvalcomplexen van na 1600 in onder andere Hoorn en Enkhuizen gevonden. Op basis van de samenstelling van de vondsten is deze sloot in de periode 1600-1625 gedateerd.

Bij de aanleg van werkput 4 zijn overigens ook scherven uit de 17de eeuw gevonden, die uit deze sloot afkomstig kunnen zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor een scherv van een bord van Portugese faience (afb. 25).³¹

Afb. 25. Fragment van een bord van Portugese faience.

Achtersloot

In werkput 4 is de slootkant van de achtersloot gevonden, die in 1932 is gedempt (afb. 27). Zoals gezegd, stond sloot S75/S107 niet in verbinding met deze sloot. Er was een dam aanwezig van ongeveer 1,5 meter breed. Halverwege deze dam was een rij van acht paaltjes van naaldhout (diameter 6 tot 8 cm) aanwezig (S84). Meest aannemelijk is dat hier een hek stond.

Langs de sloot lag een beschoeiing waarvan alleen de paalkuilen zijn teruggevonden (S83). In de meeste kuilen is een kleine korte paal van eikenhout geconstateerd. Deze waren niet geschikt voor dendrochronologisch onderzoek.

De beschoeiing is diverse malen vernieuwd waardoor de sloot iedere keer iets smaller werd (afb. 26). In werkput 4 is een klein deel ter plekke van die beschoeiingen verdiept. Precies op de locatie van de veronderstelde perceelsgrens was ook in de beschoeiing van de sloot een duidelijke grens aanwezig.

Afb. 26. Diverse fasen van beschoeiing van de achtersloot in werkput 4.

31 54-C01.

Afb. 27. Werkput 4 kijkend richting het oosten. Geheel rechts is de rand van de achtersloot te zien, met daarlangs paalkuilen van de oudste beschoeiing

De eigenaren van de percelen waren verantwoordelijk voor het onderhoud van de beschoeiingen en deze werden dus per perceel nieuw gemaakt. Op de perceelsgrens stond in de slootkant een houten schot, bestaande uit een plank van naaldhout (26 cm breed) met aan weerszijden palen van naaldhout en eikenhout en natuurstenen plavuizen (28x28 cm). Een van de eiken palen (lengte 70 cm) is dendrochronologisch onderzocht en deze is afkomstig uit een boom die is gekapt in de herfst/winter van 1709/1710.³² De plank was voorzien van een mes en groef en is dus secundair gebruikt.³³

Ten westen van dit houten schot is één beschoeiing aangetroffen, bestaande uit een plank van naaldhout (18 cm breed) en verspreid aan de waterkant palen van naaldhout, eikenhout en zacht loofhout. De plank lag op een meter afstand van de oude beschoeiing, waarmee de sloot dus tot ongeveer 4,5 meter breed werd versmald. Tussen de palen was een pakket puin van voornamelijk dakpannen aanwezig, waarmee de walkant is versterkt. Een van de palen (lengte 120 cm) is dendrochronologisch gedateerd op de herfst/winter van 1657/1658.³⁴

4.3.3 Perceel 2

Als grens tussen perceel 1 en 2 wordt aan de lijn tussen twee sloten beschouwd. De oostelijke perceelsgrens van perceel 2 is waarschijnlijk nooit gewijzigd en is ook nu nog een kadastrale grens. Er zijn geen aanwijzingen dat langs deze perceelsgrens een sloot heeft gelegen. Wel is een sloot (S102) aangetroffen halverwege het perceel, die dit dus in twee gelijke delen verdeelde. Waarschijnlijk was dit geen perceelsgrens.

Afb. 28. Werkput 4 kijkend richting het zuidwesten (op de achtergrond de bebouwing van de Merensstraat). In het vlak is de rand van de achtersloot te zien, met ten noorden daarvan een grote kuil en de kopse kanten van twee sloten in NZ-richting (S75 en S76).

32 M38.

33 M36.

34 M33.

Sloot S76

Net als bij het eerste perceel was ook hier langs de perceelsgrens een sloot aanwezig. Van deze sloot is de kopse kant in werkput 4 aangetroffen (afb. 22 en 28). Hier lag dus eveneens een dam van ongeveer 1,5 meter breed. Tijdens de sanering is geconstateerd dat deze sloot richting het noorden doorliep, maar de lengte is niet vastgesteld.

In werkput 4 is een kleine hoeveelheid vondsten uit de sloot geborgen, die globaal zijn te dateren tussen 1575 en 1650. Aannemelijk is dus dat de sloot in de eerste helft van de 17de eeuw is gedempt.

De sloot bevatte hoofdzakelijk scherven van roodbakend aardewerk, waarbij grapen, een lekschaal, een vuurtest en twee vuurstolpen als vormen zijn te herkennen. Eén van de grapen is te typeren als een r-gra-54, herkenbaar aan een karakteristieke kraagrand en een geprononceerde buikknik. Dit type was regionaal in omloop in de late 16de en vroege 17de eeuw. Twee steengoed scherven hebben toebehoord aan kannen uit Keulen of Frechen, versierd met een tekstband, portretten en medaillons in reliëf. Verder is een fragment van een grape van witbakend aardewerk op te merken.

Afb. 29. Geheel aan de oostkant van werkput 1 is een gedempte sloot aangetroffen (S102).

Sloot S102

In het westprofiel van werkput 1 is een groot spoor aangetroffen, dat tijdens de opgraving als kuil is geïnterpreteerd (afb. 29). De noord- en oostgrens van het spoor konden worden vastgelegd. Het spoor was minimaal 2,50 meter lang en 1,60 meter breed. De bovenzijde bevond zich op ongeveer -1,90 NAP en het spoor was 1 meter diep. Geheel onderin bevond zich een dunne laag donkergrijze klei. Daar boven was een dik pakket van grijsbruine iets organische klei aanwezig. Zeer waarschijnlijk is het geen kuil maar de kopse kant van een sloot in NZ-richting, naar analogie van de sloten S75/S107 en S76. Ook die sloten liepen niet door naar de sloot langs de Drieboomlaan. Mogelijk stond in dit geval de sloot wel in verbinding met de achtersloot.

De sloot bevatte een kleine hoeveelheid scherven, die van de gebruikers van het huis in de eerste helft van de 17de eeuw afkomstig zijn. Ze worden besproken in paragraaf 4.4.4.2. De sloot is in deze tijd gedempt.

Achtersloot

Aan de westkant van het perceel (werkput 4) zijn binnen de slootkant drie fase van beschoeiing teruggevonden, bestaande uit planken en palen van naaldhout en eikenhout (S96, afb. 26). De jongste beschoeiing lag bijna 2 meter verwijderd van de oudste (S83). De sloot is hier dus versmald tot ongeveer 3,5 meter. Deze jongste beschoeiing was versterkt met bakstenen (rode bakstenen 18x8x3 cm).

Rond deze beschoeiing zijn tientallen 18de-eeuwse keramiekscherven aangetroffen. Meest bepalend voor de datering zijn diverse pijpenkoppen met een ovoïde ketel die tussen vooral tussen 1770 en 1820 gedateerd kunnen worden.³⁵ De overige keramiek bestaat uit fragmenten van keukengoed (r-bak-6, r-gra-11, r-gra-51) en tafelwaar van roodbakkende

Afb. 30. Bloembak van roodbakkend aardewerk.

klei uit Friesland, Brabant en het Nederrijns gebied. Opvallend is de grote hoeveelheid bloempotscherven. Daartussen zijn minimaal twee schaalvormige bloembakken op pootjes met zeven lekgaten op te merken (afb. 30).³⁶ Daarnaast komen diverse fragmenten van borden (f-bor-, f-bor-6), een kom en een kwispedor van Delftse faience voor. Verder bestaat het serviesgoed uit Engels industrieel aardewerk in de vorm van theekoppen (iw-kop-1), een schotel en een schaal. Daarbij is naast onbeschilderde *creamware* ook *pearlware* met versiering vertegenwoordigd. Dit *pearlware*, herkenbaar aan het loodglazuur met blauwe tint, is rond 1775 in de Engelse keramiekindustrie geïntroduceerd. Naast een beschilderd kopje zijn scherven van een kop met onderglazuur blauw drukdecor aangetroffen. Rond 1783 slaagde de pottenbakker Josiah Spode I erin om een formule toe te passen waarbij onderglazuur transferprints konden worden aangebracht op industrieel aardewerk. De vroegste drukdecors zijn tamelijk simpel met grove lijnen. Na 1800 vond er grote verfijning plaats in de druktechniek op industriële keramiek.³⁷ Het kopje dat hier is aangetroffen dateert voor 1800. Opmerkelijk is tot slot de vondst van een scherf van een grape van jydepotaardewerk uit Denemarken en diverse fragmenten van een vaas en een bord van blauw beschilderd Chinees porselein uit de 18de eeuw. Naast aardewerk bevonden zich eveneens glasscherven in dit spoor, afkomstig van vensterglas, bolle wijnflessen en een kelkglas.

35 Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 12.

36 55-C01.

37 Miller 1991, 9.

Aan de oostzijde van het perceel (werkput 3) is een palenrij van een beschoeiing aangetroffen (S57), die op de lijn van de oudste beschoeiing van perceel 1 ligt. Twee eiken palen zijn dendrochronologisch onderzocht. Ze zijn beide afkomstig uit een boom die is gekapt in de herfst/winter van 1730/1731.³⁸ Hier is dus begin 18de eeuw geen nieuwe beschoeiing slootwaarts gemaakt, maar is de oude slootkant gehandhaafd.

In de slootkant zijn verder twee houten schotten haaks op de sloot aangetroffen (S58 en S59) en was een plank van een beschoeiing aanwezig (S60) die later is geplaatst dan S57 (afb. 31). De slootkant is niet over de volledige lengte van de werkput verdiept, waardoor niet alle resten van beschoeiing in beeld zijn gebracht. De precieze structuur met dwarsschotten is niet duidelijk, aangezien er geen aanwijzingen zijn dat hier perceelsgrenzen lagen.

Afb. 31. Diverse fasen van beschoeiing van de achtersloot in werkput 3.

Kuilen

Pal ten noorden van de achtersloot lag op dit perceel een opvallend groot aantal kuilen, waarvan de functie in de meeste gevallen onduidelijk is (afb. 32). Een aantal van deze kuilen hangen vermoedelijk samen met bomen langs de sloot (S111, S112, S113, S20 en S14). Zij kenmerken zich door de ovale vorm en deels organische vulling. Langs de sloot stonden ongetwijfeld wilgen of berkenbomen.

Kuil S14 bevatte een kleine hoeveelheid scherven, waarbij geen duidelijke samenhang is op te merken. Naast een scherf van een bakpan uit de 16de of vroege 17de eeuw (r-bak-5) komen een pijpensteelfragment, een deel van een pijparden beeldje en een randfragment van een biscuit faience bord (bi-bor-3) (afb. 33).³⁹ Dit bord heeft een vorm die karakteristiek is voor de laat 17de- en 18de-eeuwse Delftse faience productie, hoewel in Amsterdam in de plateelbakkerij

38 M12 en M14.
39 19-C01.

Blankenburg (1754-1764) ook dit type bord is geproduceerd.⁴⁰ Opvallend aan de scherf is dat deze beschilderd is met een tekst of geometrische motieven in ijzerrood op de achterzijde. Hoe zo'n biscuit bord van elders in Hoorn terechtgekomen is, en waarvoor het gebruikt werd is de vraag. In Hoorn is voor zover bekend nooit een faience productie geweest. Desondanks zijn wel partijen ongeglazuurde faience naar Hoorn verscheept. Mogelijk werd zo'n poreus bord als onderschotel voor een bloempot gebruikt.

Afb. 32. Werkput 3, kijkend richting het zuidoosten (op de achtergrond de bebouwing van de Merensstraat). In het vlak zijn veel kuilen te zien, die vooral uit de 17de eeuw dateren.

Afb. 33. Fragment van een bord van faience biscuit.

Enkele grote langwerpige kuilen (S77, S38, S34, S17) zouden beschouwd kunnen worden als sloten, maar de ligging vlakbij de achtersloot is dan merkwaardig.

Kuil S77 was meer dan 3,5 meter lang en 1,7 meter breed; de diepte van de kuil was vanaf het opgravingsvlak slechts ca. 30 cm. In deze kuil bevonden zich enkele tientallen keramiëscherven. De samenstelling van de baksels bestaat uit roodbakkerd aardewerk, witbakkerd aardewerk, enkele producten uit het Weser- en Werragebied, steengoed en tinglazuuraardewerk. Het

40 www.amsterdam.nl/kunst-cultuur/monumenten/erfgoed-week/erfgoed-week-blauw.

tinglazuuraardewerk is te verdelen in Hollandse majolica en Italiaanse faience. De combinatie van deze keramieksoorten in de kuil pleit ervoor dat de kuil in de vroege 17de eeuw is gegraven. Naast een fragment van een bord beschilderd in berretino-stijl is bij het Italiaanse aardewerk een fragment van een vaas met polychrome beschildering in a Raffaellesca-stijl op te merken. De vaas is versierd met een voorstelling van een putto of cupido binnen een cartouche omgeven door zonnestrallen (afb. 34).⁴¹

Verder lagen langs de sloot enkele kleine kuilen, deels met afval. Kuil S36 bevatte bijvoorbeeld afbraakpuin waaronder wandtegels en delen van natuurstenen tegels.

Afb. 34. Fragment van een vaas van Italiaanse faience.

4.3.4 Weilanden

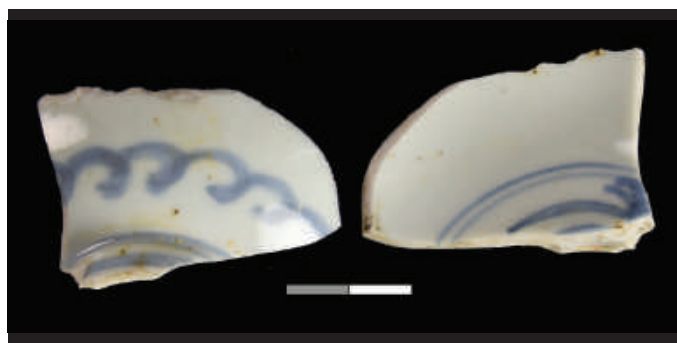
De achtersloot van de percelen van de Drieboomlaan werd voorafgaand aan de opgraving ook als zuidelijke grens van sporen en vondsten beschouwd. Ten zuiden van die sloten worden op de stadsplattegronden weilanden weergegeven en de verwachting was dat het gebruik van deze weinig sporen en vondsten in de bodem heeft achtergelaten. Onverwacht was dan ook dat bij de sanering op dit deel van het terrein meerdere sloten tevoorschijn kwamen, waarvan één volledig was opgevuld met 17de-eeuws materiaal.

Sloot S104

Deze sloot is over een lengte van 105 meter waargenomen. De sloot had een breedte van 1,5 meter. De vulling bestond hoofdzakelijk uit haardas met afval. Opvallend is dat de scherven enige samenhang vertonen, wat erop wijst dat voor de demping geen gebruik is gemaakt van een as- en afvaldump uit de stad, maar dat de sloot gedurende enige tijd is opgevuld met haardas en afval van bewoners uit de buurt. Waarschijnlijk geven de vondsten dus een beeld van de materiële cultuur van de gebruikers van de huizen en tuinen langs de Drieboomlaan. De slootvulling wordt in een aparte paragraaf besproken.

Sloot S110

Geheel aan de zuidzijde van het plangebied, langs de Merensstraat, is de noordelijke kant van een sloot waargenomen. De breedte van de sloot kon niet worden vastgesteld. Uit de sloot is een kleine hoeveelheid vondsten geborgen, die zich laten dateren in de eerste helft van de 18de eeuw, waaronder Delfts, Fries en Brabants aardewerk.

Afb. 35. Kop van Chinees kraakporselein.

41 73-C01.

Het ontbreken van industriële keramiek is een indicatie voor datering van de demping voor 1750. Onder de vondsten bevindt zich ook een kop van Chinees kraakporselein beschilderd in blauw met landschapjes binnen concentrische cirkels aan de binnenzijde en krulmotieven aan de buitenzijde (afb. 35).⁴²

Sloot S109

Tussen sloot S104 en sloot S110 is nog een derde sloot in OW-richting geconstateerd: sloot S109. Deze stond in verbinding met sloot S104 en eindigde ergens ter hoogte van de huidige Binneblifstraat, want aan de oostzijde van deze straat is de sloot niet gezien. Tijdens de sanering is verder waargenomen dat er een dwarsloot tussen sloot S109 en sloot S110 bestond. De reden waarom een de extra sloot S109 is gegraven, is niet duidelijk. Ook het moment van demping is onbekend doordat uit deze sloot geen vondsten zijn verzameld.

4.4 Tuinhuizen

4.4.1 Inleiding

Hoewel bij de perceelsindeling een onderscheid in slechts twee percelen is gemaakt, zijn sporen van vier gebouwen aangetroffen. Drie van deze gebouwen stonden op het oostelijke perceel. Het zou kunnen dat dit perceel is opgedeeld in meerdere smalle percelen, die vervolgens weer zijn samengevoegd tot het grote perceel zoals dat op de kadastrale kaart van 1823 is te zien. De aangetroffen sporen staan op fasekaarten in de bijlagen weergegeven. Hierbij dient te worden opgemerkt dat iedere fasekaart geen moment uit het verleden weergeeft, maar alle sporen gedurende een periode.

4.4.2 Huis 1

Huis 1 is het meest westelijke huis, dat stond op perceel 1. Op basis van de sporen kunnen twee fasen worden onderscheiden: een houten huis uit de 17de eeuw en een gebouw met bakstenen fundering uit de 18de eeuw. Dit tweede pand is te zien op de kadasterkaart van 1823.

4.4.2.1 Fase 1 (1598-ca. 1725)

Funderingen

Van dit huis is uitsluitend een rij palen teruggevonden (S94). In totaal kunnen veertien palen tot deze rij worden gerekend. De palen stonden op onderlinge afstanden van circa 90 cm tot 150 cm met her en der kleine palen ertussenin. De meeste palen waren van eikenhout en rechthoekig van vorm; de lengte varieerde. De volgende lengtes zijn vastgesteld: 30 cm, 50 cm (3x), 65 cm, 68 cm, 70 cm (2x), 86 cm, 110 cm en 250 cm. Er is dus geen gebruik gemaakt van een uniforme partij hout. Tien palen zijn bekeken op geschiktheid voor dendrochronologisch onderzoek en hierbij is vastgesteld dat minimaal vijf palen één of meer ronde pennen hebben die geen functie in de toepassing als funderingspaal hebben. We hebben dus te maken met secundair gebruikt constructiehout. Mogelijk gaat het om hergebruikt scheepshout aangezien op meerdere palen een bruine aanslag is vastgesteld (afb. 36).

De monsters van vier palen zijn dendrochronologisch onderzocht. Hiervan hebben twee geen datering opgeleverd, het derde houtmonster is afkomstig uit een boom die is gekapt na 1550 en het vierde houtmonster uit een boom die is gekapt na 1559.⁴³ Beide bomen groeiden in het zuiden van Noorwegen. Op basis van deze monsters valt dus geen bouwjaar van het huis te geven.

42 101-C01.

43 M20, M23, M25 en M29. Van Daalen 2019.

Op basis van de ligging van de palen en de ligging van de sloot langs de Drieboomlaan kan de breedte van het huis worden gereconstrueerd op 2,70 meter. We hebben hier dus te maken met een heel smal gebouw. De lengte was minimaal 10 meter. Opvallend is dat geen palen van de oostwand zijn gevonden, maar aannemelijk is dat deze wand zich heeft bevonden ter hoogte van de meest oostelijk teruggevonden paal.

Afb. 36. Twee van de funderingspalen, mogelijk hergebruikt scheepshout.

Waterkelder

Binnen de contouren van het pand is de bodem van een kleine waterkelder (S97) gevonden (afb. 37). Deze bestond uit twee lagen bakstenen op houten planken, en was aangesmeerd met mortel. De wanden waren grotendeels weggebroken (bovenste punt op -1,73 NAP). De bodem lag op -1,80 NAP. De inpandige ligging is opvallend aangezien waterputten of waterkelders meestal uitpandig waren gesitueerd.

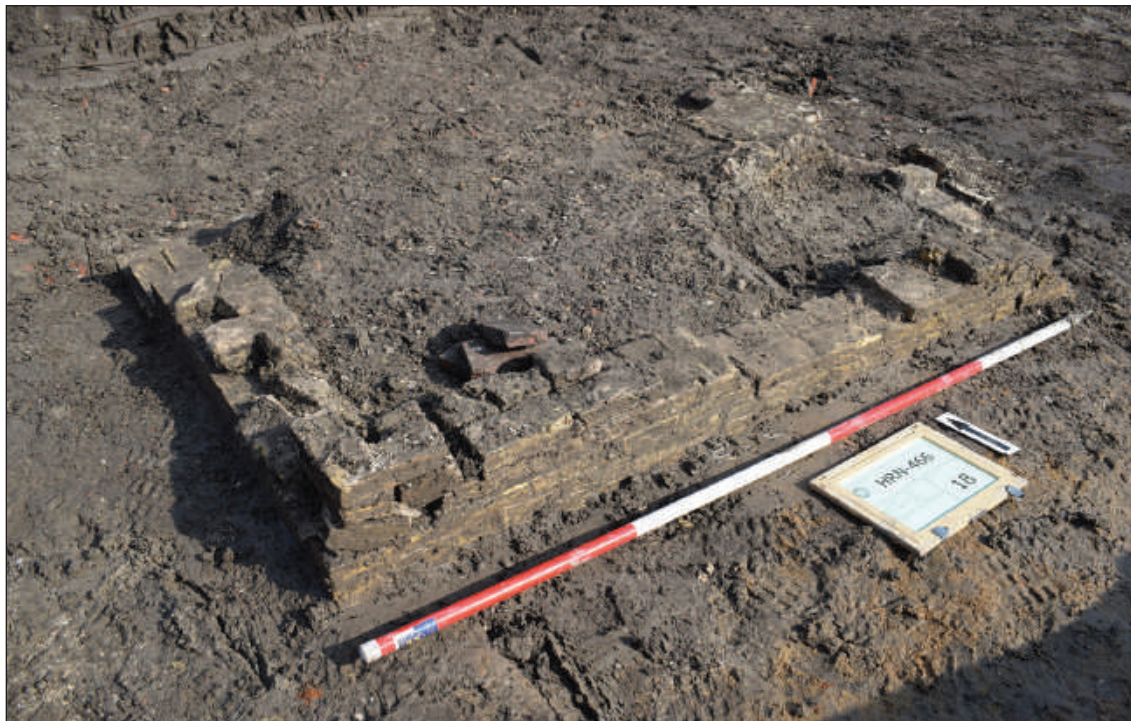
Aanbouw

Tegen de zuidoosthoek van het gebouw lag uitpandig een kleine aanbouw van uitwendig 2,15 meter lang en 1,70 meter breed (S65, afb. 38). De west-, zuid- en oostwand waren opgebouwd uit gele bakstenen van 18x7,5x3,5 cm en harde mortel. Van de noordwand is slechts een klein stuk teruggevonden, gemaakt van rode bakstenen van 19x9x4 cm en kalkmortel. Mogelijk is

dit een stuk van de oorspronkelijke achtermuur van het gebouw want deze bevond zich precies op de plek van de palenrij. In de aanbouw lag geen vloer, maar wel is afbraakpuin aangetroffen met bakstenen, mortelbrokken en brokken van plavuizen (20x20x2,5 cm).

Afb. 37. Bodem van een kleine waterkelder (S97).

Afb. 38. Aanbouw met bakstenen fundering (S65).

De functie van deze kleine aanbouw is onbekend. Op het eerste gezicht lijkt het om een kelder te gaan, maar mogelijk was het een kleine opslagruimte. Deze is in de loop van de 17de eeuw of 18de eeuw toegevoegd.

4.4.2.2 Fase 2 (ca. 1725-1905)

Na afbraak van huis 1 is een nieuw huis meer naar het westen gebouwd. De reden voor deze verschuiving is niet duidelijk. Dit nieuwe huis is pas in 1905 gesloopt. Het is te zien op diverse kadastrale kaarten en de contour is daardoor goed te reconstrueren. Het gebouw had een lengte van ongeveer 10 meter en een breedte van 3,7 meter, met een uitgebouwde ingangspartij over de sloot aan de voorzijde. De oppervlakte was 44 m² volgens het kadaster.

Afb. 39. Bakstenen fundering (S62) van het tuinhuis in werkput 3 (huis 1), daterend omstreeks 1725.

Funderingen

De zuidoosthoek van dit huis is teruggevonden (S62, afb. 39). Deze was gemaakt van rode bakstenen van 18x9x4 cm. Opvallend is dat als onderste laag losse brokken van de wand van een gesloopte waterkelder waren gebruikt (gele bakstenen van 18x9x3,5 cm met trasmortel). De muur was gefundeerd op een enkele rij eiken en naaldhout palen (S98). De eiken palen waren tweezijdig gekantrecht en waren 10 tot 12 cm breed. Drie eiken palen zijn uit de bodem verwijderd en deze waren 225 tot 240 cm lang. Twee monsters zijn dendrochronologisch onderzocht: het eerste monster heeft geen datering opgeleverd en het tweede monster is afkomstig uit een boom die groeide in het zuiden van Noorwegen en is gekapt na 1706.⁴⁴

Waterkelder

Tegen de buitenzijde van de oostmuur lag een kleine waterkelder (S64, afb. 40). De halfsteens wanden waren gemaakt van gele bakstenen van 18,5x8,5x4 cm met harde mortel. Opvallend is dat een van de wanden bestond uit bakstenen op hun kant; de reden hiervoor is onduidelijk. De kelder had een afmeting van 1,20 bij 0,98 cm. De bodem van de kelder bestond uit bakstenen die met cement waren aangesmeerd en lag op -1,70 NAP.

De oostmuur van het huis is over de westwand van deze kelder gebouwd, wat mogelijk inhoudt dat de kelder ouder is dan het huis. Het zou dus kunnen dat deze al in fase 1 bestond.

44 M26 en M27. Van Daalen 2019.

Uit de kelder komen geen vondsten, met uitzondering van een vingerhoed die waarschijnlijk uit dit spoor afkomstig is.⁴⁵

Afb. 40. Kleine waterkelder (S64) tegen de oostfundering van het tuinhuis.

Aslaag S100

Achter het huis bevond zich (op niveau 5, zie onder) een dikke aslaag met veel scherven, waarvan een klein deel is verzameld. Tijdens de sanering is waargenomen dat deze aslaag zich nog een stuk richting het zuiden uitstreckte, maar hier is het materiaal niet verzameld. De vondsten zijn afkomstig van de gebruikers van het huis.

Keramik en glas

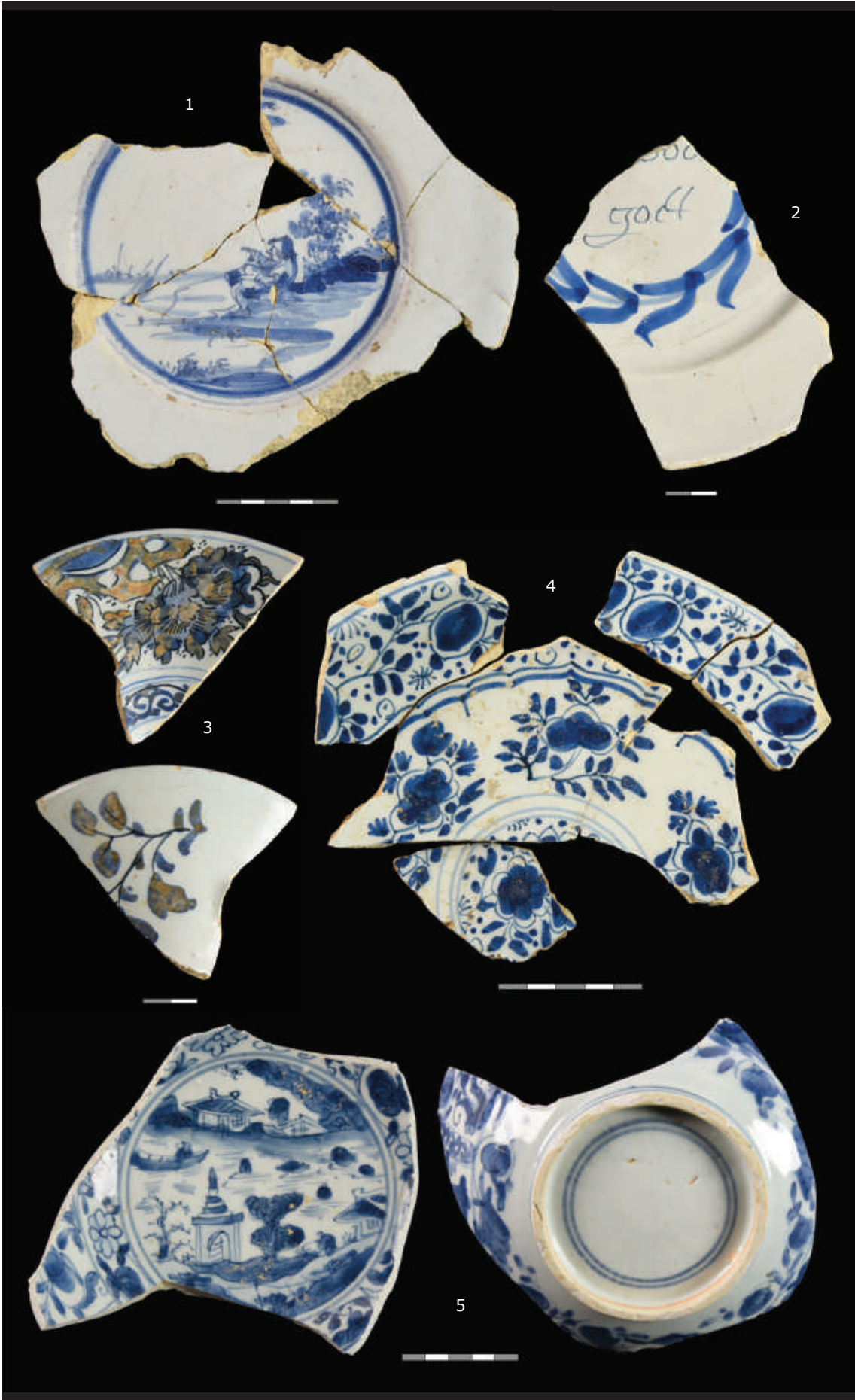
Deze laag bevatte tientallen fragmenten van kleipijpen, waarbij minimaal zeventien ketelfragmenten zijn aangetroffen. De meeste modellen dateren tussen 1700 en 1740.⁴⁶ Naast kleipijpen bestaat het afval uit vooral keukengoed en tafelwaar van roodbakend en witbakend aardewerk, tinglazuuraardewerk, steengoed, porselein en glaswerk. Het ontbreken van industrieel aardewerk uit Engeland dat rond het midden van de 18de eeuw op de Nederlandse markt terecht kwam is een indicatie dat deze laag voor die periode is afgedekt.

Opvallend is wel het feit dat tamelijk veel 17de-eeuwse scherven in deze laag zijn aangetroffen. Mogelijk is er sprake van verrommeling van de laag. Tussen het roodbakend en witbakend aardewerk zijn enkele categorieën op te merken die vooral vanaf de late 17de en in de 18de eeuw in de mode waren. Zo zijn binnen het roodbakend aardewerk scherven van borden met slibversiering uit Friesland (r-bor-4, r-bor-38) en het Nederrijns gebied (r-bor-7, r-bor-10) aanwezig en bij het witbakend aardewerk is een fragment van een grape van spikkelgoed op te merken. Daarentegen komen ook scherven van 17de-eeuwse typen borden uit Noord-Holland versierd met groen glazuur voor (r-bor-6, r-bor-18).⁴⁷

45 V75.

46 Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 12.

47 81-C07.

Afb. 41. Keramiekvondsten uit de aslaag. 1: Faience bord beschilderd met een visser in een landschap (81-C03). 2: Faience bord beschilderd met religieuze tekst (81-C06). 3: Faience bord beschilderd met florale motieven (81-C05). 4: Fragment van een kwispedoor van faience (81-C04). 5: Kom van Chinees porselein uit de overgangperiode (81-C02).

Opvallend is de aanwezigheid van een fragment van een grote kaasvorm (r-vor-4) uit de 17de eeuw.⁴⁸ Binnen het tinglazuuraardewerk is ook weer duidelijk een tweescheiding tussen 17de-eeuwse en 18de-eeuwse majolica en faience zichtbaar. Bij de majolica zijn naast polychroom beschilderde borden (m-bor-5) uit de eerste helft van de 17de eeuw ook blauw beschilderde en onbeschilderde borden (m-bor-5, m-bor-11) van na 1650 op te merken.

De faience bestaat uit meerdere onbeschilderde borden van het type f-bor-2. Dit type op platte bodem met brede vlag is gedurende de periode 1650-1750 praktisch onveranderd geproduceerd. Van hetzelfde type zijn ook twee versierde exemplaren op te merken. Het gaat om een bord beschilderd met een visser in een landschap op de spiegel en een exemplaar versierd met een tekst binnen een lauwerkrans, waarvan enkel het woord "godt" resteert (afb. 41.1 en 41.2).⁴⁹ Daarnaast is een bord (f-bor-15) op standring met sierlijke golfrand, beschilderd met blauwe florale motieven op te merken (afb. 41.3). Dit exemplaar is goed in de eerste helft van de 18de eeuw te plaatsen.⁵⁰ Verder bevatte de laag een fragment van een faience theekopje (f-kop-1) dat een relatie heeft met de opkomst van het theeritueel in de late 17de eeuw. Het kopje is vermoedelijk in de eerste helft van de 18de eeuw vervaardigd. Opmerkelijk is ook een scherf van een kwispedoor, een typisch 18de-eeuws gebruiksvoorwerp dat een tamelijk onsmakelijke toepassing had bij de consumptie van tabak (afb. 41.4).⁵¹ Naast de hoofdzakelijk in Holland vervaardigde producten is één scherfje van Portugees tinglazuuraardewerk op te merken, dat uit de eerste helft van de 17de eeuw dateert. Naast dit Portugees importstuk bevatte de laag meerdere fragmenten van Chinees porselein, deels uit de Kangxi-periode (1661-1722). Meest bijzonder is een bodemfragment van een grote kom (p-kom-8) van zogenaamd overgangsporselein uit het tweede kwart van de 17de eeuw (ca. 1640-1650). De kom is aan de binnenzijde versierd met een Chinees landschap en aan de buitenzijde panelen met florale motieven (afb. 41.5).⁵² Dit type kom is bekend uit museale collecties en was een fraai voorwerp op bijvoorbeeld een kast (afb. 42). Tot slot is van de andere hardgebakken keramiegroep, steengoed, een scherf van een kan (s2-kan-84?) van Westerwald steengoed versierd met een medaillon-applique met het wapen van Amsterdam omgeven door leeuwen en voorzien van blauwe beschildering op te merken.⁵³ Deze kan dateert vermoedelijk uit het midden van de 17de eeuw.

Afb. 42. Kom van Chinees porselein (overgangsporselein) uit 1635-1650 (collectie Rijksmuseum Amsterdam, AK-RAK-1991-21).

48 81-C08.
49 81-C03, 81-C06.
50 81-C05.
51 81-C04.
52 81-C02.
53 81-C01.

Naast enkele fragmenten van vensterglas zijn in deze laag scherven van bolle wijnflessen met opgestoken ziel en een deel van een kelkglas van sodaglas met balustervormige stam (gl-ke1-28) aangetroffen (afb. 43).⁵⁴ Het kelkglas is van een type dat vooral rond 1700 in de mode was.⁵⁵

Loopniveaus

In de zuidwand van de werkput was goed te zien dat achter huis meerdere opeenvolgende loopniveaus aanwezig waren (afb. 44). Vanaf een diepte van -1,58 NAP tot -1,26 NAP lagen op elkaar: geel zand (niveau 1), schelpgruis (niveau 2), grijze klei (ophoging), schelpgruis (niveau 3), geel zand (niveau 4), schelpgruis (niveau 5).

Afb. 43. Balustervormige stam van een kelkglas.

Afb. 44. Diverse loopniveau's van schelpgruis en aslagen in het zuidprofiel van werkput 3.

Afbraakpuin

Binnen het pand is een dik pakket van grijsbruin organisch materiaal met afbraakpuin (baksteen, golfpan, mortelbrokken) en afval aangetroffen (S63, afb. 45). Hieruit komt een grote hoeveelheid vondstmateriaal, dat in een aparte paragraaf wordt besproken.⁵⁶ De vondsten laten zich vooral dateren tussen 1850 en 1885. Dit is de laatste gebruiksfase van het gebouw. Het omvat standaard gebruiksgoed uit die periode, maar ook enkele antieke stukken van onder andere Chinees en Japans porselein. Opvallend is het grote aantal scherven van bloempotten. Uit de datering van de vondsten blijkt dat het afval van tuinman Gerrit Jan Hobbelman is.

54 81-C01.

55 Henkes 1994, 263-268.

56 V47, V48 en V57.

Afb. 45. Noordprofiel van werkput met een dikke laag met afbraakpuin en afval (S63) binnen de contouren van het afgebroken tuinhuis.

Afb. 46. Fragmenten van Chinees porselein. 1: Bordje uit de Kangxi-periode (49-C01). 2: Bord van 'melk en bloed' porselein (49-C02).

Losse vondsten

Bij de aanleg van werkput 3 zijn vondsten gedaan die niet aan een specifiek spoor kunnen worden gekoppeld. Het is onzeker of ze bij huis 1 of bij huis 2 horen.

Een van de vondsten is een deel van een klein bord van Chinees porselein dat tot het Kangxi-porselein wordt gerekend (1662-1722), maar een afwijkend decor heeft (afb. 46.1).⁵⁷ De motieven op dit bord en de accoladevormige rand staan nog in de traditie van het kraakporselein.

⁵⁷ 49-C01.

Bijzonder is verder een scherf van een bord beschilderd met een landschap en florale motieven binnen cartouches in rood en goud. Dit type porselein wordt aangeduid als 'melk en bloed' (afb. 46.2).⁵⁸ Uit museale collecties zijn identieke exemplaren bekend (afb. 47).

Afb. 47. Bord van Chinees porselein met twee dames onder een prunusboom in een tuin, en bloemen op de rand. De beschildering is uitgevoerd in rood en goud en wordt ook wel 'melk en bloed' genoemd, datering ca. 1700-1725 (collectie Rijksmuseum Amsterdam, AK-NM-12424-B).

Verder is een deel van een bloempot van roodbakend aardewerk aanwezig (oostelijke helft werkput 3, dus vermoedelijk huis 2), voorzien van een krulvormig oor (afb. 48).⁵⁹ Deze bloempot of tuinvaas valt te plaatsen in de 17de eeuw. Het gaat hier om een eenvoudig exemplaar, vergelijkbare tuinvazen bestaan ook in rijk gedecoreerde versie. Een dergelijke tuinvaas is bijvoorbeeld gevonden bij slot Heemstede (afb. 49).⁶⁰

Afb. 48. Fragment van een tuinvaas met kruloren.

Afb. 49. Tuinvaas van ongeglazuurd roodbakend aardewerk, gevonden bij Slot Heemstede, datering ca. 1700 (collectie Prov. Depot voor Bodemvondsten NH, inv.nr. 8417-01).

Een van de metaalvondsten is een kraantje van een tapkraan (afb. 50.1).⁶¹ Wellicht stond in een van de huizen dus een bier- of wijnvat. Een andere vondst is een speelpenning, gemaakt in Neurenberg tussen 1711 en 1748 (afb. 50.2).⁶² Deze speelpenningen werden als fiches bij kaart- en bordspellen gebruikt. Tot de vondsten behoren verder een gesp, knoopje, musketkogel en een pfennig van Hessen-Darmstadt uit 1819.⁶³ Deze Duitse munt had een zeer geringe waarde en had geen functie in het betalingsverkeer in ons land. Toch worden ze zo af

58 49-C02.
59 51-C01.
60 Provinciaal Depot voor Bodemvondsten, inv.nr. 8417-01.
61 49-M01.
62 49-M02.
63 V49.

en toe bij opgravingen gevonden, wat een aanwijzing voor handelscontacten met Duitsland kan zijn. Het zou ook kunnen dat dit soort nagenoeg waardeloze muntjes als speelpenningen werden gebruikt. Grote kans dat dit muntje hoort bij kuil S63, waaruit een pfennig uit 1821 komt (zie paragraaf 4.6.2).

Afb. 50. Losse metaalvondsten. 1: Kraantje van een tapkraan (49-M01). 2: Speelpenning uit Neurenberg met het portret van de Franse koning Lodewijk XIV (49-M02).

4.4.3 Huis 2

Huis 2 is het meest westelijke huis op perceel 2. De situatie is hier niet duidelijk, mede doordat deze zich deels onder de Binneblifstraat bevindt.

4.4.3.1 Fase 1 (1598-ca. 1750)

Van de rij gebouwen die langs de Drieboomlaan is aangetroffen, is deze het minst duidelijk. In tegenstelling tot de andere gebouwen, is hier geen rij palen aangetroffen die als zuidwand kan worden beschouwd. Op de lijn van de palenrij van huis 1 is slechts één paal (S89) gevonden. Het is dus onzeker of hier een huis in deze periode stond. Op de reconstructiekaart is daarom geen huis weergegeven.

Afvalkuil S106

Tijdens de sanering is op een afstand van ongeveer 12 meter achter dit mogelijke huis een afvalkuil gevonden, waarvan de inhoud volledig is geborgen. Opvallend aan de inhoud van deze kuil is de aanwezigheid van snoeiafval. Daarnaast bevatte deze kuil veel gebruiksaardewerk van rond 1630 dat op een huis in de directe omgeving wijst (afb. 51).

Keramik en glas

Deze afvalkuil was gevuld met 388 keramiekscherven waarbij minimaal 122 individuele objecten te onderscheiden zijn. Daarnaast zijn diverse stukken vensterglas en één pijpenkop met dubbelconische ketel tussen het afval aangetroffen. Het model van de pijp wordt tussen 1620-1635 gedateerd.⁶⁴

⁶⁴ Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 12.

Afb. 51. Gebruiks aardewerk uit de jaren tien en twintig van de 17de eeuw.

Bij de keramiekvondsten is onderscheid te maken in roodbakkerd en witbakkerd aardewerk, Werra-aardewerk, steengoed, majolica en Italiaanse faience. Deze combinatie past goed bij de datering van de tabakspijp. Het kleurrijk versierde Werra-aardewerk raakt in de jaren twintig van de 17de eeuw uit de mode. Juist in die tijd komt de productie van faience als nieuwe soort tinglazuuraardewerk in Holland op gang. Deze keramieksoort ontbreekt nog tussen de vondsten uit de afvalkuil.

Veruit de grootste bakselgroep is, zoals gebruikelijk, het roodbakkerd aardewerk. Met een minimum van negentig voorwerpen vertegenwoordigt deze categorie praktisch driekwart van het totaal. Het vormenspectrum bestaat onder andere uit bakpannen (r-bak-4) en grappen (r-gra-1-, r-gra-33, r-gra-54) met allemaal vormen die karakteristiek voor de eerste helft van de 17de eeuw zijn. Tot het keukengoed behoren ook een lekschaal (r-lek-7), twee steelkommen (r-stk-5, r-stk-7). Verder zijn binnen de categorie tafelwaar borden (r-bor-6), kommen (r-kom-58, r-kom-68) en papkoppen (r-kop-2, r-kop-20) op te merken, waarbij een klein deel onder het Noord-Hollands slibaardewerk kan worden geschaard. Eén kop is grotendeels compleet bewaard gebleven (afb. 52.1).⁶⁵ Tussen het afval bevinden zich tevens fragmenten van objecten die een relatie met vuur en licht hebben, namelijk olielampen (r-oli-2), vuurtesten (r-tes-12) en vuurstolpen (r-vst-3). Binnen de categorie hygiëne en persoonlijke verzorging zijn diverse pispotten (r-pis-5, r-pis-51) en een zalfpot (r-zal-3) te benoemen (afb. 52.2).⁶⁶ Opvallend is de vondst van een kaasvorm (r-vor-4) met typische witte sliblaag aan de binnenzijde die door bedekking van het loodglazuur geel kleurt (afb. 52.3).⁶⁷ Dit object maakt aannemelijk dat het vroeg 17de-eeuwse huishouden dat dit afval geproduceerd heeft zelf kaas maakte.

65 96-C19.

66 96-C20.

67 96-C16.

Afb. 52. Keramiekvondsten uit de afvalkuil. Afbeeldingen niet op schaal.

1: Papkop van roodbakkend aardewerk (96-C19).

2: Zalfpot van roodbakkend aardewerk (96-C20).

3: Fragment van een kaasvorm van roodbakkend aardewerk met sliblaag van witte klei aan de binnenzijde (96-C16).

4: Fragmenten van bloempotten van roodbakkend aardewerk (96-C13).

5: Olielamp van witbakkend aardewerk (96-C21).

6: Bord van Werra-aardewerk, versierd met het wapen van Leiden, gedateerd 1619 (96-C17).

7: Bord van Werra-aardewerk, versierd met een tuitkan, gedateerd 1619 of 1629 (96-C18).

8: Twee majolica borden beschilderd met schaakbord-motief (96-C05 & 96-C06).

9: Majolica bordje beschilderd met kraakdecor (96-C03).

10: Majolica bord beschilderd met tulp (96-C07).

11: Fragmenten van majolica borden met bakfouten (96-C08 & 96-C09).

12: Fragment van een zalfpot van majolica (96-C14).

13: Zalfpot van majolica biscuit (96-C10).

14: Fragment van een bord van Italiaanse faience beschilderd in compendiaro-stijl (96-C04).

15: Ploischotel van Italiaanse faience beschilderd met een haan in compendiaro-stijl (96-C22).

16: Fragment van een pot van Spaans of Portugees roodbakkend aardewerk (96-C02).

Interessant is ook de vondst van tientallen fragmenten van minstens drie verschillende grote bloempotten (afb. 52.4).⁶⁸ Daarvan zijn twee bodems met standring bewaard gebleven, waarin vijf gaten door de pottenbakker zijn aangebracht.

Hoewel witbakkend aardewerk met minimaal elf objecten een veel kleiner deel van de vondsten uit de afvalkuil uitmaakt, is de samenstelling van de vormen vergelijkbaar met die van het roodbakkend aardewerk. Ook hier gaat het hoofdzakelijk om kookgerei (w-bak-5, w-gra-9), verlichting (w-kdl-, w-oli-2) en hygiëne (w-pis-2) (afb. 52.5).⁶⁹ Tafelwaar is daarentegen slechts vertegenwoordigd met scherven van één papkop.

Naast de regionale producten van rood- en witbakkende klei zijn ook twee stukken van aardewerk uit het stroomgebied van de Noord-Duitse Werra-rivier bij het afval terechtgekomen. Het gaat om twee grotendeels complete borden (wa-bor-1) die beide voorzien zijn van een jaartal (afb. 52.6 en 52.7).⁷⁰ Het eerste exemplaar is in sgraffito-techniek versierd met twee gekruiste sleutels, vermoedelijk bedoeld als het wapen van Leiden, op de spiegel. Het bord is gedateerd: 1619. Het tweede exemplaar is versierd met een tuitkan op de spiegel. Dit bord draagt vermoedelijk ook het jaartal 1619, hoewel het derde cijfer ook een 2 zou kunnen zijn, waarmee het bord in 1629 te dateren is. Beide voorstellingen komen niet veel voor op Werra-aardewerk, meestal gaat het om Bijbelse of allegorische voorstellingen, vruchten of dieren.

In tegenstelling tot bovenvermelde bakselgroepen is steengoed zeer fragmentarisch vertegenwoordigd. Scherven van twee kannen uit Raeren versierd met appliques en verticale ribbels kunnen onderscheiden worden.

De Hollandse majolica uit de kuil bestaat uit minimaal twaalf objecten. Het gaat hoofdzakelijk om blauw beschilderde borden (m-bor-3, m-bor-5), waarbij het schaakbord-motief met kabelrand het meest algemene decor tussen de vondsten blijkt te zijn (afb. 52.8).⁷¹ Daarnaast komt ook een klein bordje met een beschildering geïnspireerd op kraakporselein voor (m-bor-16) (afb. 52.9).⁷² Verder zijn delen van borden met meerkleurig geschilderde bladmotieven of florale decors op te merken (m-bor-5) (afb. 52.10).⁷³ Alle borden zijn goed te dateren in de eerste helft van de 17de eeuw. Interessant is het feit dat verschillende borden uit de afvalkuil imperfecties vertonen waarmee de suggestie wordt gewekt dat het tweedekes-producten en deels zelfs misbakfels zijn (afb. 52.11).⁷⁴ De imperfecties bestaan onder andere uit krimpscheuren en gekookt glazuur. Bovendien is naast een fragment van een polychroom beschilderde zalfpot ook een biscuit product gevonden (afb. 52.12 en 52.13).⁷⁵ Hoogstwaarschijnlijk is deze majolica afkomstig van de plateelbakkerij die aan de Gedempte Turfhaven in Hoorn actief was tussen 1615 tot circa 1650. Afval van dit productiecentrum is op verschillende plaatsen in Hoorn opgedoken.⁷⁶

Tot slot bevatte de afvalkuil delen van een bord en een ploischotel (i-plo-3) van tinglazuur-aardewerk uit Ligurië, beschilderd in compendiario-stijl, en een fragment van een pot van Spaans of Portugees roodbakkend aardewerk (afb. 52.14, 52.15 en 52.16).⁷⁷ De Italiaanse faience is ook specifiek in de eerste helft van de 17de eeuw te dateren en waren voor brede lagen van de bevolking betaalbaar. Ze vormden sierstukken in nagenoeg ieder huishouden in Hoorn en omgeving. Chinees porselein, dat in deze tijd als een luxeproduct kan worden beschouwd, ontbreekt daarentegen volledig.

68 96-C13.

69 96-C21.

70 96-C17 & 96-C18.

71 96-C05 & 96-C06.

72 96-C03.

73 96-C07.

74 96-C08 & 96-C09.

75 96-C10 & 96-C14.

76 Schrickx 2016.

77 96-C02, 96-C04 & 96-C22.

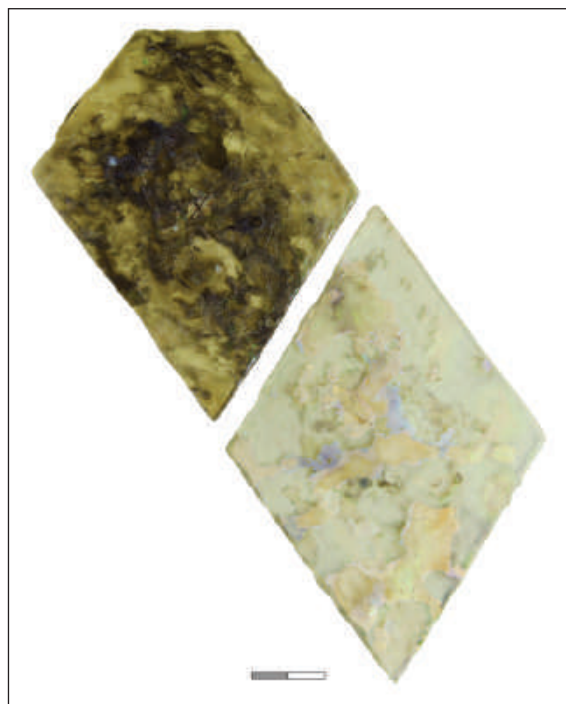
De samenstelling van de vondsten, waarbij vooral de klei pijp, het gedateerde Werra-aardewerk en de misbaksels van vermoedelijk Hoornse majolica van belang zijn, maakt het aannemelijk dat de kuil in de jaren twintig of dertig van de 17de eeuw is gegraven.

Zoals reeds vermeld bevonden zich tussen het afval ook delen van vensterglas. Opvallend is de vondst van twee intacte ruitjes die vermoedelijk uit de 16de of 17de eeuw dateren (afb. 53).⁷⁸ Bijna altijd wordt vensterglas gebroken in de bodem aangetroffen.

Leren schoenen⁷⁹

Uit de kuil komen de resten van twee leren schoenen.⁸⁰ De eerste is een veterschoen (type Goubitz 130) met schoenmaat 22. Bij

de tweede schoen is het type sluiting niet duidelijk (veter of gesp); deze heeft een voorblad met ingesneden streepjes en zigzaglijnen. Beide zijn incompleet teruggevonden.

Afb. 53. Twee glazen ruitjes.

Leren boekband

Bijzonder is dat in deze kuil een groot deel van een leren boekband is gevonden (afb. 54).⁸¹ Het voorplat van de band is beschadigd, maar het achterplat is nog vrijwel intact bewaard gebleven. Beide zijn voorzien van een fraaie bestempeling. Hiervoor zijn onder andere losse stempeltjes met afbeeldingen van Bijbelse figuren en bijbehorende Bijbelcitaten gebruikt. Op basis van die citaten zijn de figuren thuis te brengen als:

- Christus: EGO SVM / LVX MVN (ego sum lux mundi)
- Paulus: APPARV / IT BENIG (apparuit benignitas)
- David: DEFRVC / TVVENTR (de fructu ventris)
- Jesaja: PRNCIP ATUS EI (principatus eius)

Op het stempel van David staan de initialen NP van de stempelsnijder.

Vergelijkbare boekbanden zijn goed bekend uit bibliotheekcollecties van universiteiten en andere instellingen met bijzondere collecties (afb. 55). In Duitsland bestaat de *Einbanddatenbank* waarin stempels van boekbanden worden beschreven. De initialen NP komen rond 1550-1560 regelmatig voor en het is onbekend wie deze stempelsnijder was. In Nederland heeft Robert Arpots vanuit de Universiteit van Nijmegen aandacht aan dit type boekband besteed.⁸²

78 96-G01.

79 Determinatie A. Vissie en E. Winters-Ran.

80 96-L02 en 96-L03.

81 96-L01.

82 Arpots 2006.

Afb. 54. Leren boekband versierd met bestempeling.

Opmerkelijk is dat in de literatuur over het algemeen gesproken wordt over varkensleer. Omdat op visuele kenmerken twijfel aan de determinatie van varkensleer voor de hier gevonden boekband bestond, is deze via de methode van ZooMS (ZooArchaeology by Mass Spectrometry) onderzocht. Hieruit blijkt onomstotelijk dat de boekband niet van varkensleer maar van schapenleer is gemaakt.

Helaas weten we niet bij welk boek de band heeft behoord. Verschillende gaten in het leer geven aan waar de metalen boekbeslagen hebben gezeten, maar die zijn verwijderd voordat de leren band werd weggegooid.

Afb. 55. Een boekband van leer over houten platten, bestempeld met lijnen en kleine stempels, met messing boekbeslag, omstreeks 1530/1540 (collectie KB Den Haag, KW131 A9).

Botanisch onderzoek

(A.L. de Sitter-Homans)

Uit de kuil is een grondmonster voor botanisch onderzoek genomen. Het monster bestaat voor een groot deel uit kleine takjes; mogelijk snoeiafval. Hiervan is een ½ liter uitgespoeld over 4 zeven met 2, 1, 0,5 en 0,25 mm en onder de microscoop bekeken. Opvallend zijn de vele takjes met doorns en losse doorns. Verder zijn in het monster gevonden:

Alisma spec	1	Waterweegbree (G)
Atriplex/Chenopodium	+	
Carex spec	+	Zegge (G)
Cerastium spec	+	Cerastium
Cerastium arvense	1	Akkerhoornbloem
Eleocharis palustris	1	Gewone waterbies
Humulus lupulus	4	Hop
Lychnis flos-cuculi	2	Echte koekoeksbloem
Menyanthes trifoliata	2,1/2	Waterdrieblad
Ranunculus sceleratus	2	Blaartrekkende boterbloem
Ranunculus subg. Batrachium	12	Waterranonkel
Rumex spec	1	Zuring (G)
Sambucus nigra	1	Gewone vlier
Thlaspi arvense	½	Witte krodde
Urtica dioica	1	Grote brandnetel
Viburnum opulus	3	Gelderse roos
Indet	+	

Daarnaast bevat het monster onder andere takjes mos, bladfragmenten, resten van watervlo en mijt, brokjes *sphagnum*, schelpen (o.a mossel, alikruikens kokkels) en wormenuitwerpselen.

Uit dit monster zijn zes twijgjes en takjes door S. van Daalen onderzocht op houtsoort.⁸³ Van ieder stukje hout zijn microscopische coupes gesneden en met een doorvallend lichtmicroscop zijn de houtanatomische kenmerken waargenomen bij een vergroting tussen 40 en 100 maal en vergeleken met een determinatiesleutel. Van Daalen stelt vast dat zich onder de houtmonsters enkele ongebruikelijke soorten bevinden. De kenmerken zijn volgens hem niet altijd even duidelijk, deels vanwege de zeer beperkte omvang van de twijgjes en takjes.

De volgende soorten zijn vastgesteld:

- M40.1 meidoorn (*Crataegus* sp.)
- M40.2 zoete kers? (*Prunus avium* L.)
- M40.3 druif (*Vitis vinifera* L.)
- M40.4 beuk (*Fagus sylvatica* L.)
- M40.5 beuk
- M40.6 kers? (*Prunus* sp.)

Meidoorn is op houtanatomische basis niet te onderscheiden van enkele andere soorten, maar het gaat hier om een twijgje met doornen wat uitsluitend geeft (M40.1). In het monster zijn veel van deze twijgjes met doorns aanwezig.

De kenmerken voor zoete kers (M40.2) zijn ook niet uitgesproken helder, maar zoete kers lijkt hier volgens Van Daalen de beste match. De zoete kers is een algemene verschijning in de 16de en 17de eeuw. M40.6 is eveneens een kers, maar volgens Van Daalen zeker niet de gebruikelijkere zoete of vogelkers (*Prunus avium* L. en *P. padus* L.). Tot het geslacht *Prunus* behoren diverse inheemse soorten, zoals sleedoorn, kerspruim, kroospruim en heesterpruim, en uitheemse soorten als abrikoos, en perzik.

Verder is ook de druif aantoonbaar aanwezig. Bij archeologische vondsten van pitten is het altijd de vraag of deze afkomstig zijn van druiven die in de omgeving stonden of dat we te maken hebben met import van rozijnen. In dit geval is zeker dat aan de Drieboomlaan druivenstruiken stonden.

Tot slot is een takje afkomstig van de beuk, een boom die niet in een fruitboomgaard verwacht zou worden. Mogelijk is het takje afkomstig van een beukenhaag, wat snoeiafval van deze boom zou verklaren. Beukenhagen zijn echter typisch voor tuinen vanaf de 18de eeuw, terwijl we hier met vroeg 17de-eeuws tuinafval te maken hebben.

De resultaten zijn voor het beeld van de vroege boomgaarden en tuinen zeer interessant. Hier stonden zeker niet alleen appel- en perenbomen, maar allerlei fruitbomen- en struiken, waaronder een zonminnende soort als de druif.

4.4.3.2 Fase 2 (ca. 1750-1800)

De aanwezigheid van een waterkelder toont aan dat hier in de 18de eeuw een huis heeft gestaan. Deze waterkelder lag met de korte zijde precies op de lijn waar de achterwand van het huis verwacht zou worden. Dit huis is volledig gesloopt en heeft daardoor geen sporen in de bodem achtergelaten. Het enige spoor is een uitbraakspoor van de achterwand (S67). Ook de wanden van de waterkelder zijn vrijwel volledig weggebroken, waardoor alleen nog de bodem van de kelder en de houten fundering daaronder resteerde. Dendrochronologisch onderzoek wijst uit dat de waterkelder is gemaakt rond 1750 en aannemelijk is dat op dat moment ook een nieuw huis is gebouwd. Hierin moet ergens eind 18de eeuw een verbouwing

83 Van Daalen 2020. Zie bijlage 11.

hebben plaatsgevonden, wat blijkt uit de tegels die tussen het afbraakpuin zijn gevonden. De vondsten uit het uitbraakspoor van de waterkelder tonen aan dat de afbraak rond 1800 moet hebben plaatsgevonden. Op de kadasterkaart van 1823 is het huis niet meer aanwezig.

Waterkelder

Bij de bouw van de waterkelder is gebruik gemaakt van een houten bekisting van verticaal in de bodem geslagen planken van naaldhout (S86). Twee planken van deze bekisting zijn dendrochronologisch onderzocht, maar deze hebben geen datering opgeleverd.⁸⁴

Afb. 55. De waterkelder (S92) behorend bij huis 2 is eind 18de eeuw vrijwel volledig gesloopt. Uitsluitend de dikke bakstenen vloer resteerde nog.

De waterkelder had uitwendig een afmeting van 2,58 meter bij 1,45 meter (afb. 55). De wanden waren halfsteens dik met een extra klamplaag aan de binnenzijde. De bodem was 25 cm dik (5 steenlagen), wat zeer zwaar is voor dit formaat waterkelder. Aan de onderzijde van de bodem was een loden plaatje zichtbaar met een loden pijpje in de bakstenen bodem en daar weer in een houten stop (afb. 56). Dit is de laatste jaren vaker waargenomen bij waterkelders in bijvoorbeeld Enkhuizen en Amsterdam. De idee is dat het gat in de bodem bestemd was om tijdens de bouw grondwater de kelder in te laten wellen om de trasspecie onder water goed te laten uitharden.⁸⁵ Na voltooiing van de waterkelder werd deze leeggepompt en werd een stop in het gat geslagen. Daarna werd een extra bakstenen vloer gelegd die het gat afdichtte. Hoewel dit een standaardmethode geweest moet zijn, is dit constructiedetail toch zelden archeologisch gedocumenteerd.

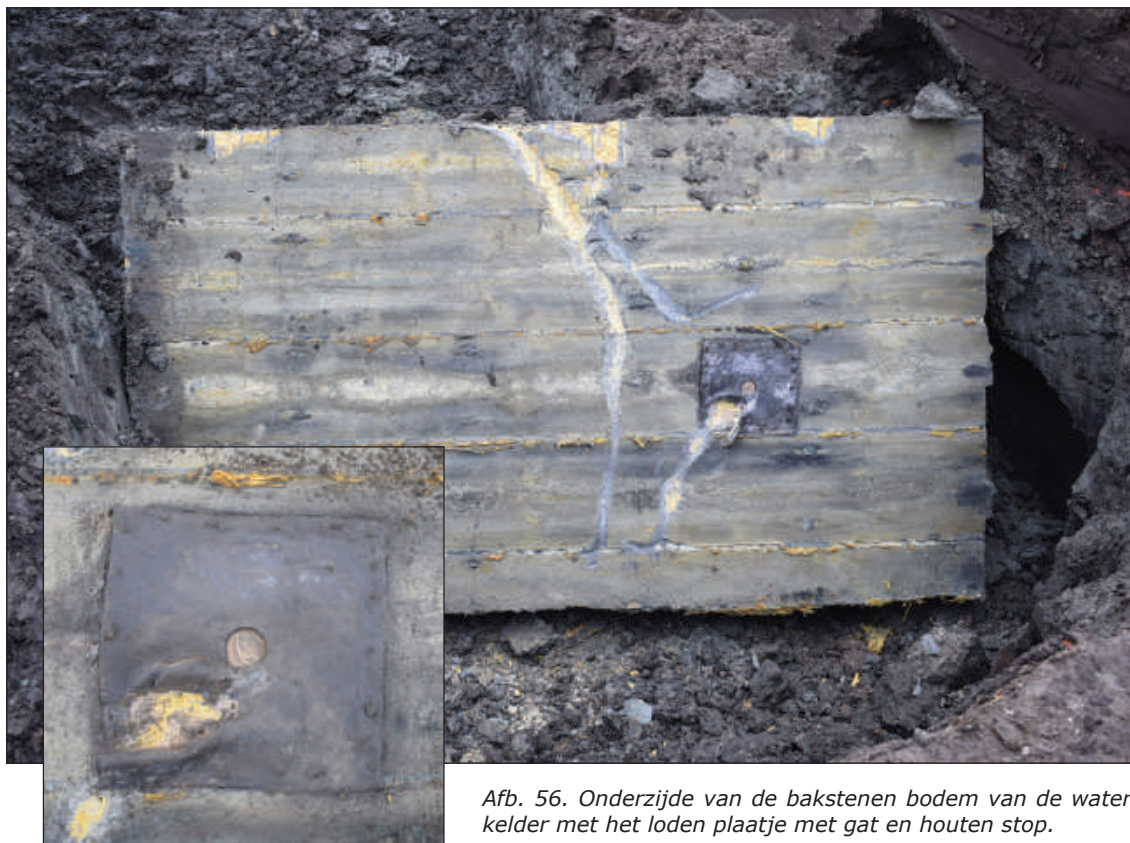
Bij machinaal verwijderen van de bakstenen bodem van de waterkelder werd verwacht dat deze zoals gebruikelijk gefundeerd zou zijn op (kruiselings gelegde) planken. Zeer opmerkelijk

84 M24.2 en M24.4.

85 Gawronski & Jayasena 2016, 45.

was dat de waterkelder gefundeerd bleek op een netjes gemaakt raamwerk van balken van grenenhout (hout van de grove den) (S103) met daarop planken (afb. 57). Een dergelijke constructie is niet eerder in deze regio gezien.

De grenen balken waren vierkant gezaagd (19x14 cm) en hadden alle een lengte van 151 tot 160 cm. Ze waren aan elkaar verbonden door middel van inkepingen en toognagels. Op dit houten frame waren planken van naaldhout gespijkerd (4 cm dik).

Afb. 56. Onderzijde van de bakstenen bodem van de waterkelder met het loden plaatje met gat en houten stop.

De monsters van twee balken van het houten frame zijn dendrochronologisch onderzocht. De bomen waaruit zij afkomstig zijn, groeiden in de omgeving van de Finse Golf en zijn gekapt in de herfst / winter van 1749/1750 en de herfst/winter van 1750/1751.⁸⁶ Historisch is bekend dat in deze periode hout werd gehaald uit Narva, een havenstad die tegenwoordig in het noordoosten van Estland tegen de grens met Rusland ligt. Tegenwoordig is Narva een kleine stad, maar in de 17de en 18de eeuw was het een belangrijke havenstad, eerst onder Zweeds bewind (1581-1704) en daarna onder Rusland. In 1704 veroverden de Russen onder leiding van tsaar Peter de Grote de stad. Narva werd met het einde van de Grote Noordse Oorlog in 1721 officieel een Russische plaats. De stad groeide vervolgens uit tot de belangrijkste exporthaven van hout van Rusland. Op basis van de Nederlandse Sonttolregisters is een studie naar de Nederlandse handel op Narva gemaakt.⁸⁷ Hieruit blijkt dat verreweg de meeste schepen vanuit Narva naar Amsterdam voeren. Het hoogtepunt van de handel lag in de periode 1732-1747. Vanaf 1756 of 1757 nam de handel op Narva sterk af doordat tsarina Elisabeth handelsbeperkingen op hout invoerde in een poging de Russische bossen tegen kap te beschermen. Hout uit Narva stond bekend om de hoge kwaliteit. In historische bronnen wordt gesproken van Nervabalken als

86 M39 en M39.3.

87 Lindblad 1997.

specifieke categorie hout. Volgens een 19de-eeuws boek waren deze balken fijn van nerf, recht van draad, taai en duurzaam.⁸⁸ Voor de fundering van de waterkelder is dus gebruik gemaakt van de best verkrijgbare kwaliteit hout.

Afb. 57. Detailfoto's van de houtconstructie van de balkenfundering van de waterkelder. Hierop lagen houten planken en daarop was de bakstenen vloer van de kelder geplaatst.

88 Brade 1842, 84.

In het uitbraakspoor van de waterkelder zijn 144 keramiëscherven aangetroffen, waaruit minimaal 44 gebruiksvoorwerpen onderscheiden kunnen worden. Hiernaast zijn negen pijpenkoppen op te merken, waarbij het gros uit het laatste kwart van de 18de eeuw dateert.⁸⁹ Tussen de keramiëkvondsten vormt roodbakkend aardewerk de grootse groep met bijna de helft van alle vormen. Het gaat hoofdzakelijk om bakpannen (r-bak-6) en grappen (r-gra-51) uit Bergen op Zoom, koppen (r-kop-4), kommen (r-kom-1), voorraadpotten (r-pot-2) en vuurtesten (r-tes-12) uit Friesland en borden (r-bor-7) uit het Nederrijns gebied. Deze samenstelling van producten is zeer karakteristiek voor het afval van een 18de-eeuws huishouden. Daarnaast zijn enkele scherven van een afwijkend soort keukengoed op te merken. Rond 1760 kwam een nieuw type aardewerk op de Nederlandse markt terecht. In het gebied onder Frankfurt werd verfijnd kookgerei vervaardigd dat goed aansloot op de introductie van het fornuis in de Nederlandse huishoudens. Dit soort aardewerk, wat bekend staat als 'Frankfurter waar' is herkenbaar aan het beige-gekleurde baksel en het vormenspectrum bestaat vooral uit pannen met een platte bodem zonder pootjes, zogenaamde kachelpannen. Vanaf eind jaren 1770 begonnen Nederlandse pottenbakkers, vooral in Gouda en Bergen op Zoom, dit Frankfurter aardewerk massaal te kopiëren. Van der Meulen en Smeele stellen dat dit imitatie-Frankfurter waar zeer snel daarna de Duitse importen volledig van de markt verdrong.⁹⁰ Dergelijke Frankfurter waar is ook in het uitbraakspoor aangetroffen. Het gaat om scherven van een kachelpan (w-kap-1) en vermoedelijk een bord bedekt met witte kleislib aan de binnenzijde.

Naast het grovere gebuiks-aardewerk bestaat het afval in dit spoor uit scherven van borden van Friese majolica en Delftse faïence, categorieën die ook in de meeste 18de-eeuwse huishoudens in Nederland voorkwamen. Naast dit tinglazuuraardewerk is tevens serviesgoed van verfijnde industrieel vervaardigde keramië uit Engeland op te merken. Het gaat om fragmenten van een theeschotel van *salt-glazed stoneware* evenals een kop (iw-kop-1), een kom en een serveerschaal van *creamware*. *Salt-glazed stoneware* is rond 1740 op de Nederlandse markt terechtgekomen en bleef in productie tot in de jaren 1770 toen het *creamware*, een hoogwaardig type loodglazuuraardewerk, deze soort keramië begon te vervangen. Tot slot bevonden zich in dit spoor minimaal zeven verschillende objecten van Aziatisch porselein. Een deel daarvan is te bestempelen als vroeg 17de-eeuws Chinees kraakporselein, waarbij vormen als kommen en een vaas of kendhi te onderscheiden zijn (afb. 58.1, 58.2 en 58.3).⁹¹ Verder komen meer contemporaine vormen van Chinees porselein voor, als theeschotels (p-bor-6) en een bord (p-bor-5?) met uitgeschraapte standring in blauw beschilderd met florale motieven (afb. 58.4).⁹² Vergelijkbare exemplaren bevonden zich ook onder de lading van het wrak van het VOC-schip de Geldermalsen dat in 1752 in de Zuid-Chinese zee zonk.⁹³ Bijzonder is ook de aanwezigheid van twee vermoedelijk Japanse schotels beschilderd met florale motieven in Imari-palet (onderglazuur blauw met overglazuur rood en goud) (afb. 58.5).⁹⁴ Dit Japanse porselein, daterend in de eerste helft van de 18de eeuw, onderscheidt zich van het Chinees vanwege een grauwere kleur blauwe beschildering en een dikwijls grover baksel met proenlittkens aan de bodem. Desondanks was het in de 18de eeuw wel een duurder product op de Nederlandse markt dan het massaal geïmporteerde Chinees porselein.

Behalve keramiëscherven bevatte dit spoor tevens fragmenten van een bolle wijnfles, typerend voor de gehele 18de eeuw.

89 Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 12.

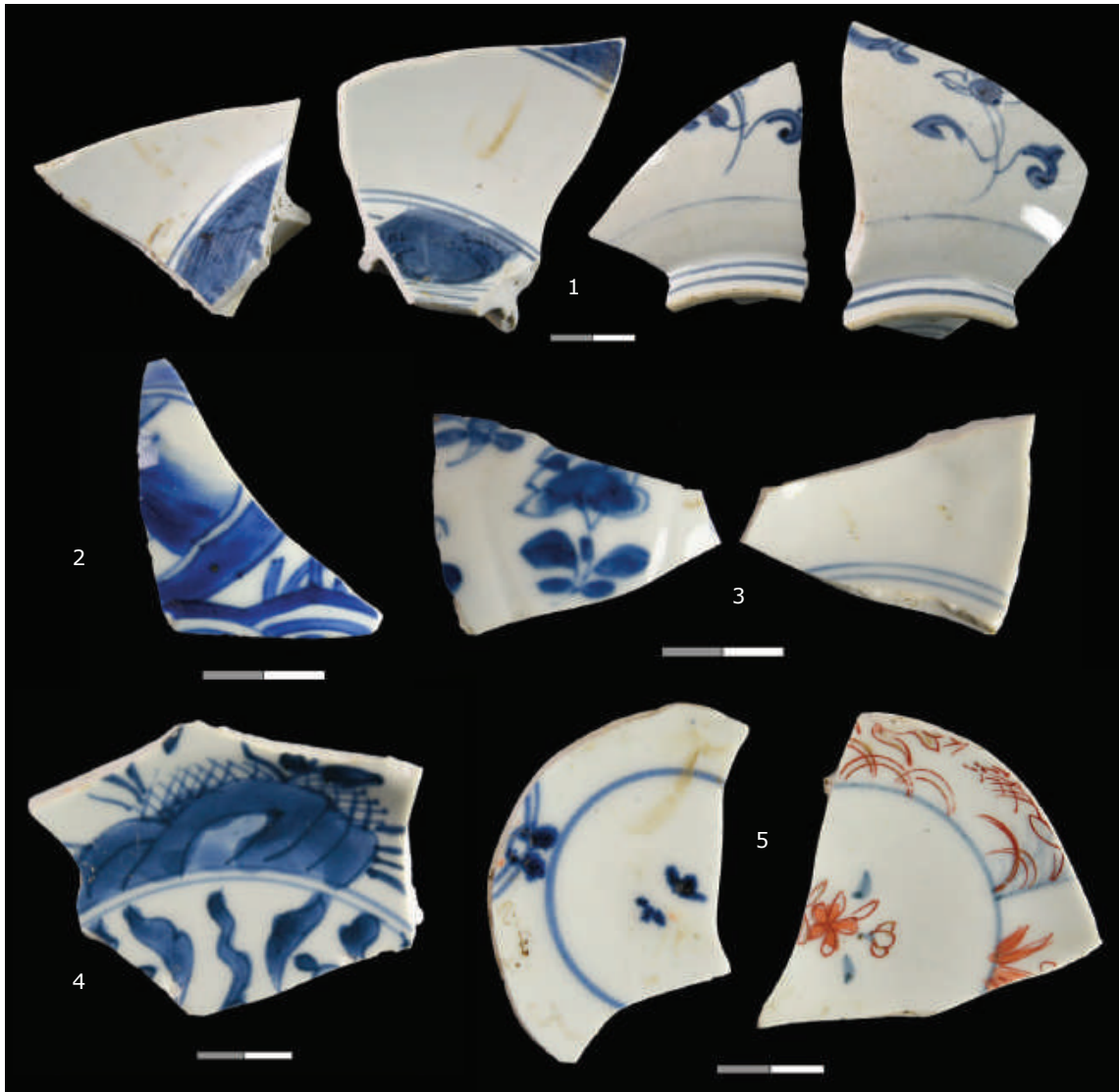
90 Van der Meulen & Smeele 2009.

91 58-C01, 58-C03, 58-C04.

92 58-C02.

93 Christie's Catalogus 1986, 162-163, 227.

94 58-C05; Vergelijk Kaneda 2006, 13-21.

Afb. 58. Vondsten van Chinees en Japans porselein uit de waterkelder.
1: 58-C01, 2: 58-C03, 3: 58-C04, 4: 58-C02, 5: 58-C05.

Kuil met afbraakpuin (S66)

Binnen de contouren van het huis was een kuil met afbraakpuin aanwezig. Hieruit komt een kleine hoeveelheid scherven van gebruiksaardewerk en veel fragmenten van wandtegels. Voor de datering van belang om te vermelden zijn twee scherven van Engels industrieel aardewerk. Een van deze is afkomstig van een kop van *pearlware* en is versierd met een onderglazuur blauw drukdecor. Dit voorwerp valt te dateren in de periode 1785-1810. Deze datering sluit aan bij de vondsten uit het uitbraakspoor van de waterkelder.

In totaal zijn 85 tegelfragmenten aanwezig, die hebben toebehoord aan minimaal 36 wandtegels. Alle tegels zijn ongeveer 129x129x8 mm groot. Ze zijn duidelijk te verdelen in een aantal groepen:

Minimaal negen tegels – en waarschijnlijk meer- zijn volledig wit, oftewel zogenaamde witjes. Zeven tegels zijn beschilderd in blauw met landschappen met bruggen en huizen, en hebben spinnenkoppen als hoekmotief. Een achtste tegel is voorzien van een landschap met een huis en pomp (afb. 59.1).⁹⁵

95 56-BK06.

Afb. 59. Tegels uit de kuil.

1: 56-BK06, 2: 56-BK07, 3: 56-BK08, 4: 56-BK05, 5: 56-BK01, 6: 56-BK02, 7: 56-BK04, 8: 56-BK03.

Drie tegels hebben een identieke beschildering van een vliegende zwaan boven een rietlandschap, eveneens met spinnenkoppen als hoekmotief (afb. 59.2 en 59.3).⁹⁶ Acht tegels hebben een mangaankleurige beschildering van een diagonaal geplaatste roos. Dit type tegel wordt geplaatst in de periode 1780-1820 (afb. 59.4).⁹⁷ Vier tegels, eveneens mangaankleurig beschilderd, zijn afkomstig van een cupidokolom: een kolom van tegels met doorlopende beschildering van takken met bladeren en fruit en daartussen cupido's (afb. 59.5, 59.6 en 59.7).⁹⁸ Een tegelkolom maakte deel uit van een betegeling van een schouw.

96 56-BK07, 56-BK08.

97 56-BK05.

98 56-BK01, 56-BK02, 56-BK04.

Op een van de tegels staat op de achterzijde een niet nader thuis te brengen schildersmerk. Een laatste tegel, ook mangaankleurig, is voorzien van een vaas en maakt onderdeel uit van een klein tableau of kolom (afb. 59.8).⁹⁹

4.4.4 Huis 3

Huis 3 is het middelste huis op perceel 2. Ook hier stond aanvankelijk een houten gebouw, dat vervolgens is vervangen door een gebouw met bakstenen funderingen.

4.4.4.1 Kleilaag voorafgaand aan bouw

In werkput 1 zijn vondsten verzameld uit een kleilaag die dateert voorafgaand aan de bouw van de huizen 3 en 4. Hierin bevonden zich enkele tientallen keramiëkscherven die rond 1600 te dateren zijn.¹⁰⁰ Het gaat hoofdzakelijk om fragmenten van keukengoed van regionaal vervaardigd roodbakkend en witbakkend aardewerk. Meest bepalend voor de datering van deze laag is een aantal importstukken. Het gaat om een scherf van een olijfolieamfoor uit Spanje¹⁰¹, een fragment van een bord van Weser-aardewerk en delen van kannen uit Raeren.¹⁰² Amforen gevuld met olijfolie waren typische handelswaren uit het Iberisch Schiereiland, die sinds het midden van de 16de-eeuw als bulk op de Nederlandse kustvaartschepen in onder andere West-Friesland terecht kwamen. Dit is bekend uit diverse ladingen van scheepswrakken uit de Waddenzee en vondsten van dergelijke amforen in 16de en 17de-eeuwse afvalcontexten in bijvoorbeeld Hoorn, Enkhuizen en Medemblik. Slibaardewerk uit het Noord-Duitse Wesergebied was vooral rond 1600 erg populair in de Nederlandse kuststreken. Op basis van vondstcomplexen uit Enkhuizen en Medemblik is vastgesteld dat Weser-aardewerk vooral tussen 1580 en 1620 populair was. Rond 1630 wordt nauwelijks meer dit type aardewerk tussen het huishoudelijk afval aangetroffen.¹⁰³ De kannen van steengoed (s2-kan-49, s2-kan-60?) uit Raeren zijn rijkelijk versierd in renaissancestijl met appliques van mythische figuren en portretten.

Afb. 60. Metaalvondsten uit de kleilaag. 1: Miniatuur treeft van lood/tin, 2: Messing mesheft.

99 56-BK03.

100 V8, V9, V15, V32, V37, V42, V43.

101 3-C01.

102 3-C02, 3-C03.

103 Schrickx & Duijn 2016, 399.

Uit de kleilaag komen verder een oord van Holland, geslagen tussen 1575 en 1579, een miniatuur treeft van tin/lood (afb. 60.1)¹⁰⁴ en een versierd messing mesheft (afb. 60.2).¹⁰⁵ De miniatuur treeft behoort tot het kinderspeelgoed.¹⁰⁶ Het mesheft is voorzien van florale motieven, een leeuwenkopje en wordt bekroond door een springend hondje en valt te dateren omstreeks 1575-1625.

Tot de losse vondsten van werkput 1 behoren een Hollandse penning uit de 16de eeuw en een bijzonder lakenlood (afb. 61).¹⁰⁷ Op dit lood staat op de voorzijde het Lam Gods met een niet leesbare randtekst en op de andere zijde de tekst AMSTERDAMS(E STAEL) Vergelijkbare loden zijn onbekend. Het lijkt te gaan om een lakenlood uit een stad conform het Amsterdamse taal en het lood dateert hoogstwaarschijnlijk uit de 16de eeuw.

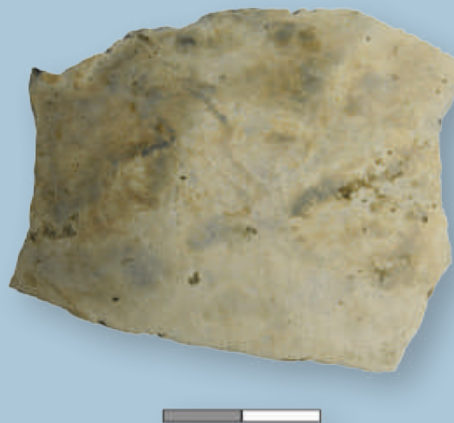

Afb. 61. Lakenlood met het Lam Gods.

Struisvogelei

Een zeer opvallende vondst uit deze kleilaag (onder huis 3) is een deel van de schaal van een struisvogelei (3-B01, afb. 62).

Het oppervlak van het ei is heel glad in plaats van dat het de gebruikelijke kleine putjes heeft, waardoor aanvankelijk twijfel bestond of het ei van een struisvogel of mogelijk van een andere grote vogel afkomstig was. Om die reden is een monster van de eischaal onderzocht via een nieuwe methode van massaspectrometrie die wordt aangeduid als ZooMS (ZooArchaeology by Mass Spectrometry).¹⁰⁸ Deze methode is ook geschikt voor eierschalen.¹⁰⁹ Professor Collins en Louise Ørsted Brandt, beide verbonden aan de Universiteit van Kopenhagen, waren zo vriendelijk dit onderzoek uit te voeren.¹¹⁰ Hieruit komt naar voren dat de eischaal inderdaad van een ei van de struisvogel afkomstig is.

Afb. 62. Fragment van een struisvogelei.

104 10-M01.

105 37-M01.

106 10-M01.

107 44-M01.

108 <https://www.york.ac.uk/archaeology/research/featured-research/zooms-1>.

109 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305440312004943>.

110 Met dank ook aan J. van Leeuwen, die het contact heeft gelegd.

Archeologische vondsten van struisvogelei zijn zeer zeldzaam. Een van de weinige voorbeelden komt uit een beerput uit Alkmaar.¹¹¹ In de late 16de en 17de eeuw waren veel inwoners in de ban van de verre reizen, ontdekkingen en exotica. Bijna iedereen had op zeker moment wel spullen in huis die van de andere kant van de wereld kwamen. Onder de gegoede burgerij was het in de mode om rariteitenkabinetten aan te leggen, waarvoor zelfs speciale kasten werden gemaakt. Hiermee kon men pronken bij bezoekers. Een fraai voorbeeld van een dergelijk rariteitenkabinet is te vinden in het Westfries Museum in Hoorn (afb. 63).

Afb. 63. Rariteitenkabinet uit de 17de eeuw in het Westfries Museum in Hoorn. Let ook op de kom van Chinees porselein; de bodem van een identieke kom is bij de opgraving gevonden.

Typische voorwerpen die in zo'n verzameling thuis hoorden, waren kokosnoten, nautilusschelpen en ook struisvogeleieren. Deze werden soms in gouden of zilveren pronkbekers verwerkt, die tegenwoordig in diverse museale collecties zijn terug te vinden (afb. 64). Ook op schilderijen waren rariteiten een geliefd onderwerp en we zien dan ook soms een pronkbeker hierop afgebeeld (afb. 65). Of ons ei ook in een beker heeft gezeten, valt niet te zeggen. Zeker is dat het een vroeg voorbeeld van een exotica is, die van een welvarend burger in de stad zal zijn geweest. We weten bijvoorbeeld uit de boedelinventaris die in 1657 na de dood van schipper Bontekoe is opgesteld, dat hij een 'silveren vergulden kelk op een kokesnoot' bezat.¹¹²

111 Opgraving Sint Jorisstraat en Doelenstraat 9 in 2011.

112 Schram 1994.

Afb. 64. Pronkbekers met struisvogelei uit de 17de eeuw (links: Museum Kunst & Geschiedenis, Brussel; rechts: Art Gallery of Ontario).

Afb. 65. Uitsnede van een stilleven met pronkbeker met struisvogelei, toegeschreven aan Pieter Gerritsz van Roestraeten circa 1670 (Art Institute of Chicago).

4.4.4.2 Fase 1 (ca. 1600-ca. 1650)

Funderingen

Van dit huis is weinig teruggevonden. Bij verdiepen van de werkput zijn verspreid zeven palen aangetroffen die geen verband houden met het huis dat hier in de 18de eeuw stond (fase 2). Vier palen (S12 en S46) liggen min of meer op een lijn, op een afstand van ongeveer 3,3 meter uit de gereconstrueerde rooilijn. Aanvankelijk werd gedacht dat dit beschoeiingspalen van de sloot langs de Drieboomlaan waren, die dan in eerste instantie breder geweest moet zijn dan op de kadasterkaart uit 1823 het geval is. De bodemopbouw haaks op de Drieboomlaan wijst hier echter niet op. Bovendien liggen de palen precies op lijn met de zuidgevel van het belendende huis aan de oostkant (huis 4). We gaan er daarom vanuit dat hier een gebouw heeft gestaan. Een drietal palen aan de oostkant geeft de locatie van de oostwand aan. Hieruit valt af te leiden dat het gebouw minimaal 9,9 meter lang was. De locatie van de westwand kan niet met zekerheid worden bepaald waardoor het mogelijk is dat het huis langer was. De houten paaltjes waren zowel van naaldhout als eikenhout. Ze waren geen van alle geschikt voor dendrochronologisch onderzoek.¹¹³

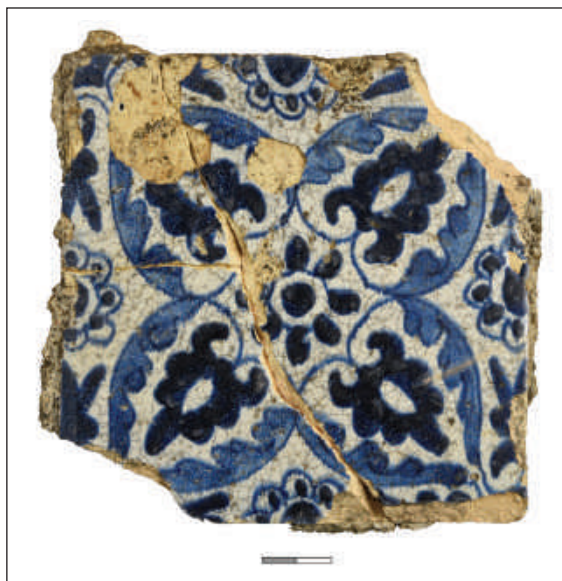
Binnen de contouren van het huis zijn nog twee palen aangetroffen (S55) waarvan de functie onduidelijk is. Een optie is dat ze samenhangen met een schoorsteenfundering. In dat geval heeft zich tegen de achterwand van het gebouw een hardplaats bevonden.

Afbraakpuin

Binnen de contour van dit huis is een groot spoor met puin aangetroffen dat zo rond 1650 moet zijn gestort, waarschijnlijk betreft het afbraakpuin van dit huis (S1). Het puin omvatte bakstenen, golfpannen, plavuizen en wandtegels. De plavuizen hebben verschillende afmetingen (o.a. 11x11x2 cm, 12x12x2 cm, 13x13x3 cm en 14x14x4 cm), wat het aannemelijk maakt dat deze in ieder geval deels zijn hergebruikt. Ze tonen aan dat het gebouw in ieder geval deels van een plavuizen vloer was voorzien. Opvallend is dat de golfpannen zijn geglazuurd, wat in deze tijd luxueus was.¹¹⁴

De fragmenten wandtegels zijn afkomstig van ornamenttegels (Pluis type A.01.11.78). Verspreid over diverse vondstnummers (dus

niet alleen uit kuil S1) zijn fragmenten van dit type tegel gevonden (afb. 66).¹¹⁵ Een van de fragmenten is aangetroffen in een puinkuil (S36) in werkput 2, op een afstand van ongeveer 40 meter van puinspoor S1. Het afbraakpuin is dus sterk verspreid geraakt over het perceel. Deze tegels, met een dikte van circa 15 mm, worden regelmatig in Hoorn gevonden.¹¹⁶ We kennen ze ook als kaarsnistegels en dat vormt een duidelijke aanwijzing dat dit type tegel in Hoorn is gemaakt.¹¹⁷ We kunnen ze dateren tussen 1615 en circa 1630.

Afb. 66. Ornamenttegels uit het afbraakpuin.

113 Een eiken paal is bemonsterd (M1), maar deze had geen spinthout.

114 Zie ook V23.

115 V1 (aanleg), V2 (S1), V11 (stort), V21 (S36), V34 (verdiepen), V35 (S1), V44 (stort), o.a. 2-BK01.

116 Onder andere in het pand Turfhaven 11.

117 Opgraving Westerdijk 2002 (project 115).

Een van de gevonden fragmenten heeft een dikte van 17 mm en het zou kunnen dat deze afkomstig is van een nisvloertegel. De gevonden fragmenten hebben aan de achterzijde dikke kalkcement en soms ook zwarte aanslag, wat erop wijst dat ze bij een haardplaats zijn toegepast. Tussen het puin zijn ook twee archeologisch complete objecten van roodbakkerd aardewerk en majolica verzameld. De completere stukken bestaan uit een grape (r-gra-10) en een blauw beschilderd bord (m-bor-5) uit de eerste helft van de 17de eeuw (afb. 67.1 en 67.2).¹¹⁸ Opvallend aan het majolica bord is de aanwezigheid van een schildersmerk in de vorm van een "T" op de achterzijde.

Afb. 67. Keramiekvondsten uit het afbraakpuin. 1: Grape van roodbakkerd aardewerk, 2: Majolicabord met schildersmerk.

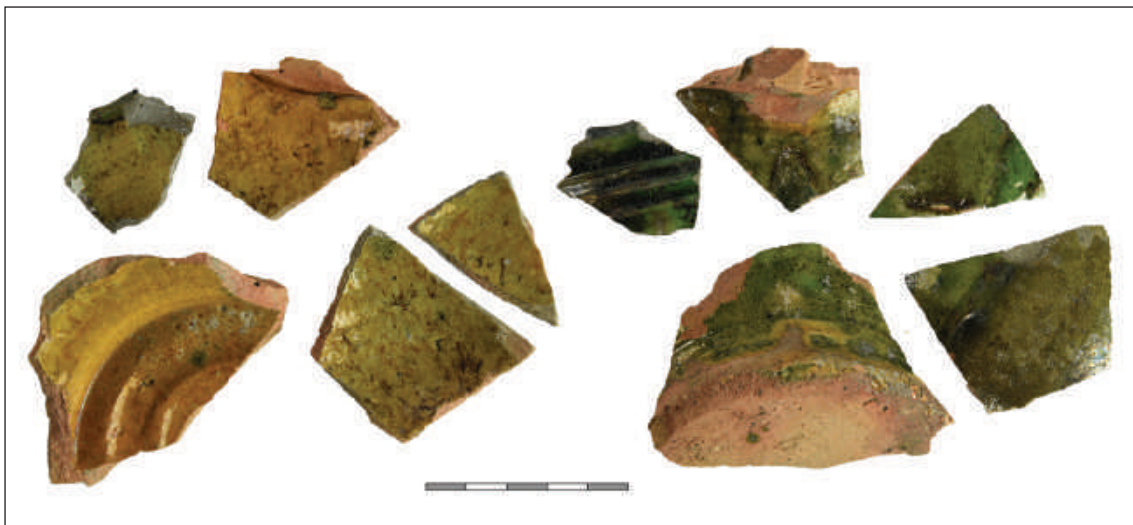
Afb. 68. Westprofiel van werkput 1 met lengtedoorsnede door sloot S102.

118 2-C01 & 2-C02.

Sloot S102

Achter het huis lag een sloot haaks op de Drieboomlaan (afb. 68). Deze is reeds besproken in paragraaf 4.3.3.

Hieruit komen scherven van keukengoed en tafelwaar van roodbakkend en witbakkend aardewerk. Daarnaast kunnen scherven van twee kannen van steengoed uit respectievelijk Raeren en Langerwehe opgemerkt worden. Meest opvallend is de aanwezigheid van twee objecten van Iberisch aardewerk in deze context. Naast een scherf van een Spaanse amfoor is een aantal fragmenten van een pot met groen glazuur te onderscheiden (afb. 69.1 en 69.2).¹¹⁹ De pot heeft een standvoet als bodem en de rand is gevormd uit horizontale ribbels. Het baksel van de pot is oranjebruin en bevat kleine schilfers mica. Op basis hiervan kan worden verondersteld dat het om een product uit de regio Alentejo in Portugal gaat.¹²⁰

Afb. 69.1. Fragmenten van een pot van Portugees roodbakkend aardewerk.

Afb. 69.2. Scherf van een Spaanse olijfolieamfoor.

Afb. 70. Pot van Portugees aardewerk, waarschijnlijk uit de regio Alentejo, gevonden aan de Zwanenburgerstraat in Amsterdam (uit: *Amsterdam Ceramics*, 184, cat. 395).

119 87-C02, 87-C01.

120 Hurst, Neal & Van Beuningen 1986, 73-75.

In een beerput aan de Zwanenburgstraat in Amsterdam is een compleet exemplaar van waarschijnlijk hetzelfde model aangetroffen (afb. 70).¹²¹ Uit de sloot komt verder een kraantje van een tapkraan, bestemd voor een bier- of wijnvat, en een messing bakje van mogelijk een kaarsenhouder.

4.4.4.3 Fase 2 (ca. 1650-ca. 1760)

De vondsten uit het eerder besproken afbraakpuin (S1) wijzen erop dat het oudste huis ergens halverwege de 17de eeuw is afgebroken. Daarna werd een nieuw huis gebouwd, dat meer richting het westen stond. Waarschijnlijk hangt dit samen met een splitsing van perceel 2.

Funderingen

De bakstenen fundering van de zuidoosthoek van het huis is teruggevonden (afb. 71 en 72). De zuidfundering (S3) kon over een afstand van 3,5 meter worden gevolgd, waarna deze de westelijke putwand in verdween (Binneblifstraat). Van deze fundering resteerden nog ongeveer elf steenlagen, waarvan de onderste twee lagen versnijdingen hadden. De oostelijke fundering (S4), die vrijwel volledig was weggebroken bij de sloop, is gedocumenteerd over een lengte van 3,2 meter. De funderingen waren opgebouwd uit rode bakstenen met formaat 16x8x3,5 cm, een typisch 17de-eeuws baksteenformaat. Het hoogste punt van de funderingen bevond zich op -1,43 NAP; het bijbehorende vloerniveau is onbekend. Onder fundering S4 bevonden zich enkele kleine en zeer korte slieten van naaldhout (diameter ca. 4 cm); bij fundering S3 ontbraken die.

De relatief zware funderingen wijzen er mogelijk op dat we hier met een volledig bakstenen gebouw te maken hebben, of in ieder geval een bakstenen achtermuur.

Afb. 71. Bakstenen funderingen van een 17de-eeuws tuinhuis (huis 3).

121 Gawronski 2012, 184, cat. 395.

Afb. 72. Het vrijleggen van de funderingen van huis 3, rechts is de Drieboomlaan.

Oostelijke uitbreiding

Het gebouw is aan de oostzijde vergroot, maar het is niet duidelijk of dit in één keer is gedaan of dat sprake is van meerdere verbouwingen (afb. 73).

Afb. 73. Het huis is aan de oostkant uitgebreid met een aanbouw.

Op een afstand van ca. 2,5 meter van fundering S4 bevond zich een bakstenen fundering (S7). Hiervan resteerden vier steenlagen met verschillende soorten bakstenen (gele bakstenen 19x8x4 cm en 17,5x7x3,5 cm en geel/rode bakstenen van 17,5x8,5x4 cm), wat wijst op hergebruik. Onder deze fundering waren korte palen van verschillende afmeting en vorm toegepast (S9). Bij de beoordeling op geschiktheid voor dendrochronologisch onderzoek is vastgesteld dat minimaal twee palen secundair zijn gebruikt (een van de palen had een pengat met toognagel). Twee monsters van eikenhout zijn dendrochronologisch onderzocht, waarvan één een kapjaar na 1603 heeft opgeleverd. Op basis hiervan valt geen datering aan de fundering toe te kennen.

De rest van de fundering van de uitbouw bestond uit halfsteens muren (S5, S8 en S48), waarop vermoedelijk houten wanden hebben gestaan. Deze uitbouw stak ongeveer 1,3 meter uit richting het zuiden ten opzichte van de achtermuur van het gebouw (S3).

De halfsteens muren waren opgebouwd uit rode tot oranje bakstenen van 17,5x9x4,5 cm, een baksteen soort die we in de 17de eeuw kunnen plaatsen. Er resteerden maximaal zeven baksteenlagen.

Her en der resteerde een plavuís van de vloer. Op basis van deze vondsten valt te zeggen dat een eerste vloer op circa -1,62 NAP heeft gelegen en een latere vloer op circa -1,39 NAP. Verder waren midden in de ruimte een stukje van een bakstenen goot (S11) en een houten goot (S50) aanwezig.

Afb. 74. Plaatsje van baksteen en natuursteenbrokken achter het huis (S6).

Plaatsje en pad

Achter het gebouw lag een plaatsje (S6), samengesteld uit allerlei brokken rode en gele bakstenen en grote stukken natuursteen en langs de kant een rand van gele bakstenen op hun kant (afb. 74). Dit plaatsje lag op ongeveer -1,50 NAP, wat dus het niveau van het maaiveld was.

Achter de aanbouw lag een pad van keitjes met langs de randen meerdere rijen rode bakstenen op hun kant (S52, afb. 75). Het pad lag net als het plaatsje op een niveau van -1,50 NAP. Aan de westzijde van het pad liep een goot, die aansloot op de goot binnen de aanbouw. In de halfsteens achtermuur (S48) bevond zich een gat met een loden plaat met gaten als rooster. De goot waterde af op de sloot langs de Drieboomlaan en het water werd dus door de aanbouw geleid.

Afb. 75. Pad van keitjes en bakstenen achter de aanbouw (S52).

Afvallaag

Ten zuiden van plaatsje S6 was een afvallaag aanwezig met scherven van keramiek en glas. Op basis van de acht pijpenkoppen die onder deze vondstnummers zijn gedocumenteerd is een complexdatering van 1730-1760 vastgesteld.¹²² De meeste keramiëkscherven zijn ook in de 18de eeuw te dateren. Zo komen typische Delftse faience producten uit de eerste helft van de 18de eeuw voor (f-bor-5). Ook een kopje van Chinees porselein en een steelkom van roodbakkend aardewerk (r-stk-2) kunnen in deze periode gedateerd worden. Daarnaast komen ook oudere scherven van 17de-eeuwse plooischotels van Franse faience voor, maar dergelijke plooischotels worden

Afb. 76. Fragment van een smeltkroes.

122 Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 12.

vaker in jongere context aangetroffen. Een goed dateerbare scherf is afkomstig van een theepot van Engels industrieel rood aardewerk, zogenaamde *redware*. Dit type aardewerk was erg populair vanaf de jaren 1740 tot in de jaren 1760. Daarentegen komen ook enkele jongere intrusies voor, zoals een scherfje van bedrukt Engels aardewerk uit de vroege 19de eeuw en een fragment van een 19de-eeuwse "Keulse" pot. Meest opvallend is de vondst van een bodemfragment van een smeltkroes van een steengoed-achtig baksel (w-sme-3?), mogelijk uit het Duitse Großalmerode (afb. 76).¹²³ Een dergelijk object relateert namelijk aan het smelten van metalen, wat als een ambacht kan worden beschouwd. Wat doet zo'n voorwerp in een tuin met een tuinhuis?

Ook zijn er glasvondsten gedaan die prima in de 18de eeuw gedateerd kunnen worden. Naast een handvol scherven van vensterglas zijn fragmenten van minimaal één bolle wijnfles (gl-fle-19) en een kelkglas (gl-kel-2) met trompetvormige kelk en uitgetrokken luchtbel in de stam op te merken.

4.4.5 Huis 4

Het vierde huis is van alle huizen uit deze periode het best bewaard gebleven. Helaas kon het huis niet volledig worden opgegraven: slechts een deel van de fundering van de achtergevel (zuidzijde), westelijke zijgevel en een vloer zijn blootgelegd. De breedte van het huis was ongeveer 3,3 meter. De lengte kan worden gereconstrueerd op basis van de perceelsgrens aan de oostzijde. Dit levert een gebouw op van 8,5 meter lang. Hoewel verschillende houtmonsters dendrochronologisch zijn onderzocht, heeft dit geen datering opgeleverd. De scherven keramiek uit de ophogingslaag onder het huis dateren uit de periode 1575-1625, met de nadruk op het laatste kwart van de 16de eeuw.¹²⁴ Het huis is dus waarschijnlijk kort na 1598, toen de percelen werden uitgegeven, gebouwd.

4.4.5.1 Fase 1 (ca. 1600-ca. 1700)

Funderingen

De fundering van de achtergevel (S13) bestond uit een serie eiken palen op onderlinge afstand van 110 tot 120 cm. De vakken tussen deze palen waren opgevuld met halfsteensmuren op liggende stukken eikenhout (plankjes en balkjes) (afb. 77).¹²⁵ Het hoogste punt van de constructie bevond zich op -1,60 NAP.

In totaal zijn vier eiken palen bemonsterd. Drie palen waren min of meer vierkant van vorm (ca. 14 cm) en hadden een lente van 82 tot 94 cm.¹²⁶ De vierde paal was rond van vorm (10 cm) en had een lengte van 60 cm.¹²⁷ Ze waren alle aangepunt. Twee monsters zijn dendrochronologisch onderzocht, maar deze hebben geen datering opgeleverd.¹²⁸

Van de halfsteens muren resteerden nog maximaal elf steenlagen; ze waren opgebouwd uit rood/gele bakstenen van 18x8,5x4 cm met zandige kalkmortel. Dit formaat is typisch voor de late 16de en vroege 17de eeuw.

De fundering is op zeker moment aan de binnenzijde versterkt met extra palen en bakstenen. Op onregelmatige afstand zijn vier palen van naaldhout en één van eikenhout aangetroffen (S56). Twee palen van naaldhout zijn bemonsterd; waarvan de ene een lengte had van 196

123 13-C01.

124 V8, V9 en V32.

125 Deze waren in zeer slechte staat geconserveerd en daardoor niet geschikt voor dendrochronologisch onderzoek.

126 M3, M4 en M7.

127 M9.

128 Van Daalen 2019.

cm.¹²⁹ Ze waren beide niet geschikt voor dendrochronologisch onderzoek. De paal van eikenhout had een lengte van 184 cm en is wel dendrochronologisch onderzocht, maar dit heeft net als bij de palen van fundering S13 geen datering opgeleverd.¹³⁰

De fundering van de westelijke zijgevel was aansluitend op de achtergevel halfsteens breed. De rest van de fundering (S43) was steens breed en had meerdere versnijdingen. Het formaat van de bakstenen was identiek aan die van de achtergevel.

Afb. 77. Vrijleggen van de funderingen van een 17de-eeuws tuinhuis (huis 4). Binnen het huis lag een restant van een bakstenen vloer.

Vloer

Binnen het huis lag een vloer van gele bakstenen (17,5x8x3,5 cm) op een laagje grijs zand (S44). De bakstenen waren duidelijk hergebruikt want ze vertoonden resten van mortel. Dit geeft aan dat het gebouw hoogstwaarschijnlijk niet als woonhuis werd gebruikt. In de vloer was midden in de ruimte (op een afstand van ongeveer 1,5 meter uit de zijgevel) een goot aanwezig (S45). Gezien de diepe ligging van de vloer onder NAP (-1,68 NAP) was een goot voor de afvoer van water niet overbodig.

Afbraakpuin

Binnen het gebouw was een pakket klei met puin en mortelbrokken aanwezig, die is gevormd tijdens en na afbraak van het gebouw. Hieruit is een kleine hoeveelheid keramiek verzameld, die in hoofdzaak uit de periode 1650-1700 dateert.¹³¹

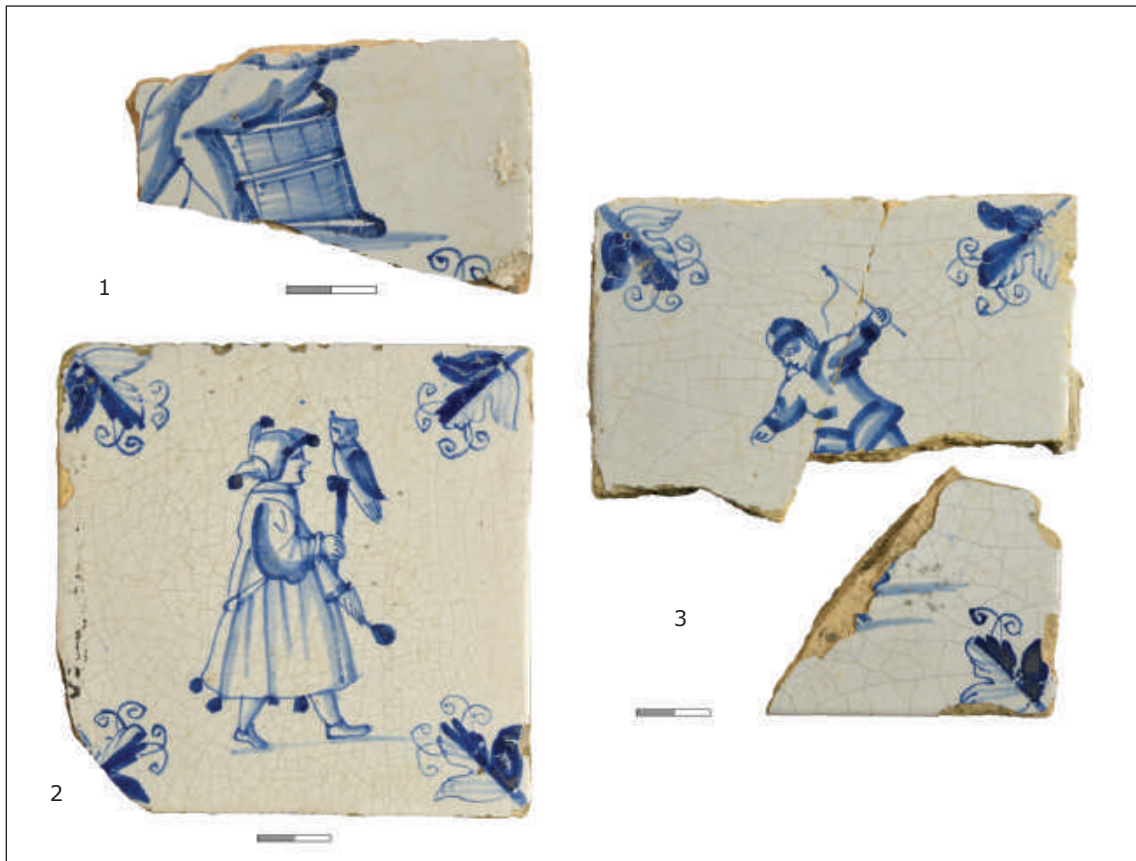
Onder de vondsten bevinden zich ook enkele fragmenten van wandtegels, namelijk twee scherven van een gemarmerde tegel uit 1650-1700 en een tegel met een mensfiguur op een ton met wingerdbladeren in de hoeken (afb. 78.1).¹³²

129 M5 en M6.

130 M8. Van Daalen 2019.

131 V7.

132 7-BK01.

Afb. 78. Tegels uit het afbraakpuin. 1: 7-BK01, 2: 17-BK01, 3: 5-BK02.

Verspreid over diverse vondstnummers, zowel in werkput 1 als in werkput 2, zijn tegels met wingerdbladeren in de hoeken gevonden.¹³³ Mogelijk zijn deze alle van huis 4 afkomstig. Het meest fraaie exemplaar, dat bijna compleet bewaard is gebleven, heeft een beschildering met een nar die een stok vasthoudt met daarop een uil (afb. 78.2).¹³⁴ De uil stond voor dwaasheid en in combinatie met de nar hebben we waarschijnlijk te maken met een afbeelding van Tijn Uilenspiegel. Opvallend is dat deze tegel geen mortelresten vertoont en er daardoor ongebruikt uitziet. Van de andere tegels zijn slechts fragmenten teruggevonden. Op een van deze zien we een kind met zweep (behorend bij een tol), dat achterover valt (afb. 78.3).¹³⁵ Het is goed mogelijk dat deze tegels in Hoorn zijn gemaakt. Hoewel dit type tegel niet vaak als bodemvondst voorkomt, zijn parallellen bekend van een opgraving aan de Karperkuil in 2000 (afb. 79.1 en 79.2). De tegels van de Drieboomlaan hebben een dikte van ongeveer 8 tot 9 mm. Dit is een geringe dikte in vergelijking met soortgelijke tegels met wingerdbladeren in de hoeken en ook in vergelijking met in Hoorn gevonden biscuittegels (10 tot 15 mm). Om die reden dateren we deze tegels omstreeks 1640-1650.

Tuinmuur

Tijdens de opgraving zijn de werkputten dusdanig aangelegd dat naar verwachting alle sporen van de huizen aan de Drieboomlaan en eventueel aanwezige theekoepels volledig onderzocht zouden zijn. Onverwacht was dan ook dat tijdens de sanering van het overige terrein na afloop van de opgraving muurwerk ten zuiden van huis 4 tevoorschijn kwamen.

133 V5 (aanleg wp1), V7, V17 (aanleg wp2), V26 (slootkant S29).

134 17-BK01.

135 5-BK02.

Afb. 79. Vergelijkbare tegels uit een opgraving aan de Karperkuil.

De constructie bestond uit halfsteens muren (S114, opbouw maximaal 5 lagen) op één baksteenlaag die steens breed was (afb. 80). Deze bestonden uit rood/gele bakstenen van 19x8,5x4 cm, gemetseld met zandige kalkmortel. De westelijke muur kon worden gevolgd over een lengte van 6,5 meter. Hoogstwaarschijnlijk liep deze muur door tot het zuidprofiel van werkput 1. Hier zijn namelijk bij de aanleg enkele kleine bakstenen poeren of muren gezien, die helaas niet konden worden gedocumenteerd.¹³⁶

Afb. 80. Halfsteens muur met twee poeren, uit de 17de eeuw.

¹³⁶ Ze zijn gezien op de eerste dag van de opgraving, maar omdat het werk toen door de RUD is stil gelegd konden ze niet worden gedocumenteerd. Bij de doorstart van de opgraving waren ze niet meer zichtbaar.

Dat houdt in dat de westmuur ongeveer 10 meter lang was. De zuidelijke muur was zichtbaar over een lengte van 7,5 meter en verdween vervolgens in de putwand van de sanering. De ligging van het gebouw maakt het aannemelijk dat deze muur tot aan de perceelsgrens doorliep, wat een lengte van 10 meter oplevert.

Op de halfsteens westmuur waren twee grote poeren aanwezig van maximaal vier lagen rommelig los gestapelde rood/gele bakstenen van 17x8,5x4 cm, op een onderlinge afstand van 1,40 meter (S115 en S116, afb. 81.1 en 81.2).

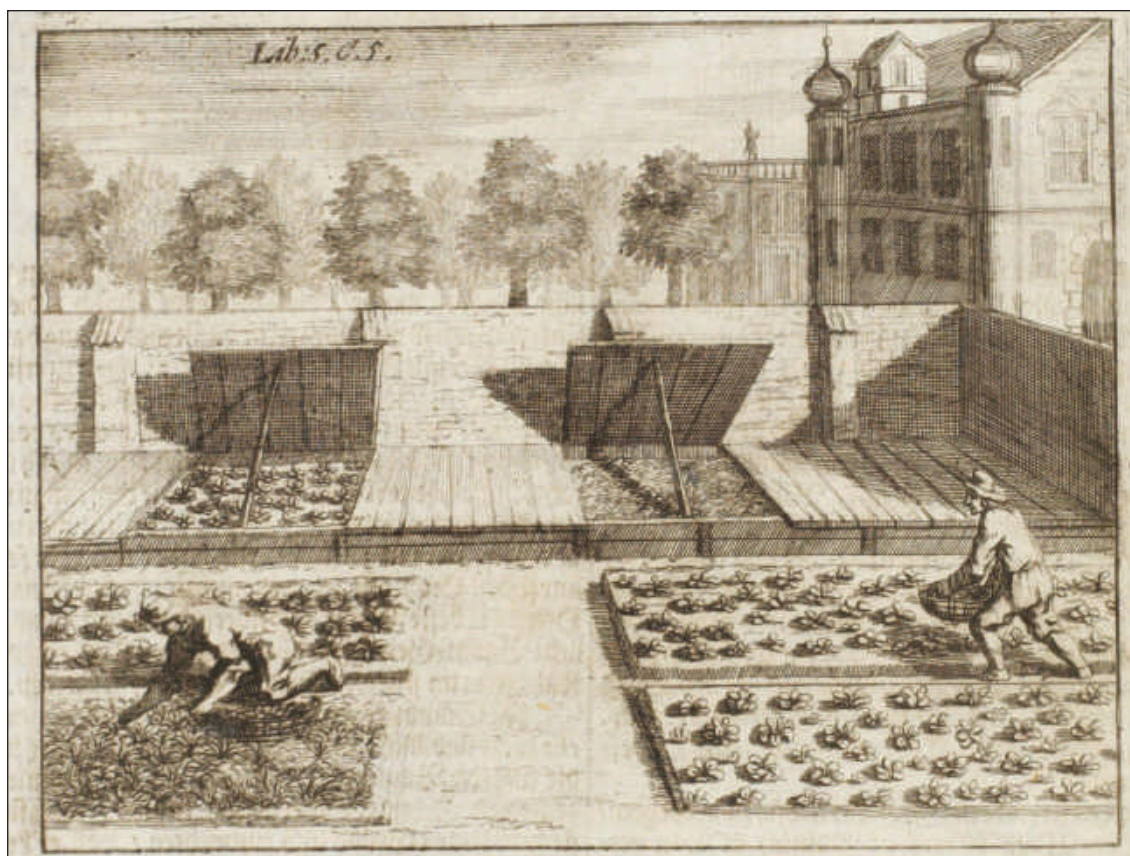
Afb. 81. De halfsteens muur was versterkt met twee poeren.

Op basis van de toegepaste bakstenen kunnen we de structuur plaatsen in de periode 1598-1625. Hoewel de muren op het eerste gezicht op een gebouw wijzen, is het de vraag of dit het geval is. In de eerste plaats is de ligging opvallend want alle gebouwen stonden hier direct aan de Drieboomlaan en er zijn geen aanwijzingen voor werkplaatsen van specifieke ambachten. In de tweede plaats zijn in de halfsteens muren geen palen aangetroffen die een dragende functie hadden, zoals bij huis 3 wel het geval was. Onduidelijk is dan hoe de halfsteens muren de dakconstructie hebben gedragen. In de derde plaats is de veronderstelde breedte van 10 meter te groot voor een overspanning zonder ondersteuning (bijvoorbeeld standvinken). Tot slot kan worden opgemerkt dat een gebouw van 10 bij 10 meter ongebruikelijk is.

Mogelijk hebben we niet met een gebouw, maar met een tuinmuur te maken. De losse poeren aan de noordkant (niet op tekening) wijzen op een open constructie aan die zijde waardoor gemakkelijk vanuit het huis aan de Drieboomlaan binnen deze tuin kon worden gekomen. De tuinmuren vormden een fysieke scheiding van de tuin van de rest van het perceel, dat bijvoorbeeld als boomgaard werd gebruikt. Het kan zijn dat binnen de muur een afgescheiden moestuin lag (afb. 82), maar de tuinmuren kunnen ook een functie hebben gehad bij de teelt van bepaalde planten of struiken. Dit is een bekend fenomeen bij tuinen. We spreken dan van een fruitmuur: een muur om fruitbomen tegen weer en wind te beschermen. Een

specifiek type fruitmuur is de slangenmuur, een slingerende muur met beschutte plaatsen, toegepast vanaf de 18de eeuw voor zover bekend. De fruitmuren boden een beschutte plek voor druivenstruiken, abrikozenstruiken, vijgenbomen en andere zonminnende soorten. Daarnaast hielden de bakstenen de warmte van de zon vast en gaven dit weer aan de tuin af. Dit moest bevrozing van de bloesems in het voorjaar voorkomen.

De poeren in de muur moeten we dan beschouwen als steunberen, en waarschijnlijk waren er nog wel meer stutten aanwezig. Dat zou inhouden dat we met een zeer vroeg voorbeeld van tuinaanleg te maken hebben.

Afb. 82. Gravure van een moestuin omgeven door een tuinmuur met kleine steunberen (Georgica curiosa 1682; bron: digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/titleinfo/1452101).

4.4.5.2 Fase 2

Het is onzeker of dit ter plekke van dit huis ook nog in de 18de eeuw een huis stond. Funderingen of andere sporen die zijn te dateren na circa 1700 ontbreken. Mogelijk is dit perceel weer samengevoegd met het belendende perceel aan de westzijde, waar huis 3 stond, en was dit vervolgens onbebouwd. Wel is een afvalkuil aangetroffen, maar die kan dan dus bij huis 3 horen.

Kuil S105

Binnen de contouren van de veronderstelde tuin is een kuil met afval aangetroffen.

In deze kuil bevonden zich vijftig keramiëscherven waaruit minimaal 26 individuele objecten te onderscheiden zijn. De meeste objecten kunnen in de 18de eeuw gedateerd worden. Enkele voorwerpen zijn specifiek in de tweede helft van deze eeuw te dateren. Een pijpenkop met ovoïde ketel is onder andere in die specifieke periode te plaatsen. De samenstelling van de overige keramiek is als volgt: bijna driekwart van de vondsten bestaat uit keukengoed en tafelwaar

van roodbakkend aardewerk. Opvallend is ook de aanwezigheid van bodemfragmenten van minimaal vier bloempotten (afb. 83).¹³⁷

Afb. 83. Fragmenten van diverse bloempotten (V93).

Bij het keukengoed zijn typisch Friese en Brabantse vormen op te merken. Het gaat onder andere om scherven van cilindrische grappen (r-gra-47, r-gra-48, r-gra-53) uit Bergen op Zoom en Oosterhout, en een voorraadpot (r-pot-2) en een steelkom (r-stk-2) uit Friesland. Verder kunnen fragmenten van borden (r-bor-7) versierd met kleislib uit het Nederrijns gebied opgemerkt worden. Van de categorie witbakkend aardewerk is tevens een cilindrisch model grape (w-gra-36) aangetroffen. Onder het keukengoed is ook een pot van steengoed uit het Westerwald versierd met gekerfde florale motieven met blauw geschilderde accenten te vermelden. De overige vondsten bestaan uit tafelwaar van tinglazuuraardewerk en Chinees porselein. Het tinglazuuraardewerk is vertegenwoordigd met producten van Delftse, Franse en Italiaanse faience. Het Delfts materiaal dateert uit de 18de eeuw, de andere categorieën zijn een eeuw ouder. De Delftse faience is vertegenwoordigd met scherven van een bord, een schotel, een kwispedor en een pispot.

Afb. 84. Kwispedor van Delftse faience.

137 V93.

De kwispedor (f-kwi-2) is in aardig complete staat aangetroffen (afb. 84).¹³⁸ Deze is versierd met blauw geschilderde landschapjes. Bij de geïmporteerde producten gaat het om een fragment van een kom van Montelupo aardewerk en een onversierde ploischotel uit Frankrijk.¹³⁹ Deze 17de-eeuwse producten kunnen als antieke stukken tussen het 18de-eeuwse afval beschouwd worden. Tot slot is een scherf van een bord van Chinees kraakporselein op te merken.¹⁴⁰ Dit vroeg 17de-eeuwse object is vermoedelijk eveneens meer dan een eeuw lang bewaard totdat het als gebroken stuk bij het afval terecht kwam. Daarentegen kunnen de kleine fragmenten importkeramiek ook als opspit met het dichtgooien van de kuil daarin terecht gekomen zijn.¹⁴¹

4.4.5.3 Fase 3 (na ca. 1760)

Het oostelijke deel van het onderzoeksgebied was onbebouwd vanaf ongeveer 1760 tot 1925. Uit deze periode dateren geen sporen en een klein aantal vondsten.

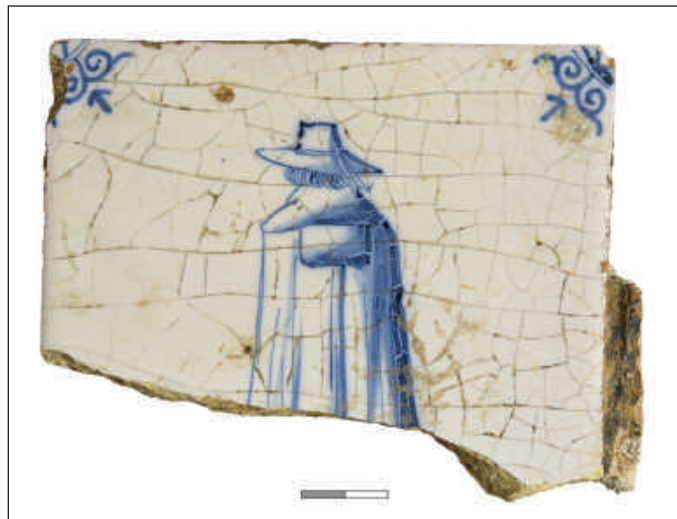
Een leuke vondst is een herinneringsmedaille (29 mm) uit 1899 ter gelegenheid van het zeventigjarig bestaan van het regiment grenadiers (afb. 85).¹⁴²

Op de voorzijde van de penning staat HERINNERING AAN HET 70 JARIG BESTAAN binnen een lauwerkrans. Op de keerzijde staat centraal 1829 7 JULI 1899 binnen het omschrift REGIMENT GRENADIERS EN JAGERS. Deze penning werd vanuit de regering uitgereikt aan alle officieren en manschappen van het regiment. Het oogje aan de bovenzijde van de medaille is verdwenen; daarmee was het aan een lintje met speld bevestigd.

Een andere vondst is een lepel van alpaca (legering van koper, zink en nikkel) van de fabriek Gero uit Zeist (opgericht in 1912) en een zilveren munt van 10 cent uit 1904.¹⁴³

Afb. 85. Herinneringsmedaille uit 1899 ter gelegenheid van het zeventigjarig bestaan van het regiment grenadiers.

Afb. 86. Wandtegel met een man in 17de-eeuwse klederdracht.

138 93-C02.

139 93-C04, 93-C05.

140 93-C03.

141 Naast de vele keramiekscherven bevatte de kuil ook een fragment van een vroeg 17de-eeuwse bandwurmbeaker (gl-bek-33), ook deze kan opspit zijn.

142 14-M01.

143 V11 en V16.

Afb. 87. Losse keramiekvondsten. Niet op schaal. 1: Kop van Chinees porselein (5-C01), 2: Fragment van een bord van Chinees porselein (5-C06), 3: Bloempotten van roodbakkend aardewerk (5-C02 & 5-C03).

Tot slot zijn in werkput 1 diverse vondsten gedaan die niet met zekerheid aan een van beide huizen (huis 3 of huis 4) kunnen worden gekoppeld. Het gaat onder andere om scherven van Chinees porselein (afb. 87.1 en 87.2)¹⁴⁴ en delen van bloempotten van roodbakkend aardewerk (afb. 87.3).¹⁴⁵ Onder de vondsten bevinden zich ook fragmenten van wandtegels (afb. 86).¹⁴⁶ Als losse vondsten kunnen bij het metaal nog worden vermeld een duit van Stevensweert (Limburg) uit 1628-1632 (afb. 88.1)¹⁴⁷, een duit van Thorn (Limburg) uit ca. 1613-1614 (afb. 88.2)¹⁴⁸ en een messing naaldenkoker (afb. 88.3)¹⁴⁹

4.5 Fase 4 (na 1925)

De laatste bewoningsfase betreft de bebouwing aan de Drieboomlaan en Binnenblijfstraat zoals deze in 1925 tot stand kwam. Archeologisch is deze fase niet van belang, maar ook in deze tijd is afval in de bodem beland dat we tijdens de opgraving weer terugvinden.

144 5-C01, 5-C06.

145 5-C02, 5-C03.

146 5-BK01.

147 77-M01.

148 4-M01.

149 4-M02.

Afb. 88. Losse metaalvondsten. 1: 77-M01, 2: 4-M01, 3: 4-M02.

Tot deze fase behoort bijvoorbeeld een kuil (niet op vlaktekening gezet) ter plekke van werkput 2 met daarin een complete voorraadpot (r-pot-2) van Fries roodbakkend aardewerk (afb. 89).¹⁵⁰ Dit soort potten is vanaf het midden van de 18de eeuw onveranderd van vorm tot in de vroege 20ste eeuw vervaardigd. In de kuil bevonden zich verder bruinkoolbriketten, waarvan zes ronde en één ovale gemerkt met de tekst "UNION" zijn verzameld (afb. 90).¹⁵¹ Deze brandstof voor

Afb. 89. Pot van Fries roodbakkend aardewerk (18-C02) uit de kuil.

in de kachel werd gewonnen in het Ville-gebergte tussen Keulen en Bonn. Het "Actiengesellschaft Brühl-Godesberger Verein für Braunkohlenverwerthung" was het eerste bedrijf dat in 1877 twee Exter-brikettenpersen – vernoemd naar de uitvinder en patenthouder van de turfpers – in bedrijf nam. Vanaf 1904 produceerden alle bedrijven in het Rijnlandse bruinkoolgebied deze UNION-briketten (afb. 91.1). Verder zijn twee fragmenten van ovale bruinkoolbriketten uit de groeve Carisborg bij Heerlen in de kuil op te merken, deze zijn herkenbaar aan een geperste

150 18-C02.

151 V18.

ster met daarin een C en aan weerszijden van de ster twee gekruiste steenhamers (afb. 91.2). De bruinkoolgroeve Carisborg werd officieel geopend in 1917 en bleef in productie tot 1968. De eerste briketten van deze groeve werden geperst in 1922 toen in Treebeek een briketfabriek is gebouwd.¹⁵² Op basis van deze bruinkoolbriketten in combinatie met de Friese voorraadpot is de kuil waarschijnlijk in het tweede kwart van de 20ste eeuw gegraven.

Ook enkele losse vondsten dateren uit deze periode, zoals een uniformknoop van de NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN met afbeelding van een stoomtrein.¹⁵³

Afb. 90. Bruinkoolbriketten uit de kuil.

Afb. 91. 1: Reclamebord Union briketten, 2: Reclamebord Carisborg briketten (bron: www.gluckauf.nl).

152 www.gluckauf.nl/bruinkool-groeve-carisborg.

153 V83.

4.6 Vondstcomplexen

Bij de opgraving en sanering zijn enkele vondstcomplexen aanwezig, waarvan de inhoud vanwege de grote hoeveelheid materiaal niet in de voorgaande paragrafen is behandeld. Deze vondstcomplexen komen in deze paragraaf aan bod.

4.6.1 Sloot S104 (1650-1690)

Tijdens het archeologisch onderzoek kon slechts een deel van het afval uit deze gedempte sloot geborgen worden. Daarom is een selectie van het vondstmateriaal gedetermineerd. Enkel de opvallende en meer complete stukken worden hieronder beschreven. Het gaat hoofdzakelijk om gebruiks aardewerk uit de tweede helft van de 17de eeuw, maar tussen het afval zijn ook Mediterrane importstukken en Chinees porselein uit de eerste helft van de 17de eeuw op te merken. Het gros van de gevonden tabakspijpen dateert uit de periode 1670-1690.¹⁵⁴ Bovendien is een gedateerd majolicabord uit 1673 in de sloot aangetroffen. Waarschijnlijk is de sloot in de jaren zeventig of tachtig van de 17de eeuw gedempt.

Afb. 92. Steengoed kannen uit de sloot. 1: 94-C01, 2: 94-C02. Niet op schaal.

4.6.1.1 Keramiek

Interessante steengoed-vondsten zijn twee Frechense baardmankruiken (s2-kan-32), waaronder één bijna compleet exemplaar (afb. 92.1)¹⁵⁵, een kan met bolle buik (s2-kan-5) versierd met rijen van appliques met parelbanden en blauwe en paarse diagonale lijnen uit het Westerwald (afb. 92.2)¹⁵⁶ en delen van een mineraalwaterfles (s2-fle-5)¹⁵⁷, eveneens uit het Westerwald. Mineraalwaterflessen deden hun intrede rond het midden van de 17de eeuw.

154 Zie determinatierapport Jan van Oostveen, bijlage 12.

155 94-C01.

156 94-C02.

157 89-C05.

Afb. 93. Keukengoed en ander gebruiks aardewerk van rood- en witbakkend aardewerk uit de sloot. Niet op schaal. 1: 91-C14, 2: 94-C14, 3: 90-C12, 4: 91-C08, 5: 90-C09, 6: 91-C13, 7: 91-C10, 8: 90-C08, 9: 91-C09, 10: 90-C11.

Het vroegste model van dit type fles heeft een licht geknepen standvoet, een zeer bolle buik, een lange hals en een lintoor. Aangezien er vaak een "P" op deze mineraalwaterflessen is geschilderd, worden ze wel "P-kruiken" genoemd.¹⁵⁸ De aanwezigheid van dit type fles in de sloot is een goede indicatie voor de datering van de demping na 1650.

Van het grove roodbakkend en witbakkend gebruiksaardewerk zijn hoofdzakelijk grappen in tamelijk complete staat aangetroffen. Bij de grappen van roodbakkend aardewerk is duidelijk de invloed van de Brabantse pottenbakkers op te merken. In de loop van de tweede helft gingen bepaalde pottenbakkerscentra in Nederland steeds meer huishoudelijk gebruiksaardewerk voor een supraregionale markt produceren. Deze centra waren gesitueerd in West-Brabant, Friesland en Gouda. Door deze ontwikkeling werden veel kleine lokale pottenbakkerijen in onder andere Noord-Holland weggeconcurrerd.¹⁵⁹ De Brabantse grappen uit de latere 17de en 18de eeuw laten zich kenmerken door een cilindrische in plaats van bolle vorm. Zo zijn tussen de vondsten uit de sloot onder andere steelgrappen (r-gra-47) uit Oosterhout en gortpannen (r-gra-65) en sluitpannen (r-gra-71) uit Bergen op Zoom op te merken (afb. 93.1 & afb. 93.2).¹⁶⁰ Deze modellen zijn karakteristiek voor het vormenspectrum van de Brabantse keramiekindustrie vanaf de tweede helft van de 17de eeuw. Verder komen ook grappen met bolle bodem en wijde opening (r-gra-30, w-gra-9) voor (afb. 93.3 & afb. 93.4).¹⁶¹ Vermoedelijk gaat het hierbij om producten uit Friesland of Holland. Andere archeologisch complete voorwerpen uit de sloot zijn een opvallend grote pannenkoekschotel (r-bor-48, diameter = 47 cm) van Brabants fabricaat, een deksel (r-dek-7), een vuurtest (r-tes-2), een kaasvorm (r-vor-4), een zalfpot (r-zal-3), een komfoor (w-kmf-1) en een pispot (w-pis-4) (afb. 93.5 t/m afb. 93.9).¹⁶² De kaasvorm is ook in dit vondstcomplex weer een indicatie dat er sprake was van agrarische activiteit aan de Driebomenlaan in de 17de eeuw. Tot slot kan een bodemfragment van een bloempot opgemerkt worden (afb. 93.10).¹⁶³ Deze zal een functie in een moes- of siertuin hebben gehad.

158 Bartels 1999, 72.

159 Bartels 1999, 130.

160 Groeneweg 1992, 155; Kleij 1995, 136; 91-C14 & 94-C14.

161 90-C12, 91-C08.

162 90-C08, 90-C09, 91-C09, 91-C13.

163 90-C11.

Afb. 94. Borden van majolica uit de sloot. 1: 89-C23, 2: 91-C16, 3: 89-C22, 4: 94-C13, 5: 89-C24, 6: 94-C12, 7: 90-C05, 8: 90-C04, 9: 90-C06, 10: 90-C07, 11: 94-C11, 12: 94-C10, 13: 89-C25.

Uit de sloot is een grote hoeveelheid tinglazuuraardewerk verzameld. Zoals reeds vermeld, is één diep bord (m-bor-12) voorzien van het jaartal 1673 tussen het vondstmateriaal op te merken (afb. 94.1).¹⁶⁴ De overige versiering van dit bord bestaat uit een blauw geschilderde fruitschaal met daaromheen vogels en vlinders. Een ander bord (m-bor-12) beschilderd met

164 89-C23.

een fruitmand gevuld met appels en druiven kon voor een groot deel compleet gerestaureerd worden (afb. 94.2).¹⁶⁵ Naast vruchten komen ook decors met bloemenvazen voor (afb. 94.3 & afb. 94.4).¹⁶⁶ Verder zijn er opvallend veel borden (m-bor-3, m-bor-12) versierd met wapenschilden in de gedempte sloot aangetroffen. Bij meerdere exemplaren is het wapen van Amsterdam te herkennen (afb. 94.5 & afb. 94.6).¹⁶⁷ Verder komt het wapen van Arkel voor (afb. 94.7).¹⁶⁸ Andere wapenschilden, waaronder een exemplaar beschilderd met drie bieten of radijzen, konden niet herkend worden (afb. 94.8 t/m afb. 94.10).¹⁶⁹ Wellicht gaat het om familiewapens of fantasiewapens zonder enige betekenis. Al deze blauw beschilderde borden zijn in de tweede helft van de 17de eeuw te dateren. Dat geldt ook voor een fijn geschilderde pannenkoekschotel met bolle spiegel (m-bor-13), waarbij het centrale decor bestaat uit een herder in een landschap binnen twee concentrische cirkels met daaromheen een kartelrand (afb. 94.11).¹⁷⁰ Twee andere exemplaren zijn kleurrijk beschilderd met florale en geometrische motieven en een blauwe kabelrand (m-bor-5) (afb. 94.12).¹⁷¹ Deze borden dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw. Van één van de borden resteert slechts een randfragment, maar op de achterzijde van dat bord is een schildersmerk in de vorm van een "S" zichtbaar (afb. 94.13).¹⁷² Mogelijk is het een product uit de plateelbakkerij van Hoorn.

Karakteristiek voor de tweede helft van de 17de eeuw zijn de vele blauw beschilderde eetbordjes van Delftse faience (f-bor-2), waarbij doorgaans voorstellingen van landschapjes, figuren, vruchten of spreuken binnen een lauwerkrans op de spiegel zijn afgebeeld (afb. 95.1 t/m afb. 95.5).¹⁷³ Eén van de bordjes is versierd met een fijn geschilderde boerenkar (afb. 95.6).¹⁷⁴ Bijzonder hieraan is de sterke gelijkenis die het decor vertoont met een vondst uit de beerput van de Delftse plateelbakker Quirijn Aldertz. en zijn vrouw Engeltje van Kleijnoven, eigenaren van 'De Porceleyne Fles' tussen 1655-1697.¹⁷⁵ Op basis van gedateerde stukken uit deze beerput is de vondstgroep gedateerd tussen circa 1660-1680. Het is goed mogelijk dat het exemplaar dat bij de opgraving aan de Binneblifstraat is aangetroffen ook in 'De Porceleyne Fles' is vervaardigd. Hetzelfde geldt voor een ander model bord (f-bor-11), beschilderd met een bloemenvaas en een vogel (afb. 95.8).¹⁷⁶ Exact dit decor komt ook voor op een compleet exemplaar uit de beerput van de Delftse familie Kleijnoven.¹⁷⁷ Hoewel enkele opvallend verfijnde producten tussen de vondsten voorkomen, vallen ook borden op waarbij sprake zal zijn geweest van tweedekes-producten. Een bord heeft een litteken op de vlag van een ander aangebakken exemplaar en een bord heeft deels gerimpeld glazuur, ontstaan door een te grote hitte in de plateeloven (afb. 95.2 & afb. 95.4).¹⁷⁸ Bovendien is een scherf met een kramgat op te merken. Men heeft dus de moeite genomen om een vrij simpel bord weer te repareren (afb. 95.7).¹⁷⁹

165 91-C16.

166 89-C22, 94-C13.

167 89-C24, 94-C12.

168 90-C05.

169 90-C04, 90-C06, 90-C07.

170 94-C11.

171 94-C10.

172 89-C25.

173 89-C18, 89-C19, 89-C21, 90-C03 & 91-C04.

174 94-C08.

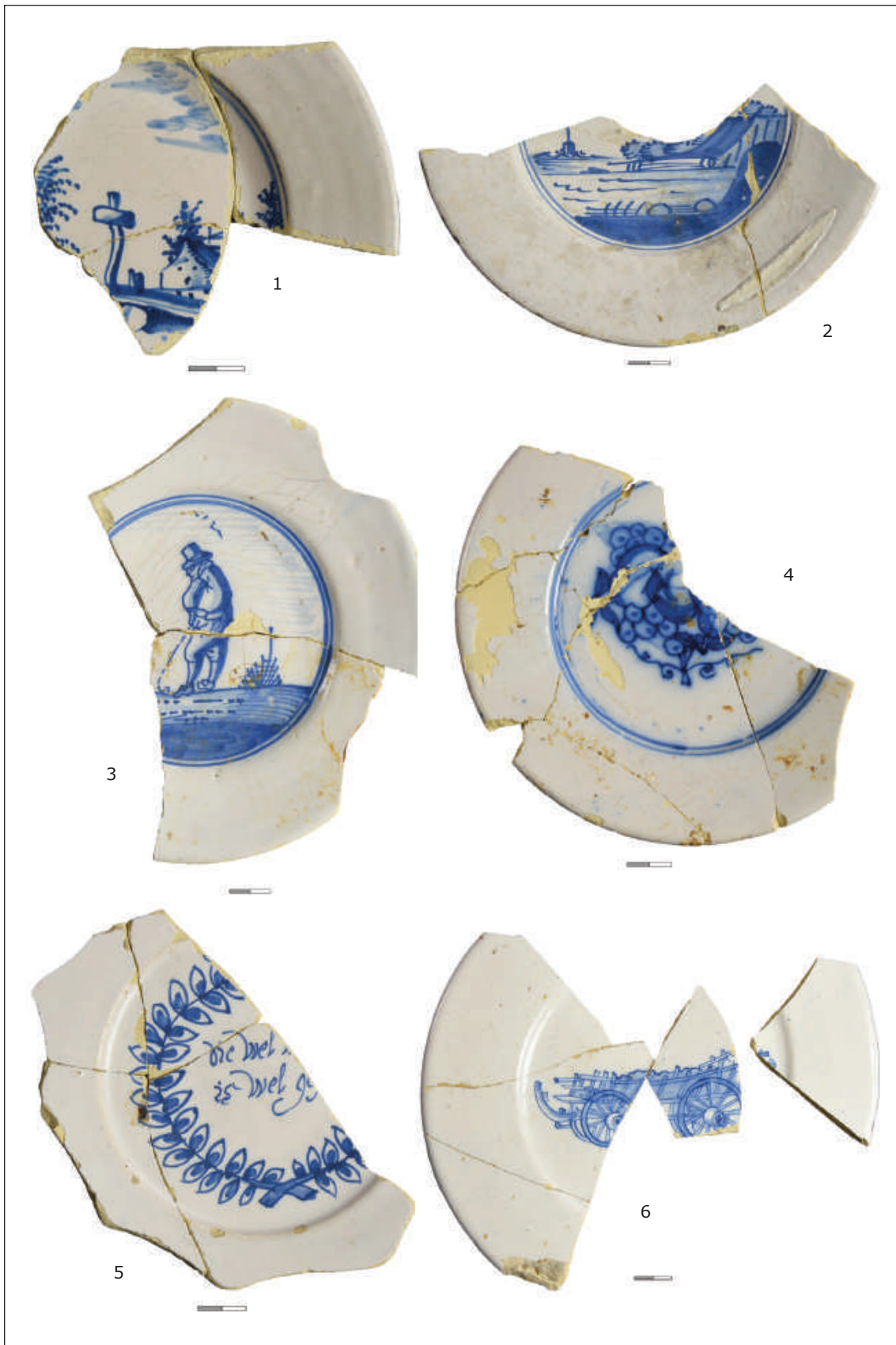
175 Ostkamp 2006, 199, cat. 17.

176 89-C20.

177 Ostkamp 2006, 207, cat. 40.

178 90-C03, 91-C04.

179 94-C07.

Afb. 95. Tafelgoed en ander gebruiksardewerk van Hollandse faience uit de sloot. Niet op schaal.
 1: 89-C19, 2: 90-C03, 3: 89-C18, 4: 91-C04, 5: 89-C21, 6: 94-C08, 7: 94-C07, 8: 89-C20, 9: 89-C15,
 10: 89-C16, 11: 91-C02, 12: 90-C01, 13: 91-C03, 14: 94-C05, 15: 90-C02, 16: 91-C05, 17: 91-C07, 18:
 94-C03, 19: 89-C17, 20: 89-C06, 21: 94-C06.

Daarentegen is ook een zoutvat (f-zou-4) van faïence op te merken (afb. 95.19).¹⁸⁰ Dergelijke luxe tafelwaar zal niet een plaats hebben gehad in de meest eenvoudige huishoudens van de 17de eeuw. Het zoutvat is onbeschilderd, een modetrend die naar aanleiding van de import van Italiaanse en Franse witte faïence, maar ook Chinees '*Blanc de Chine*' porselein sinds het tweede kwart van de 17de eeuw in Holland haar intrede deed zo rond 1650.¹⁸¹ De sloot bevatte ook veel fragmenten van onbeschilderde witte borden (f-bor-2, f-bor-19) en een kan (f-kan-2), waarbij een Hollandse, waarschijnlijk Delftse, herkomst verondersteld wordt. De importstukken wordt verderop op ingegaan. Naast het bovenvermelde serviesgoed is tevens een intacte witte faïence zalfpot (f-zal-3) gevonden (afb. 95.20).¹⁸² Dit object is niet zozeer vanwege modeverschijnselen, maar puur uit functionaliteit onbeschilderd gelaten.

De productie van onbeschilderde faïence was deels ook beïnvloed door de schoonheid en het vormenspectrum van zilveren en tinnen tafelwaar. Bovendien was de populariteit een soort tegenreactie op de imitatie van het Chinees kraakporselein dat de Hollandse en in het bijzonder de Delftse plateelbakkers sinds de introductie van faïence in het tweede decennium van de 17de eeuw in de ban had.¹⁸³ Hoewel de productie van 'Delfts blauw' sterk in trek bleef tot ver in de 18de eeuw, raakte het gebruik van Chinees geïnspireerde decors enigszins op de achtergrond in de tweede helft van de 17de eeuw vanwege de invloed van het 'Delfts wit'. De sloot bevatte wel veel fragmenten van borden (f-bor-1) versierd met Wanli-motieven, enkele borden zijn zelfs voor een groot deel bewaard gebleven. Daarbij is een deel op basis van de verfijndheid van het baksel en de beschildering in de tweede helft van de 17de eeuw te dateren toen de faïence industrie in Delft een hoogtepunt bereikte (afb. 95.9 t/m afb. 95.11).¹⁸⁴

Echter, enkele minder verfijnde exemplaren moeten uit de experimentele beginfase van de Hollandse faïenceproductie voor 1650 dateren (afb. 95.12 t/m afb. 95.13).¹⁸⁵ Opvallend is ook een bord (f-bor-1) waarbij een mix van Hollandse en Chinese invloeden in het decor te zien is (afb. 95.14).¹⁸⁶ De voorstelling op de spiegel bestaat uit een Hollands landschap, terwijl de vlag beschilderd is met Wanli-motieven afgeleid van Chinees kraakporselein. Naast borden is tevens een ploischotel (f-plo-2) beschilderd met Wanli-decor op te merken (afb. 95.15).¹⁸⁷ De ploischotel dateert uit het midden van de 17de eeuw.

Een ander ouder product is een bord met een afwijkende meerhoekige vorm (f-bor-18) (afb. 95.16).¹⁸⁸ Het bord is in blauw beschilderd met een landschap op de spiegel en stilistische bladmotieven op de vlag. Het bord is te dateren in de periode 1625-1650. Tot slot kunnen een kopje en een miniatuur vaasje met blauwe beschildering uit de tweede helft van de 17de eeuw opgemerkt worden (afb. 95.17 & 95.18).¹⁸⁹

180 89-C17.

181 Ostkamp 2013, 101.

182 89-C06.

183 Lambooy 2013, 13-25.

184 89-C15, 89-C16, 91-C02.

185 90-C01, 91-C03.

186 94-C05.

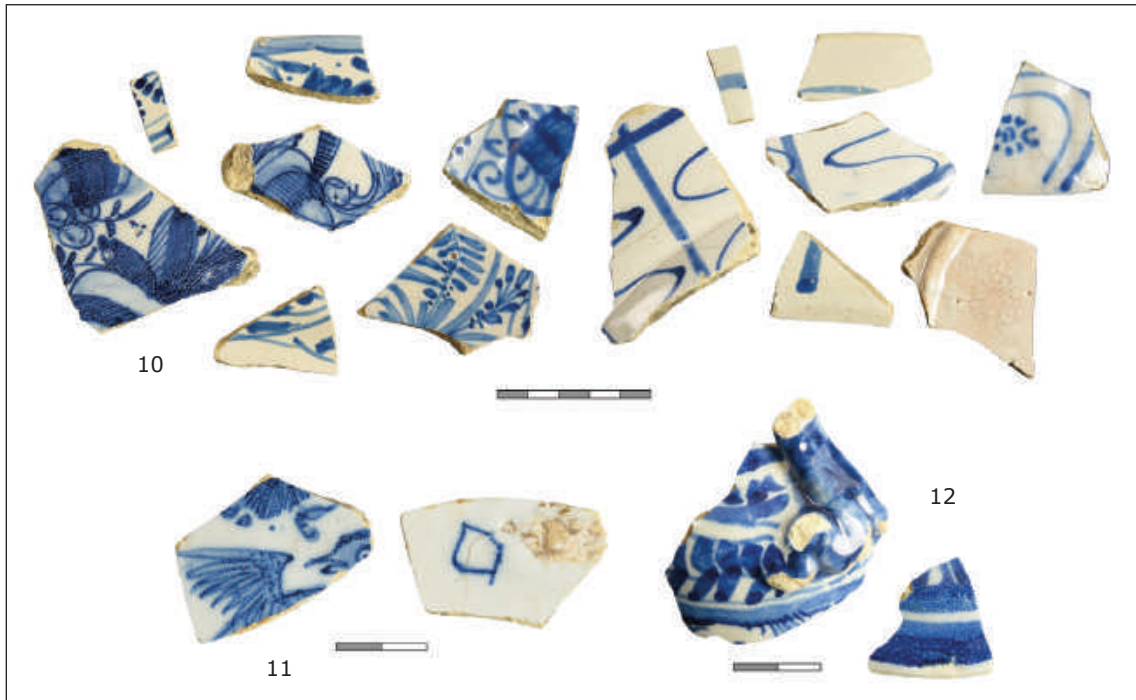
187 90-C02.

188 91-C05.

189 91-C07, 94-C03.

Afb. 96. Tafelgoed van Frans, Italiaans en Portugees tinglazuuraardewerk uit de sloot. 1: 89-C14, 2: 89-C07, 3: 91-C15, 4: 89-C08, 5: 89-C10, 6: 89-C09, 7: 94-C04, 8: 89-C11, 9: 91-C01, 10: 89-C12, 11: 99-C01, 12: 89-C13.

Naast inheemse producten bevatte de sloot ook vanuit het buitenland geïmporteerd tinglazuuraardewerk dat een relatie met de kustvaart richting het Middellandse Zeegebied had. Het gaat om Franse, Italiaanse en Portugese faïence uit de eerste helft van de 17de eeuw. Bij het Franse tinglazuuraardewerk betreft het meerdere fragmenten van ploischotels, waarbij naast onbeschilderde exemplaren (fr-plo-3) ook een ploischotel (fr-plo-2) beschilderd in compendiaro-stijl met putto en aigretterand naar Noord-Italiaans voorbeeld vertegenwoordigd is (afb. 96.1 & afb. 96.2).¹⁹⁰ Een derde ploischotel beschilderd met een putto in een landschap in compendiaro-stijl is op basis van de dikte en kleur van het glazuur waarschijnlijk in Holland vervaardigd (afb. 95.21).¹⁹¹

Bij de Italiaanse faïence kunnen naast een ploischotel uit Ligurië (i-plo-3), versierd met compendiaro aigretterand, en een exemplaar uit de regio Veneto beschilderd in berretino-stijl, fragmenten van een lekschaal en een vaas in calligrafico naturalistico-stijl uit Turijn opgemerkt worden (afb. 96.3 t/m afb. 96.6).¹⁹² De Portugese faïence is ook vertegenwoordigd met een fragment van een ploischotel (po-plo-1), maar daarnaast komen vooral delen van borden (po-bor-1, po-bor-3) voor (afb. 96.7 t/m afb. 96.11).¹⁹³ Tevens is een scherf van vermoedelijk een kan op te merken (afb. 96.12).¹⁹⁴ Opvallend is het feit dat bijna al de Portugese faïence versierd is met blauwe beschilderingen geïnspireerd op de decors van Chinees kraakporselein.

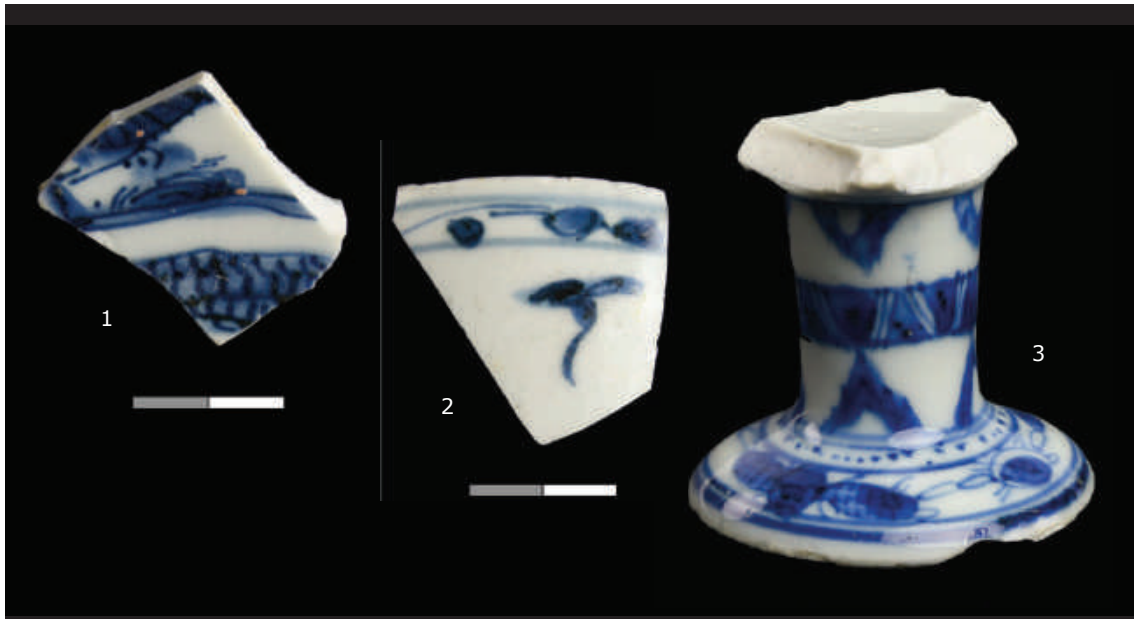
190 89-C07, 89-C14.

191 94-C06.

192 89-C08, 89-C09, 89-C10, 91-C15.

193 89-C11, 89-C12, 91-C01, 94-C04, 99-C01.

194 89-C13.

Afb. 97. Chinees porselein uit de sloot. Niet op schaal. 1: 89-C03, 2: 89-C02, 3: 89-C01.

Tot slot is dan nog het porselein uit China zelf het vermelden waard. Tijdens de graafwerkzaamheden zijn maar een paar fragmenten van Chinees porselein in de gedempte sloot aangetroffen. Het betreft enkele scherven van borden en koppen van vroeg 17de-eeuws kraakporselein en een bodem-stamfragment van een voetkop (p-vko-1) uit de overgangperiode rond het midden van de 17de eeuw (afb. 97.1 t/m 97.3).¹⁹⁵ De geringe hoeveelheid porselein in verhouding tot de rest van het vondstmateriaal maakt duidelijk dat het huishouden of de huishoudens dat/die dit afval geproduceerd heeft/hebben niet deel uitmaakte(n) van de elite van Hoorn. Overigens moet wel opgemerkt worden dat in de periode dat deze sloot gedempt werd – vermoedelijk tussen circa 1675-1690 – er nauwelijks Chinees porselein op de markt verkrijgbaar was. Pas vanaf de late 17de eeuw kwam de grootschalige productie in Jingdezhen – het porseleincentrum van China – onder leiding van keizer Kangxi weer op gang.

Afb. 98. Glaswerk uit de sloot. Niet op schaal. 1: 94-G02, 2: 94-G03, 3: 94-G01.

195 89-C01, 89-C02, 89-C03.

4.6.1.2 Glaswerk

Naast diverse opmerkelijke keramiekvondsten werden in de sloot ook typisch 17de-eeuwse glasvormen aangetroffen. Zo zijn naast verschillende soorten bekers en roemers met braamnoppen (gl-roe-2) ook scherven van een karaf van kleurloos glas versierd met opgelegde ribben (gl-fle-104) aangetroffen.¹⁹⁶ Bij de bekers is onderscheid te maken in een bandwurmbeker (gl-bek-33), een wafelbeker (gl-bek-19) en een kometenbeker (gl-bek-29) (afb. 98.1 t/m afb. 98.3).¹⁹⁷ Deze typen bekers waren vooral populair in de eerste helft van de 17de eeuw, terwijl de eerder genoemde roemers en karaf met name na 1650 in de omloop waren.¹⁹⁸

4.6.1.3 Organisch vondstmateriaal

Bijzonder om te vermelden is de vondst van een mesheft van ivoor (afb. 99).¹⁹⁹ Hoewel het mesheft verder niet ornamentaal bewerkt is, maar enkel een gladde vorm heeft, is een dergelijk heft van exotisch materiaal zeker als luxe te bestempelen. Naast kostbare olifantstand werd in Noordwest-Europa ook veel gebruik gemaakt van walrustanden voor de productie van ivoor.²⁰⁰

Afb. 99. Mesheft van ivoor uit de sloot.

4.6.1.4 Wandtegels

Voor de bouwkeramiek is sloot S104 interessant omdat de datering van deze sloot vrij nauwkeurig kan worden bepaald (op basis van de tabakspijpen rond 1685) en omdat tussen het gebruiksafval ook veel fragmenten van wandtegels zijn gevonden. Meestal is het aantal wandtegels tussen gebruiksafval beperkt. Helaas kon de inhoud van de sloot, zoals eerder in dit rapport is besproken, niet volledig worden geborgen en moeten we de analyse dus doen op basis van een selectie.

De datering van het vondstcomplex impliceert dat we deels te maken hebben met wandtegels die in Hoorn zijn vervaardigd (voor circa 1650) en deels met wandtegels die uit andere productiecentra komen.

Tegels uit de periode 1600-1650

Dieren of bloempot tussen balusters (ca. 1615-1650)

In de slootvulling bevindt zich een serie wandtegels met voorstellingen tussen balusters met lilies in de hoeken, traditioneel kandelabertegels genoemd (afb. 100.1 t/m 100.5).²⁰¹ Op dit

196 78-G01 & 89-G01.

197 94-G01, 94-G02, 94-G03.

198 Henkes 1994, 129-135, 254-257.

199 94-O01.

200 Van Vilsteren 1987, 14, 21.

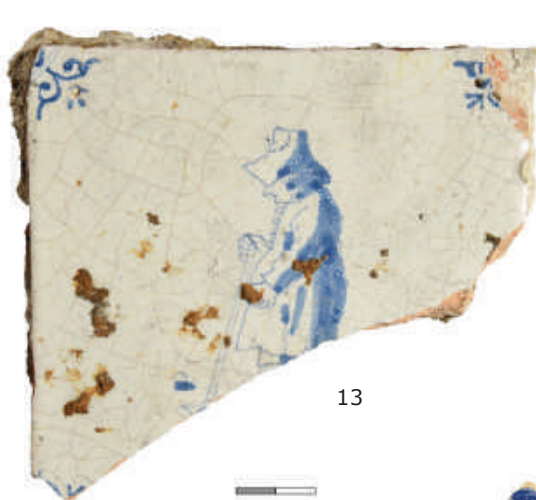
201 89-BK01, 89-BK02, 89-BK03, 90-BK02, 91-BK06.

type tegel komt een beperkt aantal centrale decors voor. In de sloot zijn tegels met dieren en een bloempot aanwezig. Daarnaast bestaan deze tegels ook met soldaten en andere mensfiguren, maar die bevinden zich niet onder de vondsten. Als dieren zien we een koe, een hert, een springend paard (of eenhoorn), een springende hond en een panter (of ander roofdier). Waarschijnlijk zijn deze tegels in Hoorn vervaardigd.

Afb. 100. Wandtegels uit de sloot. 1: 89-BK01, 2: 89-BK03, 3: 90-BK02, 4: 91-BK06, 5: 89-BK02, 6: 91-BK05, 7: 91-BK02, 8: 91-BK04, 9: 89-BK04, 10: 89-BK05, 11: 91-BK01, 12: 94-BK04, 13: 94-BK02, 14: 91-BK07, 15: 91-BK08, 16: 94-BK05, 17: 94-BK03, 18: 94-BK01, 19: 91-BK03.

13

14

15

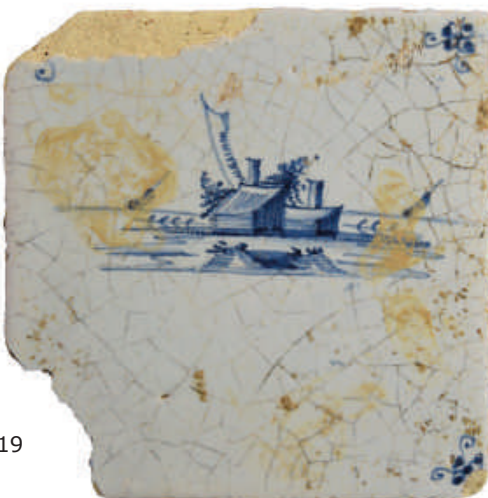
16

18

17

19

Chinees decor (ca. 1615-1650)

Bijzonder is een tegel met Chinees decor binnen cirkel met meanders in de hoeken (afb. 100.6).²⁰² Op basis van vondsten uit Hoorn weten we zeker dat tegels met cirkel en meanders, traditioneel Wanli-rand genoemd, in Hoorn zijn gemaakt. De voorstelling van de Chinese tuin met vogels is typisch voor majolicaborden. Tussen het afval van de plateelbakkerij van Hoorn bevindt zich een bord met voorstelling van Chinese tuin op de spiegel. Het is dus goed mogelijk dat deze tegel in Hoorn is gemaakt.

Mensfiguren binnen accolade met meanders

In de sloot is één complete tegel die gevonden die niet lijkt te zijn gebruikt. Aan de achterzijde bevindt zich in ieder geval geen mortel. Mogelijk is de tegel afgedankt omdat deze een beetje krom is. De tegel is beschilderd met een staand vrouwfiguur binnen aan accoladevormige omlijsting met meanders in de hoeken (afb. 100.7).²⁰³ Tegels met identieke voorstelling zijn uit Hoorn bekend en verondersteld wordt dat deze hier zijn gemaakt. De geringe dikte van de tegel (ca. 10 mm) doet vermoeden dat we deze na circa 1640 moeten plaatsen.

Verwant hieraan zijn tegel met geschulpte omlijsting met meanders in de hoeken, waarvan minimaal twee exemplaren aanwezig zijn. Op de ene staat een man stok op de schouder (geel baksel) en op de andere een springende haas (rood baksel).

Kwadraattegels (ca. 1615-1650)

Een tegel die in nagenoeg ieder vondstcomplex in de eerste helft van de 17de eeuw voorkomt, is de kwadraattegels met bloempot. Uit productieafval uit Hoorn weten we dat deze tegel hier zeker is gemaakt. In de sloot bevinden zich fragmenten van dit type tegel, waaronder een vrijwel compleet exemplaar (afb. 100.8).²⁰⁴

Bijzonder om te vermelden zijn twee tegels met dit decor, maar met een klein formaat (ca. 11,5 cm i.p.v. ca. 13 cm, afb. 100.9 & 100.10).²⁰⁵ Deze tegels worden vaker in Hoorn gevonden en het formaat is waarschijnlijk aangepast aan plavuizen van dit formaat die in de eerste helft van de 17de eeuw voorkomen. Waarschijnlijk waren deze tegels bedoeld om in combinatie met die plavuizen toe te passen, bijvoorbeeld afwisselend met plavuizen tegen een plint of bij een schouw.

Naast deze tegels met bloempotten bevindt zich onder de tegels uit de sloot een kwadraattegels met springende hond (afb. 100.11)²⁰⁶. Bij dit type tegel is het lastig te zeggen of deze Hoornse productie is of niet. Zeker is dat kwadraattegels met dieren in Hoorn zijn gemaakt, hoewel geen productieafval bekend is.

Pompadourtegels

Een tweede type tegel dat veel voorkomt in de eerste helft van de 17de eeuw is de pompadourtegels, waarvan zich minimaal vier exemplaren onder de vondsten bevinden. Dit type tegel is zeker in Hoorn gemaakt.

Een ander type tegel waarvan we ook veronderstellen dat deze in Hoorn is gemaakt, is een tegel met veelkleurige beschildering van een tros druiven in diagonaal. Ook van dit type bevindt zich een exemplaar onder de vondsten. Verwant hieraan is een tegel met granaatappel in diagonaal, met eveneens lelies in de hoeken. Ook hiervan is een exemplaar aanwezig.

202 91-BK05.

203 91-BK02.

204 91-BK04.

205 89-BK04, 89-BK05.

206 91-BK01.

Bloem binnen cirkel

Van een tegel met bijzonder decor is slechts een fragment teruggevonden (afb. 100.12).²⁰⁷ De tegel is beschilderd met een korenbloem met meerdere bloemstengels binnen een cirkel met voluutvormige ossenkoppen in de hoeken.

Mensfiguren en ruiters met ossenkoppen

Op een van de tegels met ossenkoppen in de hoeken is een man met kolfstok afgebeeld; een andere tegel toont een soldaat met geweer (afb. 100.13).²⁰⁸

Een klein fragment is afkomstig van een tegel van een ruiter op een steigerend paard met ossenkoppen in de hoeken (afb. 100.14).²⁰⁹ Een scherf is afkomstig van een tweede tegel met dit decor. Hoewel vergelijkbare tegels aan Hoorn worden toegeschreven, is dat hier niet zeker.

Ornamentegel

Een aparte tegel is voorzien van een eenvoudig ornamentdecor met vier blauwe ruiten (afb. 100.15).²¹⁰ Een vergelijkbare tegel met ruiten wordt door Pluis geplaatst in de periode 1650-1680. De hier gevonden tegel heeft echter een grotere dikte (15 mm tegenover 10 mm), een dikte die na 1650 niet meer voorkomt. Mogelijk is de tegel dus ouder van 1650-1680. Onder de vondsten uit de sloot bevindt zich nog een fragment van een tweede tegel, die met kleinere ruiten is beschilderd en 10 mm dik is (afb. 100.16).²¹¹ We kennen weinig parallellen uit Hoorn en omgeving, waardoor de productieplaats onzeker is. In Enkhuizen zijn bij een opgraving van een huis in de Kalksteiger drie van deze tegels in situ aangetroffen als onderdeel van een betegeling van een voorraadkelder.²¹²

Tegels uit de periode 1650-1680

Tegels met kleine ossenkoppen

Typisch voor de tweede helft van de 17de eeuw zijn de kinderspeltegels, waarvan dan ook meerdere exemplaren aanwezig zijn.

Tegels met spinnenkoppen

Een tegel die typisch voor de tweede helft van de 17de eeuw is, is een tegel met centraal een kleine cupido en spinnenkoppen in de hoeken. Uit de sloot komt een vrijwel compleet exemplaar (afb. 100.17).²¹³

Daarnaast zijn meerdere kinderspeltegels met spinnenkoppen in de hoeken aanwezig.

Een andere tegel met spinnenkoppen in de hoeken heeft een fraai geschilderd landschap met een man en een vrouw met kind (afb. 100.18).²¹⁴ Op de achtergrond zien we aan de rechterkant een kerkgebouw en huisje en aan de linkerkant een heuvel (terp) met daarop een kerktoren en huisje. De vrouw heeft een zak of pak onder de arm en het kind draagt ook iets in de hand. De man wijst naar de heuvel. Het lijkt erop dat ze op de vlucht zijn, misschien vanwege een overstroming, naar de veilige hoge plek.

Een derde tegel toont een eenvoudig geschilderd eilandje met enkele huisjes of herders met

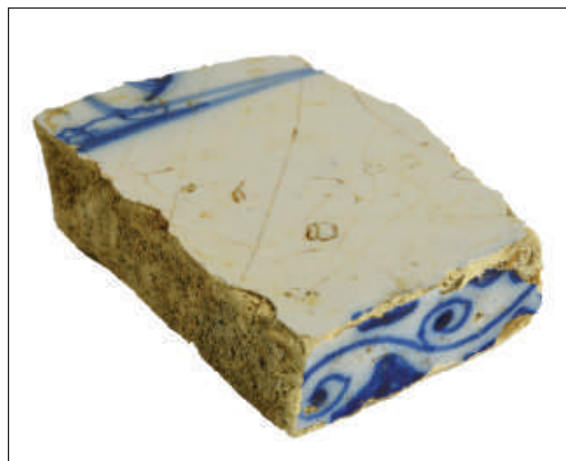
207 94-BK04.
208 94-BK02.
209 91-BK07.
210 91-BK08.
211 94-BK05.
212 Duijn 2012, 231.
213 94-BK03.
214 94-BK01.

schapen (afb. 100.19).²¹⁵ Onder de vondsten bevinden zich meerdere scherven van dergelijke tegels.

Een andere tegel is beschilderd met een schip. Afwijkend is een fragment van een schepentegel met een dubbele spinnenkop in de hoek (spinnenkop met acht stippen), een type dat wordt toegeschreven aan Delft.

Nisvloertegel (ca. 1650-1680)

Een klein fragment van een tegel die is gebakken in faiencetechniek (tinglazuur) is afkomstig van een nisvloertegel (afb. 101).²¹⁶ Dit is te zien aan de geglazuurde zijkant met geschilderd motief. Deze tegels hadden een groter formaat en een grotere dikte dan de normale tegels en dienden als bodem voor een kaarsnis. De Hoornse plateelbakkerij staat bekend om de vervaardiging van kaarsnissen, bestaande uit geschulpte nistoptegels, randtegels en een nisvloertegel in majolicatechniek. We komen deze tegels niet alleen in Hoorn, maar

Afb. 101. Fragment van een nisvloertegel.

ook in de diverse dorpen in de omgeving vaak als bodemvondst tegen. Deze Hoornse productie kwam rond 1650 of misschien al wat eerder ten einde, maar de vraag naar betegelde kaarsnissen bleef in deze regio aanwezig. Het lijkt erop dat enige tijd ook kaarsnistegels in Amsterdam werden gemaakt. We kennen hoofdzakelijk nisvloertegels, maar er bestaan ook geschulpte nistoptegels in faiencetechniek. Het hier gevonden fragment van de nisvloertegel is een voorbeeld van een niet-Hoornse productie. Het centrale decor is niet meer te achterhalen; we zien nog net de voeten van een vrouwfiguur. Het randmotief is identiek aan die op een tweetal nisvloertegels uit de collectie van Museum De Lakenhal in Leiden met op beide tegels centraal een hert en ossenkoppen in de hoeken, maar ook van die tegels is de productieplaats onduideijk.

Mangaankleurig

Een tegel die typisch voor de tweede helft van de 17de eeuw is, is een tegel met ruit met gesprende mangaankleurige hoeken. Onder de vondsten bevinden zich minimaal vier van dergelijke tegels (dikte 10 mm).

Een tweede type tegel dat kenmerkend voor deze periode is, is de tegel met gemarmerd decor. Ook hiervan bevindt zich een exemplaar onder de vondsten (dikte 10 mm).

4.6.1.5 Metalen voorwerpen

Uit de sloot komen diverse metalen voorwerpen. Hieronder bevinden zich enkele munten zoals een duit van Huissen (een stad in Gelderland) geslagen tussen 1611 en 1613²¹⁷, een duit van West-Friesland uit 1660²¹⁸, een duit van Utrecht en een oord van Friesland.

215 91-BK03.

216 90-BK01.

217 V94.

218 V91.

Uit de sloot komen veel lakenloden. Drie lakenloden zijn afkomstig uit Leiden, de Hollandse lakenstad in deze periode. Op het eerste lood staan op ene zijde de gekruiste sleutels van het stadswapen en de randtekst LEYDEN IN HOLLAND en op de andere kant de Hollandse leeuw met een niet leesbare randtekst (afb. 102.1).²¹⁹ Op het tweede lood staat op de ene zijde de tekst LEYDEN BLAEUT T WEED PASTEL en op de andere zijde een identiek stempel als bij het eerste lood (afb. 102.2).²²⁰ Bij het derde lood staat op de voorzijde de randtekst LEYDEN IN HOLLANDT en centraal cijfer 37 (afb. 102.3).²²¹ Hierop twee twee kloppen geslagen: cijfer XVI en cijfer ¼. Op de andere zijde staat een tekst, die niet meer compleet is.

Afb. 102. Keurloden uit de sloot. 1: 90-M01, 2: 90-M02, 3: 90-M03, 4: 94-M01, 5: 89-M01, 6: 92-M01.

Een meerdelig lakenlood is afkomstig uit Engeland (afb. 102.4).²²² Er zijn twee kleine ronde stempels aanwezig: één met een leeuw en een eenhoorn, de wapenhouders van het wapen van Engeland, en één met het wapenschild van Engeland zoals dat tussen 1660 en 1689 door koning Charles II en James II werd gebruikt. Een klein tweeledig loodje is mogelijk ook afkomstig uit Engeland; het is voorzien van een stempel met cijfer.²²³ Bij de opgraving zijn diverse lakenloden gevonden met een rechthoekig model, dat typisch voor Engeland is. De stempels zijn slecht leesbaar. Mogelijk zijn dus meer Engelse loden aanwezig dan de hier beschreven exemplaren.

219 90-M01.
220 90-M02.
221 90-M03.
222 94-M01.
223 V91.

Een ander lakenlood dat aan een stad is toe te schrijven, is een loodje van Stendal (Duitsland).²²⁴ Loodjes uit deze stad komen regelmatig als bodemvondst voor.

Een lakenlood met onduidelijke stempels, en lakenlood met een stempel met Romeinse cijfers. Minimaal achttien kleine lakenloden, deels met stempels met huismerk en initialen (deelbewerkersloden). Het zijn deelbewerkersloden die niet aan een stad of specifieke persoon zijn toe te schrijven. Een van deze draagt de initialen PW (afb. 102.5).²²⁵ Een andere is voorzien van een monogram met de letters AB en heeft op de andere zijde een ingekrast cijfer 797. Bij de opgraving is nog zo'n loodje gevonden, maar dan met cijfer 807 en Romeins cijfer VIII.²²⁶ Het is mogelijk dat een aantal van deze deelbewerkersloden uit Hoorn afkomstig zijn. In de 17de eeuw was in deze stad een lakenproductie van bescheiden omvang. Even ten zuidwesten van de opgravingslocatie stonden in de 17de eeuw lakenramen. Bij de opgraving is als losse vondst een ongebruikt lakenlood gevonden, herkenbaar aan de niet platgeslagen pen en het ontbreken van stempels, die van lokale productie afkomstig zal zijn (afb. 102.6).²²⁷ Overige metaalvondsten zijn onder andere een hartvormig beslagstukje, een grote gesp, een loden dop van een kelderfles, vier tinnen knopen (waarvan twee onversierd, één met bloemmotief en één met gelobde bloemblaadjes), een miniatuur bordje van tin/lood (kinderspeelgoed), de bovenkant van een kraantje van een tapkraan²²⁸, musketkogels, een dop van messing met aan de binnenzijde schroefdraad²²⁹ en een ijzeren kogel met een diameter van 6 cm.²³⁰

4.6.1.6 Leer

Uit de sloot komt opvallend weinig leer, wat waarschijnlijk deels samenhangt met de aanwezige haardas die een slechte conserverende werking voor leer heeft. Een van de vondsten is een riempje met daaraan een messing gesp.²³¹

4.6.2 Afvalplek S63 (1850-1885)

Een tweede interessant vondstcomplex op het terrein dateert vooral uit het derde kwart van de 19de eeuw. Het betreft een afvalstort met een grote hoeveelheid gebroken keukengoed, serviesgoed en glaswerk en opvallend veel bloempotten.

4.6.2.1 Keramiek

Een groot aantal scherven kon worden samengevoegd tot tamelijk complete objecten. Uit de 281 gevonden scherven zijn minimaal 135 verschillende voorwerpen op te maken. De keramiekassemblage is samengesteld uit opslagwaar van steengoed (MAE = 3), grof gebruiks aardewerk van roodbakkende en witbakkende klei (MAE = 41 & 9), serviesgoed van industrieel wit aardewerk (MAE = 54) en Europees porselein (MAE = 6) en diverse stukken antiek Chinees porselein (MAE = 14) en Delftse faience (MAE = 8). Opmerkelijk is de grote hoeveelheid voorwerpen van industrieel aardewerk, dat bijna de helft van het totaal uitmaakt. Tot het midden van de 19de eeuw zijn roodbakkend en witbakkend aardewerk doorgaans de grootste keramieksoorten in Nederlandse afvalcontexten uit de Nieuwe Tijd. Na die tijd beginnen industrieel vervaardigd aardewerk en porselein in combinatie met het opkomende

224 V89.
225 89-M01.
226 V100.
227 92-M01.
228 V90.
229 V90.
230 90-M05.
231 96-L04.

emaille de ambachtelijke productie van keramisch kookgerei en tafelwaar in Nederland van de markt te verdrijven. In het hiernavolgende worden de vondsten per bakselgroep besproken.

Het steengoed is vertegenwoordigd met scherven van minimaal twee gedraaide mineraalwaterflessen en een voorraadpot (s2-pot-7) uit het Westerwald. Voorraadpotten met de karakteristieke blauwe beschildering staan in de volksmond bekend als "Keulse potten", hoewel ze daar niet zijn gemaakt. Deze naam is ontstaan omdat Keulen een belangrijke doorvoerhaven langs de Rijn was voor deze potten. Duitse schippers verhandelden dit Westerwald steengoed als Keulse potten in Nederland. Kenmerkend voor de vroegere exemplaren zijn de verticale ribbels op de wand van de pot. Het idee hierachter is dat pottenbakkers met een kam deze ribbels aanbrachten om oneffenheden in de wand te camoufleren. Dit werd algemeen toegepast tot het midden van de 19de eeuw, daarna kregen de Keulse potten steeds meer een puur functionele status en deed de kwaliteit van de vorm en decoratie en niet veel meer aan toe.²³² De pot uit het afvalcomplex aan de Binneblifstraat bevat deze karakteristieke ribbels ook.

De grootschalige productie van roodbakkend en witbakkend aardewerk voor de nationale markt was in de 19de eeuw nog steeds grotendeels gevestigd in de centra West-Brabant, Friesland en Gouda. Rond het midden van de 19de eeuw was de keramiekindustrie in Gouda inmiddels zo sterk gegroeid dat de uitvoer van de Goudse pottenbakkers zich kon meten met die van Bergen op Zoom, Oosterhout en Friese steden als Workum en Sneek.²³³ Opvallend is wel dat elders in Nederland nieuwe pottenbakkerijen ontstonden waar ook aardewerk naar Gouds voorbeeld werd gefabriceerd. Zo zien we onder andere in Utrecht, Delft, Deventer en Kampen een productie van 'Gouds aardewerk' ontstaan. De Leeuwarder pottenbakker Rinse Jan Dorama noemde zichzelf in advertenties bovendien "Fabrikant van Fries, Gouds en Bergs aardewerk'. Ook het aardewerk uit Bergen op Zoom werd dus in andere centra gekopieerd. Dorama ging zelfs zover dat hij Brabantse klei importeerde en een Bergse pottenbakker naar Leeuwarden haalde om het populaire kookgerei na te maken. Ook in Oosterhout imiteerden pottenbakkers producten van hun Bergse en Friese concurrenten. Het is duidelijk dat de 19de-eeuwse keramiekindustrie in Nederland een slagveld was waarbij het kopiëren van elkaars producten voor veel pottenbakkers een overlevingsstrategie was.²³⁴

Met deze ontwikkeling in het achterhoofd beschouwen we de vondsten uit de afvalplek. Het vormenspectrum bestaat uit kookgerei, voorraadpotten, komforen en vuurtesten, borden, kommen, kannen, een pispot en bloempotten. Het kookgerei kan op basis van vorm en baksel vooral aan de Bergse en Goudse pottenbakkers worden toegeschreven. Typisch voor de Bergse productie zijn de bakpannen met brede kraagrand (r-bak-6), de gortpannen met uitstekende mondrand (r-gra-65) en cilindrische kachelpannen met scherpe knik in de buik (r-kap-1), allen met een fel oranjebruin baksel.²³⁵ Meest doorslaggevend nog voor het kunnen bepalen van een Bergse herkomst is de aanwezigheid van het BOZ-merk met de drie kruisjes van het wapen van Bergen op Zoom dat in 1798 is geïntroduceerd en vanaf 1800 standaard werd toegepast in de keramiekindustrie van de stad.²³⁶ Dit merk is duidelijk zichtbaar op een grotendeels compleet aangetroffen kachelpan (afb. 103.1).²³⁷ Naast dit kookgerei zijn ook meerdere diepe borden met

232 Van der Meulen & Tousain 2017, 26.

233 Van der Meulen & Smeele 2012, 165, 177.

234 Van der Meulen & Smeele 2012, 177-183.

235 Groeneweg 1992, 101, 155, 162.

236 *Ibid.*, 105-109.

237 80-C04.

Afb. 103. Gebruiksaardewerk van rood- en witbakkend aardewerk uit de afvalplek. Niet op schaal.
 1: 80-C04, 2: 57-C28, 3: 57-C26, 4: 57-C24, 5: 57-C22.

ronde kraagrand (r-bor-12, r-bor-13) gevonden. Vaak worden ze als slachtbak omschreven. Op basis van gemerkte exemplaren en archeologisch onderzocht pottenbakkersafval is dit type bord veelvuldig geproduceerd in Bergen op Zoom.²³⁸ Opmerkelijk is een grotendeels intact gevonden exemplaar (r-bor-13), waarbij op de wand onzorgvuldig een merk is aangebracht (afb. 103.1).²³⁹ Van het merk is enkel een omgekeerde "Z" zichtbaar. Hoewel de vorm van het bord overeenkomt met de bekende slachtbakken uit Bergen op Zoom, wijkt het lichtoranje baksel met de vele dikke spikkels onder het glazuur daarvan af. Waarschijnlijk gaat het hier om een Oosterhoutse imitatie, hoewel een Friese herkomst ook mogelijk is. In ieder geval is bekend dat de Oosterhoutse pottenbakkers op grote schaal populaire vormen uit Bergen op Zoom kopieerden.²⁴⁰ Een ander bord van hetzelfde type (r-bor-13) is bedekt met een witte sliblaag waarop langs de rand een bruine en groene slingerlijn als siermotief zijn aangebracht. Qua stijl doet het bord denken aan de 19de-eeuwse Frechense borden van witbakkend aardewerk die dikwijls dezelfde decoraties bevatten. Het valt op dat de witte sliblaag voor een groot deel is afgebladderd, zodat het rode baksel aan het zicht komt. Men heeft dus opzettelijk een witbakkend bord willen namaken door het rode baksel te bedekken met een laag van witte kleislib. Uit archeologisch onderzoek blijkt dat vanaf de late 18de eeuw onder andere Goudse en Bergse pottenbakkers met inheemse klei dit soort imitaties van de zogenaamde 'Keulse schotels' produceerden.²⁴¹

Naast de grotere borden komen ook minimaal twee kleinere dinerbordjes (r-bor-28) met een diameter van circa 22,5 cm voor. Deze borden zijn eveneens van een rood baksel en versierd met een slingerlijn en twee concentrische cirkels op de vlag (afb. 103.3).²⁴² Op grond van overleverde exemplaren zijn deze borden vermoedelijk als Gouds fabricaat aan te merken. Typisch daarbij is ook de vlakke bodem met cirkelvormige ribbels die bij het verwijderen van de vormen van de pottenbakkersschijf met behulp van een ijzerdraad ontstaan zijn.²⁴³ Een derde bord met slibversiering is als Nederrijns product te bestempelen. Andere vormen die waarschijnlijk ook uit Gouda afkomstig zijn, zijn scherven van twee kannen (r-kan-16) en een dekseltje van een pannetje (r-dek-5).²⁴⁴ Dit type deksel is eveneens in witte klei (w-dek-21) voorzien van groen glazuur aangetroffen (afb. 103.4).²⁴⁵ Naast twee deksels zijn tevens de bijbehorende pannetjes (w-kan-20) gevonden. Ook hier is een Goudse herkomst aannemelijk. Een wrak van een vrachtschip dat in het derde kwart van de 19de eeuw in de Zuiderzee is vergaan ter hoogte van het huidige kavel D2 in Oostelijk Flevoland was volgeladen met een lading hoogstwaarschijnlijk Goudse keramiek, waartussen zich ook veel van dit soort dekselpannetjes met schenktuit en één lintoor bevonden. Het wrak bevatte eveneens een lading pispotten van witbakkend aardewerk met een model dat ook tussen het 19de-eeuwse afval aan de Binneblifstraat is aangetroffen (afb. 103.5).²⁴⁶ Verder behoren ook twee kommen (w-kom-29, w-kom-30) tot het Goudse vormenspectrum. Eén vorm met vlakke bodem en verdikte rand wordt in 19de- en 20ste-eeuwse verkoopcatalogi omschreven als waskom of -teil.²⁴⁷

238 Groeneweg 1992, 188-189.

239 57-C28.

240 Groeneweg 1992, 106-107; Kleij 1995, 130.

241 Groeneweg 1992, 239-240; Van der Meulen & Smeele 2012, 254-255.

242 57-C26.

243 Vergelijk Van der Meulen & Smeele 2012, 229, 255.

244 Vergelijk Van der Meulen & Smeele 2012, 238, 232.

245 57-C24.

246 57-C22.

247 Vergelijk Van der Meulen & Smeele 2012, 226.

Naast het Brabantse en Goudse assortiment is nog een aantal Friese producten van roodbakkerd aardewerk tussen het afval op te merken. Dit Friese materiaal is onder andere goed herkenbaar aan het heldere oranje baksel waarin zich vaak grote zwarte spikkels bevinden die door verbrande ijzerconcreties in de klei zijn ontstaan.²⁴⁸ Vaak is het Fries aardewerk ook versierd met boogjes of s-vormige haaltjes van witte kleislib op de rand en een laag van kleislib aan de binnenzijde. Voorbeelden hiervan zijn een kop (r-kop-42) en een grote waskom (r-kom-1). Daarnaast zijn enkele onversierde vormen te vermelden, namelijk diverse voorraadpotten (r-pot-2, r-pot-60) en komforen (r-kmf-23).

Afb. 104.1. Fragmenten van bloempotten uit de afvalplek.

Afb. 104.2. Verzameling vermoedelijk Goudse bloempotten uit scheepswrak OD2, vergaan in het derde kwart van de 19de eeuw ten zuiden van het huidige Lelystad.

Tot slot bevonden zich tussen de keramiekvondsten opvallend veel fragmenten van ongeglazuurde bloempotten, ten minste negen exemplaren kunnen onderscheiden worden. Daartussen komen bloempotten op standing (r-blo-26?) en op vlakke bodem met verdikte

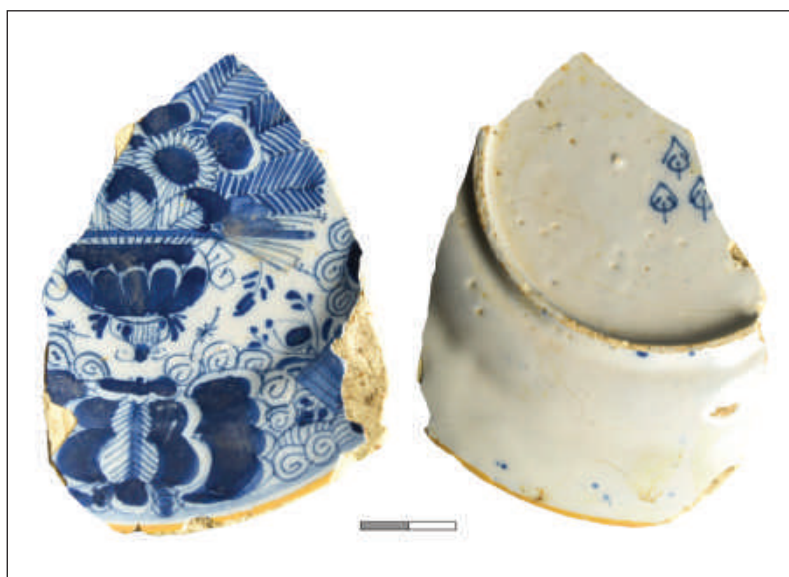
248 Van der Meulen & Smeele 2005, 248.

rand voor (r-blo-8) (afb. 104.1). Het reeds vermelde scheepswrak met een handelspartij Gouds aardewerk bevatte eveneens bloempotten met vlakke bodem en verdikte rand (afb. 104.2). Dit soort aardewerk is echter lastig aan een specifiek productiecentrum te koppelen.

Naast de gebruiksvoorwerpen uit de keuken en de grovere tafelwaar, bevond zich in de afvalkuil ook verfijnd serviesgoed van industrieel vervaardigde keramiek en porselein. Tussen het grove gebruiks-aardewerk en het hoogwaardige serviesgoed in is de categorie tinglazuuraardewerk op te merken. In de tweede helft van de 17de eeuw en de eerste helft van de 18de eeuw genoot Delft een zeer hoge status in de Europese keramiekindustrie. Met de opkomst van industrieel vervaardigde keramiek in Engeland rond het midden van de 18de eeuw verloor Delft deze leidende positie en van de oorspronkelijk 30 actieve plateelbakkerijen waren er in 1815 nog vijf over.²⁴⁹ Met de grootschalige nieuwe concurrentie van de Maastrichtse aardewerkfabrikanten sloten bijna alle resterende Delftse plateelbakkerijen hun deuren rond het midden van de 19de eeuw. Enkel de Porceleyne Fles bleef bestaan door de producten en het productieproces naar Engels voorbeeld aan te passen.²⁵⁰ De Delftse faience met het zachte gele baksel en het fragiele tinglazuur was niet opgewassen tegen het industriële witgoed, dat bestond uit een mengsel van zuivere kalkrijke klei en gemalen vuursteen bedekt met loodglazuur.

Tussen het afval bevonden zich diverse fragmenten van borden van Delftse faience die hoofdzakelijk uit de late 18de of de vroege 19de eeuw dateren. Eén stuk (f-bor-1) is voorzien van een merk dat bestaat uit drie geschilderde bellen (afb. 105).²⁵¹ Dit is het merk van plateelbakkerij

De Drie Klokken, actief tussen circa 1670-1841.²⁵² Het bordje is in blauw beschilderd met een vaas gevuld met pauwenveren. Dit soort 'pauwenbordjes' was erg populair aan het eind van de 18de eeuw. Dit exemplaar zal ook uit het laatste kwart van die eeuw dateren en daarmee was het al praktisch een antiek stuk toen het driekwart eeuw later bij het afval belandde.

Afb. 105. Delfts bordje uit de late 18de eeuw beschilderd met pauwendecor, product van De Drie Klokken.

Verhoudingsgewijs zijn er veel meer producten van industrieel aardewerk dan het uit de gratie geraakte tinglazuuraardewerk tussen de vondsten op te merken. Het gaat om minimaal 54 verschillende serviesstukken, onder te verdelen in tafelwaar en theegoed (afb. 106). Deze verhouding van bakselsoorten sluit goed aan bij de datering van het vondstcomplex.

249 Van Dam 2004, 163.

250 Lambooy 2013, 38.

251 57-C02.

252 Van Geenen 2017, 304.

Afb. 106. Serviesgoed van industrieel aardewerk en porselein uit de afvalplek.

De meeste producten zijn van Maastrichts fabricaat en dateren na 1850, toen de door Petrus Regout in 1836 opgezette industrie een grote vlucht maakte. De in 1863 gestichte firma Société Ceramique zou pas later in de 19de eeuw een geduchte concurrent worden. In de tweede helft van de 19de eeuw werd de Engelse invloed sterk ingedamd door deze bloeiende Maastrichtse aardewerkfabrieken. Desondanks is de populariteit van het industrieel vervaardigde Engelse aardewerk dat sinds het midden van de 18de eeuw de Nederlandse markt een eeuw lang domineerde, nog wel duidelijk zichtbaar in het vondstcomplex. Een vijfde van de vondsten (MAE = 11) is als laat 18de- en vroeg 19de-eeuws Engelse *creamware* en *pearlware* aan te merken. Daarbij gaat het scherven van om dinerborden (iw-bor-11), soepborden (iw-bor-5), schotels (iw-bor-3), kopjes (iw-kop-1) en een melkkan (iw-kan-6) (afb. 107.1 & 107.2).²⁵³ Bij de kopjes en schotels zijn meerdere exemplaren beschilderd in dezelfde stijl op te merken, ze zullen tot hetzelfde servies hebben behoord. Het gaat om *pearlware* beschilderd met strobloemen, een decor dat is gekopieerd van Duits porselein uit de late 18de en vroege 19de eeuw (afb. 107.3 t/m 107.6).²⁵⁴ Naast deze Engelse producten is het opvallend dat ook aanzienlijk minder verfijnde imitatieproducten voorkomen. Het gaat om een schoteltje (iw-bor-3) en minimaal drie verschillende kopjes, waarbij één kop (iw-kop-1) tot hetzelfde servies als de schotel behoort, in blauw beschilderd met guirlandes (afb. 107.7 & 107.8).²⁵⁵ Als gevolg van de massale import van verfijnd industrieel aardewerk uit Engeland stichtten veel ondernemers op het Europees continent vanaf de late 18de eeuw nieuwe aardewerkfabrieken waarin getracht werd de Engelse kwaliteit te evenaren. Het imitatie-*creamware* dat hieruit voortkwam werd in het Franse taalgebied als *faience fine* en in het Duitse taalgebied als *steingut* aangeduid. Ook in Delft heeft men getracht het Engelse aardewerk na te maken door andere soorten klei en glazuur toe te passen. Al in 1778 werd een prijsvraag uitgeschreven welke ondernemer het beste en op de meest goedkope manier de Engelse producten kon nabootsen.²⁵⁶ Maar enkel Henricus Piccardt, eigenaar van De Porceleyne Fles sinds 1804, slaagde hier echt in en zijn latere Maastrichtse concurrenten waren

253 57-C15, 57-C18.

254 47-C05, 57-C09, 76-C02, 102-C01.

255 57-C07, 57-C08.

256 Van der Meulen & Smeele 2004.

nog veel succesvoller.²⁵⁷ Hoe het Delftse imitatie-*creamware* uit de late 18de en vroege 19de eeuw er precies uitzag is nog niet duidelijk. Het is mogelijk dat bovenvermelde vondsten van Delftse origine zijn.²⁵⁸ De vorm van het serviesgoed doet Engels aan, maar de kwaliteit ervan komt dichterbij faïence.

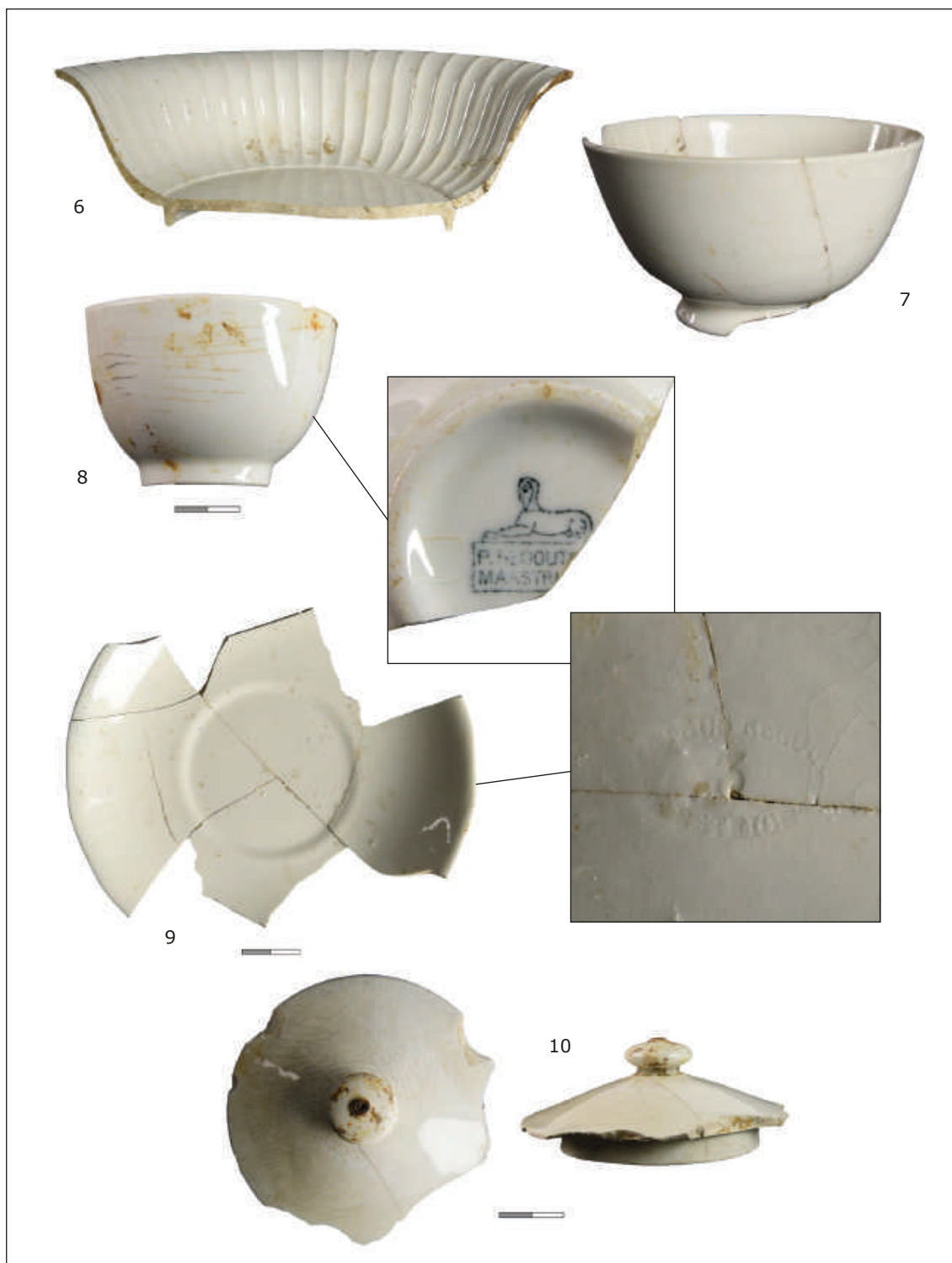
Afb. 107. Serviesgoed van vroeg Engels industrieel aardewerk of continentale imitaties daarvan uit de afvalplek. 1: 57-C18, 2: 57-C15, 3: 47-C05, 4: 57-C09, 5: 76-C02, 6: 102-C01, 7: 57-C08, 8: 57-C07.

257 Bogaers 1992, 15-16.

258 Stellingwerf 2019, 49-51.

Afb. 108. Onbedrukt serviesgoed van Maastrichts industrieel aardewerk uit de afvalplek. Niet op schaal.
 1: 47-C10, 2: 57-C17, 3: 47-C03, 4: 57-C16, 5: 57-C20, 6: 57-C19, 7: 57-C13, 8: 48-C01, 9: 47-C09,
 10: 57-C14.

Het overige industrieel vervaardigde aardewerk kan onder de categorie *whiteware* of witgoed geschaard worden en is hoofdzakelijk afkomstig uit Maastricht. Het behoort tot het meer contemporaine serviesgoed tussen het afval. Een deel ervan bestaat uit onversierde tafelwaar, waarbij onderscheid kan worden gemaakt in dinerborden (iw-bor-4, iw-bor-6), halfronde kommen (iw-kom-5), kommen met geplooid wand (iw-kom-6) en kommen met parelrand (iw-kom-4) (afb. 108.1 t/m afb. 108.6).²⁵⁹ De meeste borden zijn gemerkt met een blindstempel

²⁵⁹ 47-C03, 47-C10, 57-C16, 57-C17, 57-C19, 57-C20.

dat bestaat uit een dubbel ovaal met daarin de tekst 'P. Regout – Maastricht', dit merk was in gebruik bij de fabriek van Petrus Regout tussen circa 1850-1880.²⁶⁰ De kommen dragen bijna allemaal een blindmerk met de letters 'PR' en daaronder een getal, dit merk is tot ongeveer 1890 bij Regout toegepast.²⁶¹ Verder is geen tafelwaar met drukdecors gevonden. Bij het theegoed zijn wel veel versierde stukken op te merken. Daarnaast komen ook diverse witte koppen (iw-kop-1, iw-kop-2, iw-kop-17), schotels (iw-bor-25) en twee theepotdeksels (iw-dek-4) voor (afb. 108.7 t/m afb. 108.10).²⁶² Bij de schotels valt op dat veel exemplaren een verdiepte spiegel hebben. Dit vormkenmerk is rond het midden van de 19de eeuw geïntroduceerd. Het voorkwam dat de kop gemakkelijk kon schuiven of vallen bij het hanteren van de schotel met kop. De meeste onversierde vormen zijn niet gemerkt, of het merk is vanwege fragmentatie niet bewaard gebleven. Eén kopje is gemerkt met het gedrukte sfinxmerk van de fabriek van Petrus Regout. Dit merk is officieel geregistreerd in 1883 en bleef in gebruik tot circa 1900.²⁶³ Daarmee is dit kopje het jongst dateerbare object uit het afvalcomplex.²⁶⁴

Naast het witte serviesgoed zijn minimaal acht verschillende vormen met vier verschillende drukdecors aanwezig. Meest veelvoorkomend is het drukdecor "Chiness", uitgevoerd in vloeiblaauw. Van dit decor komen drie schotels (iw-bor-15) en twee koppen (iw-kop-8) voor (afb. 109.1 t/m afb. 109.3).²⁶⁵ Er is duidelijk sprake van een meerdelig servies, waarvan de gebroken stukken bij het afval zijn beland. De schotels van dit servies dragen naast de decornaam ook een blindmerk met de letters "PR".²⁶⁶ Verder is een theepot (iw-the-6) inclusief deksel (iw-dek-4) met het lichtblauw gedrukte decor "Parseme No. 4" op te merken (afb. 109.4 & afb. 109.5).²⁶⁷ Op de bodem is het ovale blindmerk van Regout aangebracht.²⁶⁸ Daarnaast komt een schotel (iw-bor-1) met het decor "Fibre" voor (afb. 109.6).²⁶⁹ En tot slot bevindt zich tussen de scherven een theepotdeksel (iw-dek-22), waarbij op basis van een antiek exemplaar het drukdecor "Fancy" kan worden geïdentificeerd (afb. 109.7).²⁷⁰ Het decor is uitgevoerd in onderglazuur roze met polychrome beschildering. Met uitzondering van het kopje met gedrukt sfinxmerk kunnen praktisch alle Maastrichtse serviesstukken met enige zekerheid voor 1880 gedateerd worden.

Nog voordat de keramiekindustrie in Engeland zich begon te ontplooiën werd in 1708 in het Duitse Dresden een geschikt alternatief voor het Chinees porselein uitgevonden. De eerste Europese porseleinfabriek werd in 1710 in Meissen gesticht. De gehele 18de eeuw was in Europa vervaardigd porselein vrijwel enkel toegankelijk voor de top van de samenleving. In de loop van de 19de eeuw begon de waarde ervan af te nemen en raakte het ook onder minder bemiddelde huishoudens verspreid. Europees porselein is binnen het vondstcomplex met minimaal zes objecten vertegenwoordigd. Het gaat om theeschotels (ep-bor-1), koppen (ep-kop-1, ep-kop-8), een miniatuur kannetje en een pijpenkop. Dat hier nog wel van luxe serviesgoed gesproken kan worden, blijkt uit het overwegend gebruik van beschildering met bladgoud.

260 Polling 2006, 20, blindmerk 5B.

261 Polling 2006, 22, blindmerk 8A.

262 49-C09, 48-C01, 57-C13, 57-C14.

263 Polling 2006, 32, beeldmerk 70B.

264 Dit roept de vraag op of dit kopje wel tot dit vondstcomplex behoort. Het is gevonden bij de aanleg van de werkput en toegeschreven aan S63. Het overige vondstmateriaal uit S63 dateert tussen 1850 en 1875.

265 47-C07, 47-C08, 80-C03.

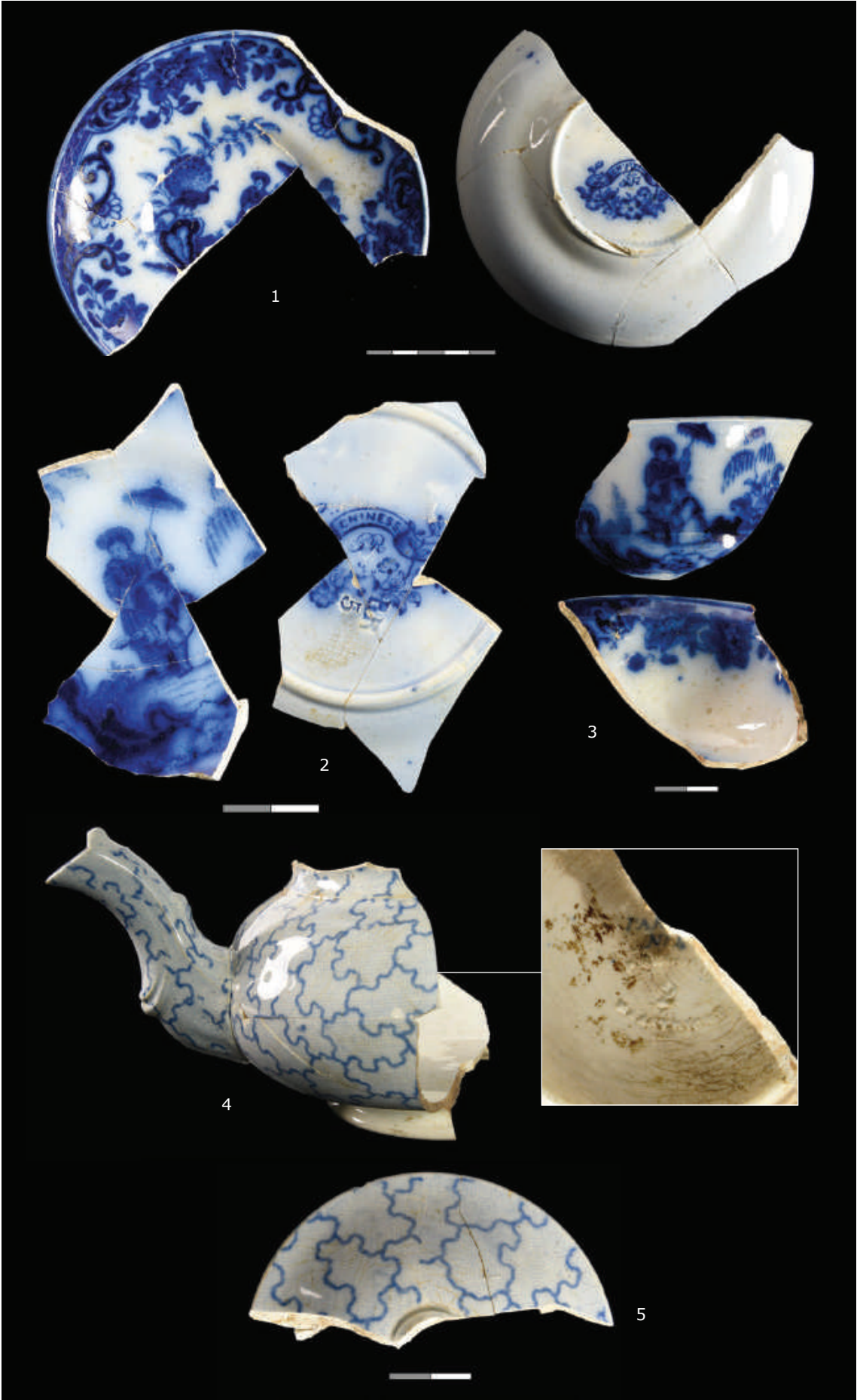
266 Polling 2006, 22, blindmerk 8A.

267 47-C06, 57-C11.

268 Polling 2006, 20, blindmerk 5A.

269 57-C12.

270 57-C10.

Afb. 109. Serviesgoed van Maastrichts industrieel aardewerk met drukdecors uit de afvalplek. Niet op schaal. 1: 47-C07, 2: 47-C08, 3: 80-C03, 4: 57-C11, 5: 47-C06, 6: 57-C12, 7: 57-C10.

Eén kop is naast een decor van polychroom geschilderde bloemen voorzien van de tekst "[ter uwer ver]jaring" (afb. 110.1).²⁷¹ Slechts een deel van deze tekst resteert op het fragment, maar hieruit blijkt dat het bij dit kopje om een verjaardagscadeau ging. Dit soort serviesgoed in late Empire-stijl is vanaf de jaren 1820 tot in de jaren 1860 veel geproduceerd in de porseleinfabrieken van Brussel en Parijs, waarna het door een Nederlands atelier werd voorzien van overglazuurbeschildering. Een fragment van een schotel is voorzien van een onderglazuur blauw drukdecor met florale motieven (afb. 110.2).²⁷² Op basis van het decor en het dunne baksel is het te herkennen als Engels porselein uit de tweede helft van de 18de eeuw. Het schoteltje komt hoogstwaarschijnlijk uit Worcester, hoewel hetzelfde decor ook in Caughley en Liverpool is toegepast. In de porseleinfabriek van Worcester is rond 1755 voor het eerst de transferprint-techniek toegepast. Tussen circa 1760 en 1790 zijn grote hoeveelheden Worcester porselein naar Nederland verscheept.²⁷³ Wederom gaat het hier om een antiek serviesstuk dat een eeuw later bij het afval terechtgekomen is. Naast het theegoed zijn een miniatuur melkkannetje en een tabakspijp op te merken. Het kannetje, veelkleurig beschilderd

271 57-C01.

272 47-C12.

273 Sandon 1989, 47.

met een roos, is waarschijnlijk onderdeel geweest van een poppenservies (afb. 110.3).²⁷⁴ De pijp is versierd met een geschilderde voorstelling van een man en een vrouw in vermoedelijk Russische klederdracht (afb. 110.4).²⁷⁵ Porseleinen pijpenkoppen van dit model zijn op grote schaal in Duitsland vervaardigd vanaf het tweede kwart van de 19de eeuw. Ze werden vaak geplaatst in een houder met mondstuk van hout of hoorn. De beschildering is waarschijnlijk in Nederland aangebracht. Mogelijk is de pijp een herinneringsstuk van de komst van de tsaar naar Nederland in 1697. De pijp zou 150 jaar na deze gebeurtenis gemaakt kunnen zijn.

Afb. 110. Serviesgoed en een pijpenkop van Europees porselein uit de afvalplek. Niet op schaal. 1: 57-C01, 2: 47-C12, 3: 47-C02, 4: 57-C06.

274 47-C02.
275 57-C06.

Afb. 111. Aziatisch porselein uit de afvalplek. Niet op schaal. 1: 47-C01, 2: 57-C04, 3: 80-C02, 4: 76-C01, 5: 80-C01, 6: 57-C05.

Tot slot is binnen dit complex nog porselein uit China en Japan op te merken (MAE = 14). Rond 1800 was de populariteit van deze exotische importwaar onder de Nederlandse bovenklasse sterk afgenomen. Vanaf het derde kwart van de 19de eeuw begon men weer interesse te tonen in de producten uit het Verre Oosten en dan met name uit Japan. Tussen het afval is alleen antiek porselein uit de 17de en 18de eeuw aangetroffen. Meest opvallend is een voor een groot deel bewaard gebleven bord van Chinees kraakporselein (p-bor-8) dat op basis van de grove helderblauwe beschildering in het tweede kwart van de 17de eeuw is te dateren (afb. 111.1).²⁷⁶ Het bord was dus al twee eeuwen oud toen het werd afgedankt. Extra bijzonder is de aanwezigheid van kramgaten langs verschillende breuken. Het bord was kennelijk al eerder gebroken en omdat een dergelijk antiek stuk nog zo'n essentiële waarde vertegenwoordigde voor de toenmalige eigenaren hebben ze hem laten restaureren voordat het bord een tweede keer brak en uiteindelijk bij het afval belandde. In de 19de eeuw waren diverse porseleinkrammers in Hoorn actief, zoals Simon Verhoef bij wiens huwelijk in 1863 staat aangetekend dat hij krammer was. Naast dit kraakporselein zijn een fragment van een bord van overgangsporselein en een scherf van een kom Swatow-porselein uit de 17de eeuw op te merken (afb. 111.2).²⁷⁷ De overige vondsten van porselein dateren hoofdzakelijk uit de 18de eeuw. Daarbij gaat het om scherven van blauw beschilderde borden en om theegoed dat op verschillende manieren is versierd. Eén kopje (p-kop-5) dateert uit de Kangxi-periode (1661-1722) en zou nog laat 17de-eeuws kunnen zijn. De kop is voorzien van een geperste reliëfwand en versierd met een blauwe beschildering van lange lijzen (afb. 111.3).²⁷⁸ Naast het standaard blauw beschilderde goed komen fragmenten van schotels voor die aan de buitenzijde bedekt zijn met een laag bruine ijzerengobe. Dit type Chinees porselein staat bekend als kapucijnerwaar. Meest luxueus is het *Famille rose* porselein, herkenbaar aan een kleurrijk overglazuur geschilderd decor van bloemen en insecten. Een kopje (p-kop-19) valt onder deze categorie en dateert uit de Qianlong-periode die grotendeels samenvalt met de tweede helft van de 18de eeuw (afb. 111.4).²⁷⁹ Verder is een schotel (p-bor-1) van *Imari* porselein op te merken met typisch onderglazuur blauw en overglazuur rood en goud geschilderde florale motieven (afb. 111.5).²⁸⁰ Op grond van de grauwe blauwe beschildering is deze schotel mogelijk een Japans product.²⁸¹ Tot slot is het porselein nog vertegenwoordigd met een miniatuur vaasje van Chinese origine, vervaardigd in de eerste helft van de 18de eeuw (afb. 111.6).²⁸²

4.6.2.2 Tabakspijpen

In het spoor zijn fragmenten van minimaal twintig kleipijpen aangetroffen.²⁸³ Hoewel er enkele 17de- en 18de-eeuwse pijpenkoppen tussen zitten, dateren de meeste exemplaren uit het derde kwart van de 19de eeuw. In ieder geval vijf pijpen dragen het hielmerk "WL gekroond", het zijn producten van de Goudse pijpenmaker Hendrik van Pool uit de periode 1860-1875.

4.6.2.3 Glaswerk

Tussen het afval bevonden zich tientallen fragmenten van vensterglas en scherven van ten minste dertien verschillende flessen of flesjes, twee kelkglazen, twee knopen, een kraal en minimaal één lampenglas.

276 47-C01.

277 57-C04.

278 80-C02.

279 76-C01.

280 80-C01.

281 Vergelijk Kaneda 2006, 13-21.

282 57-C05.

283 Zie determinatierapport Jan van Oostveen.

Afb. 112. Glazen flesjes, kelkglas en knopen en uit de afvalplek. Niet op schaal. 1: 47-G02, 2: 57-G01, 3: 80-G01, 4: 57-G03, 5: 47-G01, 6: 47-G05, 7: 47-G04.

De flessen zijn onder te verdelen in donkergroene cilindrische wijn- of bierflessen (gl-fle-27, gl-fle-124), vierkante kelderflessen (gl-fle-30?) voor sterkedrank en kleinere flesjes van helder of lichtgroen glas voor cosmetica of medicijnen (gl-fle-50?, gl-fle-69, gl-fle-NT, gl-fle-91, gl-fle-197?) (afb. 112.1 t/m afb. 112.4).²⁸⁴ Verschillende flessen bevatten een pontilmerk, een litteken dat aan de bodem van flessen ontstond tijdens het productieproces bij het hanteren van het gloeiendhete glas met een ijzeren staaf – een pontilijzer. Met de industrialisatie van het glasblazen verdween het pontilmerk vanaf 1850 van flessen. In plaats van flessen met een staaf te hanteren, werd de onderste helft ervan in busvormige mallen, zogenaamde '*dip moulds*', geblazen. De hals werd nog uit de vrije hand geblazen en heeft daarmee een onregelmatige vorm in verhouding tot de strakke cilindrische bodem van dit type flessen.²⁸⁵ Opvallend is dat vooral de kleine flesjes nog voorzien zijn van een pontilmerk. De grotere wijnflessen zijn praktisch allemaal met de vernieuwde methode gefabriceerd. Tussen de cosmetica-flessen zijn enkele langwerpige, dunne exemplaren met lange hals (gl-fle-91) op te merken (afb. 112.4).²⁸⁶ Dit type fles is onder andere toegepast voor *eau de cologne*, maar werd ook gevuld met Haarlemmerolie.²⁸⁷

Naast een bodemfragment van een kelkglas is een stam van een glas met een druppelvormige knoop met daarin een luchtbel gevonden. Deze stam heeft toebehoord aan een 18de-eeuws glas met trompetvormige kelk (gl-kel-39) (afb. 112.5).²⁸⁸

Behalve drinkgerei bevatte de afvalplek ook twee knopen en een kraal van glas. De knopen zijn van respectievelijk wit melkglas en zeer donker zwart glas. Het witte melkglazen knooppje ($\varnothing = 1,2$ cm) heeft een simpel model met vier gaten (afb. 112.6).²⁸⁹ Dit type knoop is ook in verschillende scheepswrakken uit de tweede helft van de 19de eeuw aangetroffen. Met de komst van de elektrische wasmachine in de vroege 20ste eeuw raakte het gebruik van melkglazen knopen uit de omloop. Kunststoffen exemplaren vervingen daarna snel de fragiele knooppjes van glas. De knoop van zwart glas is meer dan twee keer zo groot ($\varnothing = 3,3$ cm) en versierd met een facetgeslepen rand en een krans van kuiltjes. De knoop heeft een messing oog gehad dat is afgebroken (afb. 112.7).²⁹⁰

4.6.2.4 Kraal

Een laatste vermeldenswaardige glasvondst uit de 19de-eeuwse afvalstort is een grote ovale kraal van kobaltblauw glas versierd met dunne witte banden (afb. 113).²⁹¹ Dit type kraal wordt doorgaans in 18de-eeuwse contexten aangetroffen. Ze kennen een brede verspreiding. Voorbeelden van vondsten in de omgeving zijn twee exemplaren bij het Armenhuis in Blokker²⁹² en meerdere exemplaren een 18de eeuwse beerput van een rijk huishouden in de binnenstad van Hoorn. Ze komen dus zowel in rijke als arme context voor. Meest bijzondere toepassing van dit type kraal is de zogenaamde kralentuin, een Noord-Hollands verschijnsel in de 18de eeuw. De blauwe kralen werden in perken met vaak stervormige versiering toegepast. Voorbeelden zijn bekend uit Amsterdam en de Zaanstreek en het is zeker niet uitgesloten dat dergelijke perken

284 47-G02, 47-G03, 57-G01, 57-G02, 57-G03, 80-G01.

285 Soetens 2001, 361, 366.

286 57-G03.

287 Soetens 2001, 67.

288 47-G01.

289 47-G05.

290 47-G04.

291 57-G02.

292 Schrickx 2012, 44.

ook in Hoorn zijn gemaakt. Of de kraal van de Drieboomlaan uit zo'n perk afkomstig is, is echter twijfelachtig. Eén kraal maakt nog geen kralentuin.

4.6.2.5 Metaal

Uit de afvalkuil komt een aantal metalen voorwerpen: een duit van Zeeland, een duit van Gelderland, een pfennig (type scheidemünze) van Hannover uit 1821 (afb. 114.1)²⁹³, een horlogesleutel (afb. 114.2)²⁹⁴ en een boekbeslag.

Afb. 113. Kraal van kobaltblauw glas uit de afvalplek.

Afb. 114. 1: Pfennig uit 1821, geslagen in Hannover (57-M02), 2: Horlogesleutel (57-M01).

293 57-M02.
294 57-M01.

5. Samenvatting en synthese

De Drieboomlaan maakte in de 17de en 18de eeuw onderdeel uit van diverse wegen, lanen en singels buiten de stadswallen van Hoorn. Uit de stadsplattegronden, enkele prenten en geschreven bronnen krijgen we een beeld van dit gebied buiten de stad. Aan de Koepoortsweg stonden enkele fraaie buitenhuizen en aan de lanen en singels lagen vooral boomgaarden en tuinen met eenvoudige tuinhuizen. Aan de Tocht, een afwatering die op de stadsgracht uitkwam, en langs enkele brede sloten stonden theehuizen. Langs de wandel- en rijwegen stonden rijen bomen en achter de buitenhuizen en tuinhuizen lagen boomgaarden, moestuinen en soms ook siertuinen. Het was een groen gebied waar iedereen graag kwam. De wegen, lanen en singels bestaan nog steeds, maar de buitenhuizen en tuinhuizen zijn bijna allemaal verdwenen. Slechts aan de Koepoortsweg staan nog enkele voormalige buitenhuizen en in sommige gevallen nauwelijks meer als zodanig herkenbaar. De meer eenvoudige tuinhuizen bestaan niet meer.

Om ons een concrete voorstelling te maken hoe de Drieboomlaan er in de 17de en 18de eeuw heeft uitgezien, zijn we daardoor aangewezen op de archeologie. Voorafgaand aan de opgraving was er niet een goed beeld van wat te verwachten. Als op enige afstand van elkaar langs de Drieboomlaan eenvoudige houten tuinhuizen hebben gestaan, zou het kunnen dat daarvan nauwelijks iets wordt teruggevonden. Het was dan ook boven verwachting dat de resten van meerdere tuinhuizen naast elkaar en ook opeenvolgend zijn teruggevonden. De reconstructie van de bebouwing, de perceelsindeling en inrichting van de percelen blijkt ingewikkeld.

Fase 1 (17de eeuw)

Volgens de historische kronieken zijn de percelen langs de Drieboomlaan in 1598 door de stad uitgegeven. Mogelijk dat de verkoop gedurende een aantal jaren plaatsvond. In 1601 is in ieder geval sprake van havenslib dat wordt gebruikt om nieuw gemaakte boomgaarden op te hogen en van vruchtbare grond te voorzien. Hoewel het precieze jaar op basis van de opgraving niet kan worden bevestigd, blijkt uit de archeologische gegevens inderdaad dat de eerste ophoging aan de kant van de Drieboomlaan rond 1600 heeft plaatsgevonden en dat direct een of meer tuinhuizen zijn neergezet. De ophoging stelde overigens niet heel voor: aan de kant van de Drieboomlaan is hooguit enkele decimeters opgeworpen. Hieronder bevond zich de natuurlijke kleilaag; een veenlaag was niet meer aanwezig.

Waarschijnlijk hebben we in de beginsituatie met twee grote percelen te maken, met aan beide zijden van de perceelsgrens een sloot voor de afwatering. Beide sloten zijn teruggevonden en zijn blijkens de vondsten in de eerste helft van de 17de eeuw gedempt. Beide percelen waren ruim 100 roeden (1533 m²) groot. Het oostelijke perceel viel volledig binnen het plangebied en het westelijke perceel viel deels buiten het plangebied. Hoogstwaarschijnlijk is het oostelijke perceel na verloop van tijd gesplitst in twee of meer kleinere percelen, die vervolgens weer zijn samengevoegd met het westelijke perceel tot het grote perceel zoals we dat op de kadasterkaart uit 1823 zien. Archeologisch zijn er geen duidelijke aanwijzingen voor perceelsgrenzen, waardoor het verloop van de perceelsinrichting lastig is te volgen.

Het meest compleet teruggevonden 17de eeuwse tuinhuis had een fundering van houten palen met daartussen halfsteens bakstenen muren. Het had een afmeting van 8,5 bij 3,5 meter en stond geheel tegen de oostelijke perceelsgrens. In het pand lag een bakstenen vloer met een goot, wat gezien de relatief lage ligging van de huizen geen overbodige luxe was.

Rond deze tijd of misschien iets later zijn nog twee tuinhuizen gebouwd, waarvan uitsluitend houten palen zijn teruggevonden. Beide waren ongeveer 10 meter lang en 3 meter breed.

Onduidelijk is of deze volledig van hout waren of dat het opgaand werk deels (bijvoorbeeld alleen een plint) of geheel van baksteen was. Bij één van beide is afbraakpuin gevonden, met daarin bakstenen, plavuizen, geglazuurde golfpannen en wandtegels. Het huis had dus in ieder geval geheel of deels een plavuizen vloer, een pannen dak met geglazuurde pannen (wat voor die tijd luxueus is) en een bakstenen schoorsteen met betegelde schouw. Het huis kon dus worden verwarmd en aannemelijk is dan dat het was verdeeld in twee vertrekken: een keuken en een kamer met een schoorsteen met aan beide kanten een schouw.

De tuinhuisen kunnen we het beste omschrijven als eenvoudige langhuizen, die evenwijdig aan de Drieboomlaan stonden. Ze konden worden bewoond. Historisch weten we dat dit in de 17de eeuw het geval was. Dat dit ook daadwerkelijk gebeurde, blijkt uit het aangetroffen afval: bij de huizen is gebruiksaardewerk gevonden zoals dat bij woonhuizen gebruikelijk is. De bewoners zullen zeker niet de rijke eigenaars van de boomgaarden of tuinen zijn geweest. Zij verhuurden de huizen aan bijvoorbeeld een tuinman die de boomgaard of tuin onderhield. De percelen waren ook voor de minder gefortuneerden betaalbaar, wat inhoudt dat niet iedere boomgaard of tuin in bezit was van een rijk persoon uit de stad. Dit blijkt ook uit het afval uit een van de kuilen (ca. 1600-1625) waarin zich diverse stukken aardewerk van tweedekes bevinden, zoals majolicaborden met bakfouten. We hebben hier eerder met afval van een arm dan rijk persoon te maken.

Toch zien we een enkele bijzondere vondst in deze periode. Uit de kleilaag die rond 1600 aan de kant van de Drieboomlaan is opgeworpen komt een deel van de schaal van een struisvogelei. Niet eerder is een dergelijke vondst in deze regio gedaan en ook landelijk is het aantal vondsten van struisvogelei zeer beperkt. Dit ei was een rariteit die bij de rijke personen zeer gewild was. Er werden zelfs pronkbekers van goud en zilver gemaakt waarin een struisvogelei werd verwerkt.

Opvallend is dat achter één van de tuinhuisen een vierkante ommuurde tuin lag. Historisch is het bestaan van tuinmuren bekend: ze zorgden voor een beschutte plaats voor fruitbomen en struiken. Maar ook een moestuin kon van een ommuring zijn voorzien. Zelden wordt een dergelijk onderdeel van tuinaanleg archeologisch gevonden.

Tot de tuininrichting uit deze tijd behoren uitsluitend eenvoudige bloempotten, die zijn gebruikt voor bijvoorbeeld het opkweken van bepaalde planten. Onder de vondsten van de opgraving zijn de bloempotten het meest opmerkelijk: zowel in de 17de, 18de als 19de eeuw komen scherven van deze potten voor. Het aandeel is duidelijk een stuk hoger dan bij opgravingen in de stad het geval is. Het gebruik van bloempotten in een tuin lijkt voor ons een open deur, maar historisch is hierover niet zoveel bekend. Op prenten uit die tijd kunnen we zien dat bloempotten door tuinmannen werden gebruikt (afb. 115). Een fraai voorbeeld is een tekening van Joos de Momper uit ca. 1590-1610 (afgebeeld is de gravure van Adriaen Collaer naar deze tekening). Het thema van de prent is de maand april en we zien diverse tuinmannen aan het werk in een fraai aangelegde tuin bij een kasteel of buitenplaats. Op de prent zijn diverse bloempotten te zien, mogelijk gebruikt voor planten uit de orangerie die in het voorjaar buiten worden geplant. Een orangerie kunnen we aan de Drieboomlaan niet verwachten, maar de bloempotten kunnen wel zijn gebruikt voor het opkweken van bepaalde planten.

Uit de eerder genoemde afvalkuil met huishoudelijk afval komt ook snoeiafval. Helaas heeft het botanisch onderzoek geen zaden van sierplanten opgeleverd. Vermeldenswaard is uitsluitend de Gelderse Roos, een struik of lage boom die van nature in Nederland voorkomt, maar in dit geval hoogstwaarschijnlijk is aangeplant. Enkele takjes en twijgjes zijn op houtanatomische kenmerken onderzocht en hieruit blijkt dat in de tuin ook druivenstruiken, zoete kers, meidoorn en een beukenhaag stonden. Een zeer gevarieerde aanplant dus. Vooral de druif is

interessant omdat deze van nature hier niet voorkomt en teelt als zonminnende plant geen vanzelfsprekendheid was.

Afb. 115. Gravure van Adriaen Collaer naar een tekening van Joos de Momper, ca. 1590-1610 (Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-BI-6077).

De boomgaarden of tuinen werden aan de zuidzijde begrensd door een sloot van zo'n 5 meter breed. Ten zuiden daarvan lagen weilanden waar ook weer sloten lagen. Een van die sloten is rond 1690 gedempt met haardas en huishoudelijk afval. Het kan zijn dat dit afval uit de stad afkomstig is en dus niets zegt over de bewoners aan de Drieboomlaan, maar het gegeven dat er enige samenhang in de scherven lijkt te zitten kan inhouden dat ook afval uit de buurt in de sloot is gestort. Hoe het ook zij, de vondsten geven een mooie inkijk in de keramische voorwerpen die in Hoorn aan het eind van de 17de eeuw in omloop waren. In die tijd circuleerden er nog importstukken uit Italië, Portugal en China uit de eerste helft van de 17de eeuw. Daarnaast was er eigentijds aardewerk uit onder andere Delft. Interessant zijn ook de vele wandtegels die deels in Hoorn zijn vervaardigd en deels uit andere productiecentra komen.

Fase 2 (18de eeuw)

De verschillende tuinhuisen zijn in de loop van de 17de eeuw en in de 18de eeuw afgebroken waarna nieuwe tuinhuisen werden gebouwd. Van deze tweede generatie tuinhuisen zijn meer sporen teruggevonden dan van de oude tuinhuisen. Het karakter van de Drieboomlaan veranderde ook. In de 17de eeuw waren veel huizen bewoond. In de 18de eeuw lijkt dit een uitzondering te zijn geweest als we op de belastingregisters uit die tijd afgaan. De tuinhuisen waren tijdelijke verblijfplaatsen, waar waarschijnlijk ook kon worden gegeten en geslapen.

Feit is dat ook in deze tijd huishoudelijk afval, waaronder kook- en tafelgerei, in de bodem is beland.

Van twee tuinhuisen is een bakstenen fundering teruggevonden. Een van deze is waarschijnlijk in de 17de eeuw gebouwd en rond 1760 afgebroken. De tweede is ergens rond 1725 gebouwd en pas begin 20ste eeuw gesloopt. Dit tuinhuis is te zien op diverse kadastrale kaarten uit de 19de eeuw. Zeker is dat er enige tijd nog een derde tuinhuis stond, waarschijnlijk gebouwd rond 1750 en afgebroken rond 1800. De bakstenen funderingen willen overigens niet zeggen dat de opbouw ook volledig van baksteen was. Zoals we op foto's van rond 1900 van de toen nog resterende tuinhuisen in Hoorn kunnen zien, was de opbouw juist vaak geheel of deels van hout (afb. 116). Ze hebben dan alleen een bakstenen voeting.

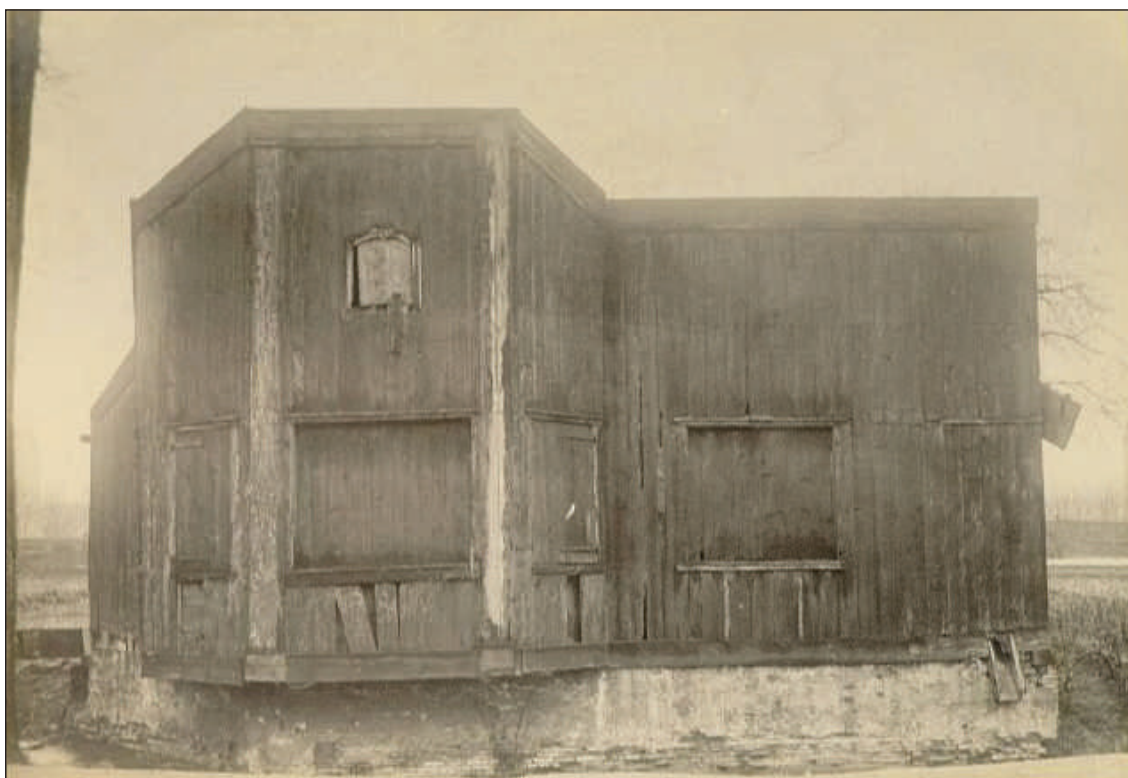
Afb. 116. Tuinhuis aan de Draafsingel rond 1900 (collectie Westfries Archief). Het tuinhuis staat op houten palen in de sloot en heeft aan de tuinkant halfsteens muren en aan de slootkant een houten wand. Typerend is ook het aflopende dak.

Het derde tuinhuis is rond 1800 zeer grondig gesloopt waardoor bijna niets meer resteerde in de bodem. Wel was er een groot uitbraakspoor met daarin de bakstenen bodem van een waterkelder. Zelfs de wanden van deze waterkelder waren dus weggebroken. Deze waterkelder bleek zeer zwaar en constructief goed gefundeerd. De bakstenen bodem rustte op planken met daaronder een door de timmerman keurig gemaakt raamwerk van balken. Bijzonder is dat uit het dendrochronologisch onderzoek blijkt dat bij de bouw rond 1750 hout uit de omgeving van Finse Golf is gebruikt, hoogstwaarschijnlijk gehaald uit de havenstad Narva. Dit hout stond als best verkrijgbare kwaliteit te boek. De opdrachtgever ging kennelijk voor kwaliteit.

Afgezien van nog twee heel kleine waterkelders zijn verder geen ronde waterputten of grote waterkelders gevonden. De verklaring is niet duidelijk want het lijkt heel logisch dat de eigenaren of bewoners ter plekke schoon water nodig hadden. Beerputten waren er ook niet: de behoefte moest kennelijk gewoon boven de sloot worden gedaan.

De tuinhuisen hadden soms een fraai interieur, wat blijkt uit de vondst van diverse wandtegels die hebben behoord bij een schouw met cupidokolommen.

Bij deze tweede generatie tuinhuisen horen ook theekoepels. Op een stadsplattegrond uit 1794 is te zien dat iedere tuin van een dergelijke theekoepel achterop het perceel was voorzien, al kunnen we ons natuurlijk afvragen of dit beeld niet mooier is dan de werkelijkheid. Bij de opgraving zijn achterop de percelen in ieder geval geen sporen van theekoepels gevonden; wel van diverse fasen van beschoeiing van de achtersloot. Deze toch al niet al te brede sloot werd daardoor steeds smaller.

Afb. 117. Tuinhuis op de hoek van de Draafsingel en de Veenenlaan in sterk vervallen staat, omstreeks 1910 (collectie Westfries Archief). Het houten tuinhuis staat op een bakstenen voeting.

Bij de tuinhuisen zijn veel vondsten uit de 18de eeuw gedaan. Grotendeels zien we gewoon gebruiks aardewerk, waaronder ook voorwerpen die in verband te brengen zijn met het drinken van thee en het roken van tabak. Uit enkele stukken porselein en industrieel aardewerk blijkt toch de luxestatus. Een van de vondsten is bijvoorbeeld een scherf van een bord van porselein met een schildering die als 'melk en bloed' wordt aangeduid. Archeologisch zien we dit zelden. Interessant is ook het voorkomen van antieke stukken. In een 18de-eeuwse laag is bijvoorbeeld een deel van een fraaie kom van overgangsporselein (ca. 1640-1650) gevonden, die in de 18de eeuw zeker nog werd gewaardeerd en een fraai stuk op bijvoorbeeld een kast vormde. Ook bij het metaal kunnen sommige voorwerpen in verband worden gebracht met een tuinhuis waar men zo nu en dan verpoosde, zoals enkele speelpenningen die als fiches bij een bordspel werden gebruikt.

Fase 3 (19de eeuw)

In de 19de eeuw was de status van de Drieboomlaan duidelijk gedaald. Op de kadasterkaart uit 1823 kunnen we zien dat veel tuinhuisen zijn afgebroken. Binnen het archeologisch onderzochte gebied stond nu nog maar één tuinhuis. Dit hangt uiteraard direct samen met

het economisch verval van Hoorn en Holland in het algemeen. In de tweede helft van de 17de eeuw zette de economische achteruitgang al in, maar pas echt slecht ging het na 1720. De handel en nijverheid stortten voor een groot deel in en Hoorn verviel van een internationaal opererende stad in een regionaal marktcentrum. De elite teerde nog lang op het in de 17de eeuw verworven vermogen. Tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806) werd een einde aan de regentenheerschappij gemaakt. Dit verval in macht, aanzien en vermogen uitte zich soms heel letterlijk in afbraak. De tuinhuisen aan de Drieboomlaan kwamen in handen van juist de mindervermogenden. In plaats van fraai aangelegde boomgaarden en tuinen kwamen hier moestuinen te liggen. Eind 19de eeuw veranderde het karakter opnieuw. De industrialisatie en de daarmee samenhangende aanleg van de spoorlijn, en de opkomst van de sociaaldemocratie met aandacht voor de arbeidersklasse resulteerde tot stadsuitbreiding buiten het oude centrum. De Drieboomlaan werd een woonstraat met arbeidershuizen.

De 19de eeuw heeft weinig archeologische neerslag op het terrein achtergelaten. Er verschenen geen nieuwe gebouwen. Afbraak is juist het meest kenmerkend en dit werd soms zeer grondig gedaan, zoals we hebben gezien bij een van de tuinhuisen. Zelfs de wanden van de ondergrondse waterkelder werden volledig gesloopt omdat het slooppuin nog iets opleverde als bijvoorbeeld weg- of dijkverharding. Het laatst resterende huis werd een gewoon woonhuis. Hierbij is een dik pakket afval aangetroffen van de laatste bewoners, daterend tussen circa 1850 en 1885. In deze tijd woonde tuinman Gerrit Jan Hobbelman in het huis. Niet verwonderlijk is dan ook het grote aantal scherven van bloempotten tussen het afval. De vondsten geven een interessante inkijk in de voorwerpen die onder de lagere klassen circuleerden. We zien vooral standaardgebruiksgoed zoals dat in de 19de eeuw gangbaar was, waaronder ook industrieel aardewerk en Europees porselein. Met uitzondering van een aantal stukken is van een duidelijke eenheid van serviezen niet echt sprake en enkel het theegoed is in een paar gevallen gedecoreerd. Nog altijd werd Chinees porselein als pronkgoed gebruikt, ook al was dit een of zelfs twee eeuwen oud. Een van de vondsten is een bord van kraakporselein. Bijzonder aan dit exemplaar is dat het is gekramd: het is met ijzerdraad aan elkaar gezet nadat het is gebroken. Het verval van de 17de-eeuwse welstand is hier wel heel letterlijk aan te zien.

6. Beantwoording onderzoeksvragen

In het PvE is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd waarop het archeologisch onderzoek antwoord tracht te geven. Hieronder staat op iedere vraag een kort antwoord geformuleerd.

Periode 12de eeuw – 1598

Voor de periode vanaf de ontginning van het gebied in de 12de eeuw tot aan de uitgifte van de percelen aan de Drieboomlaan in 1598 is een aantal onderzoeksvragen opgesteld, die op basis van de archeologische resultaten niet beantwoord kunnen worden. Het aantal sporen dat aan deze periode kan worden toegeschreven is namelijk zeer gering. Deels komt dit door het extensieve gebruik van het gebied in die periode. Hier lagen weilanden en dat grondgebruik laat weinig sporen in de bodem achter. Een andere reden is dat slechts een klein deel van het grote plangebied is opgegraven in vier werkputten en dat binnen die werkputten niet volledig is verdiept tot op de natuurlijke bodem. Eventueel aanwezige sporen uit deze periode zijn daardoor nauwelijks aangetroffen of onderzocht. Vondsten die duidelijk zijn toe te schrijven aan de Middeleeuwen zijn niet gedaan. Wel zijn enkele met veen opgevulde kuilen aangetroffen, die in die periode moeten worden geplaatst aangezien veen na de Middeleeuwen was verdwenen. Verder kan worden verondersteld dat de Drieboomlaan is aangelegd naast een in 1598 bestaande sloot, die het ontginningspatroon volgt. Mogelijk dateerde deze sloot van oorsprong uit de tijd van de ontginningen, dus uit de 12de eeuw, maar de sloot kan ook later bij een opdeling van de ontginningspercelen zijn gegraven. Dat geldt ook voor enkele andere sloten die parallel aan de Drieboomlaan lagen.

1. Wat is de breedte van de oorspronkelijke ontginningspercelen?

De breedte van de oorspronkelijke ontginningspercelen is onbekend. Verondersteld zou kunnen worden de Drieboomlaan is aangelegd langs een bestaande sloot (aan de noord- of zuidzijde) en dat ook de achtersloot van de percelen in 1598 al bestond. In dat geval zijn eenvoudig tussen beide sloten percelen uitgezet.

2. Zijn deze percelen in de 13de-16de eeuw opgesplitst en hoe is dit verlopen?

Aanwijzingen voor opsplitsingen van de grote percelen zijn niet gevonden. Bij de opgraving en de begeleiding van de sanering zijn geen gedempte sloten uit deze periode vastgesteld.

3. Wat voor activiteiten vonden er in dit gebied plaats?

Naar alle waarschijnlijkheid is het gebied lang gebruikt als weiland. Ook hier kunnen we indirect het een en ander veronderstellen. Het feit dat de stad Hoorn eind 16de eeuw rondom de stad zeer veel percelen grond als boomgaarden of tuinen kon uitgeven, komt doordat de stad in 1572 veel grond van de kloosters in eigendom had verkregen. We weten dat enkele vrouwenkloosters in de stad (de kloosters gewijd aan Agnes, Cecilia, Catharina, Gertrudis en Maria) gezamenlijk meer dan 72 morgen (ca. 61 hectare) land binnen Hoorn bezaten. De zusters gebruikten het land deels zelf en de rest werd verhuurd. In alle gevallen gaat het om weilanden. De kloosters hadden deze grond verkregen vanaf circa 1400.

Aannemelijk is dat het gebied eeuwenlang als weiland is gebruikt. Dit verklaart ook het geringe aantal sporen en vondsten uit deze periode.

4. Zijn kuilen aanwezig en wat zeggen dit over het gebruik van dit gebied?

Binnen het plangebied zijn meerdere met veen opgevulde kuilen vastgesteld. Deze kuilen

worden als kleiwinningskuilen beschouwd: ze werden gegraven door het veen heen om de onderliggende klei te winnen en werden vervolgens met veen opgevuld. Deze klei werd onder andere gebruikt ter verrijking van de bodem.

Periode 1598-1850

1. Kan op basis van de archeologische sporen en vondsten de historische datering van aanleg van de Drieboomlaan in 1598 worden bevestigd?

De datering precies in het jaar 1598 kan niet worden bevestigd, maar de aangetroffen resten wijzen er wel op dat rond 1600 werd opgehoogd en de eerste eenvoudige gebouwen aan de Drieboomlaan verschenen.

2. Is bij de aanleg van deze laan direct opgehoogd en waarmee?

De eigenaren van de percelen waren verantwoordelijk voor het ophogen van de percelen. Dit zal dus per perceel verschillen. In eerste instantie lijkt slechts gering te zijn opgehoogd. In het noordprofiel van werkput 1 is een kleilaag van slechts circa 20 cm dik vastgesteld. Deze klei zal afkomstig zijn uit de sloten die in de buurt zijn gegraven. Opmerkelijk is dat zich ook scherven in de kei bevinden, waarbij de vraag is waar deze vandaan komen. In de loop van de 17de eeuw en in de 18de eeuw zijn de percelen aan de kant van de drieboomlaan verder opgehoogd, maar opnieuw niet grootschalig. Pas na afbraak van de huizen is het maaiveld bijna een meter hoger komen te liggen.

3. Stonden aan de Drieboomlaan buitenhuizen?

a. Wat was de constructie en indeling van deze huizen?

Uit de opgraving blijkt dat aan de Drieboomlaan een bijna aaneengesloten rij huizen stond. In de 17de stonden binnen het plangebied zeker drie en waarschijnlijk vier huizen, die vrijwel volledig uitgevoerd waren in hout. Bij twee huizen is alleen een rij palen van de zuidwand aangetroffen; bij het derde huis waren tussen de palen halfsteens bakstenen wanden aanwezig. Op de palen hebben planken of balken gelegen en daarop was dan de houtconstructie geplaatst. De wanden zullen van houten planken zijn gemaakt. Verder resteerde vrijwel niets van deze eenvoudige huizen. In het derde huis lag een stukje bakstenen vloer met een goot. In de andere twee huizen waren geen vloeren meer aanwezig. Wel is bij een van de huizen afbraakpuin gevonden, waaronder bakstenen, plavuizen, geglazuurde golfpannen en wandtegels. Kennelijk had dit huis een vloer die geheel of deels was gemaakt van plavuizen, een bakstenen schoorsteen met betegelde schouw en een dak met golfpannen. Of de wanden ook van baksteen waren opgetrokken, is onduidelijk. Ook is onduidelijk of de huizen in meerdere vertrekken (kamer, keuken) waren verdeeld.

In alle gevallen gaat het om smalle lange huizen die evenwijdig aan de Drieboomlaan stonden. Ze waren ongeveer 8,5 tot 10 meter lang en 3 tot 3,5 meter breed.

In de loop van de 17de eeuw en in de 18de eeuw zijn alle huizen afgebroken en verschenen nieuwe huizen, die deels niet op dezelfde plek stonden als de oude huizen. Van twee van deze huizen zijn veel resten teruggevonden. Ze hadden bakstenen funderingen, maar de vraag is of de opbouw ook volledig van baksteen was. Van het derde huis is weinig aangetroffen, maar uit het afbraakpuin blijkt dat dit huis in de 18de eeuw wel een fraai betegelde schouw had.

b. Wat is de datering?

Op basis van dendrochronologisch onderzoek valt geen precies bouwjaar aan de oudste huizen te geven, maar op basis van het toegepaste bouw materiaal en scherven keramiek kunnen ze

gedateerd worden rond 1600-1625.

c. Hoe was het erf van deze huizen ingericht? Waren hier waterputten, waterkelders, beerputten e.d.?

Achter één van de huizen lag een plaatsje en liep een verhard pad. Bij een ander huis bevond zich een waterkelder, die rond 1750 is gemaakt met een opmerkelijk goed gebouwde houten fundering van balken.

Beerputten waren hier niet aanwezig. Aannemelijk is dus dat secreten boven de sloten stonden.

4. Stonden langs de achtersloot theekoepels?

Bij de opgraving zijn geen sporen van theekoepels gevonden. Geheel achterop de percelen zijn wel palen van beschoeiingen aangetroffen, maar geen palen die duidelijk met een theekoepel samenhangen, zoals bij Koepoortsweg 73 wel duidelijk het geval was.

5. Hoe zagen de tuinen eruit?

Achter één van de 17de-eeuwse huizen lag een vierkante met een bakstenen muur omsloten tuin. Dit is een fraai voorbeeld van vroege tuinaanleg. De muur bood beschutting aan fruitbomen. Van de tuinaanleg is verder niets teruggevonden. Er zijn geen aanwijzingen voor fraaie tuinaanleg met paden van schelpgruis, plantenbedden en dergelijke. De percelen lijken vooral als boomgaarden te zijn gebruikt.

6. Wat zeggen de vondsten over de inrichting van de tuinen?

Tijdens de opgraving zijn veel fragmenten van bloempotten gevonden. Ook uit de vroegste sporen, daterend in het eerste kwart van de 17de eeuw, zijn in enkele gevallen tientallen bloempotscherven aangetroffen. De meeste bloempotfragmenten zijn echter in 18de- en 19de-eeuwse sporen gevonden. Hieruit blijkt dat er vanaf het begin tuinen aan de Driebomenlaan ingericht waren. Delen van echt sierlijke tuinvazen of luxe bloempotten van verfijnde keramiek zijn niet aangetroffen. Dit betekent dat de bloempotten vooral een functionele toepassing in een moestuin hadden in plaats van dat ze deel uitmaakten van een siertuin.

Verder ontbreken vondsten die in verband kunnen worden gebracht met tuininrichting volledig, al is het de vraag in hoeverre dit archeologisch zichtbaar is. Bij fraai aangelegde tuinen met kralenperken en rotspartijen met koraal zouden vondsten gedaan kunnen worden, maar de minder fraaie en eenvoudiger tuinen laten weinig sporen of vondsten in de boem achter.

7. Wat zeggen de vondsten over de eigenaren van de buitenhuizen en tuinen?

Bij de huizen is veel gebruiks aardewerk gevonden, dat aantoont dat de huizen bewoond werden. Vooral de inhoud van één afvalkuil is interessant omdat deze veel complete voorwerpen bevatte. Het gaat om doorsnee materiaal, waarbij opvalt dat meerdere voorwerpen als tweedekeus-producten zijn aan te merken, zoals majolica en faience borden met gekrompen glazuur of barsten in het baksel. Deze vondsten wijzen niet op rijke bewoners, maar dat de boomgaarden en tuinen wel degelijk in handen waren van rijke personen blijkt uit incidentele vondsten op het terrein zoals een eischaal van een struisvogelei, een exotisch product dat in de smaak viel bij de welgestelde klasse. Het een sluit het ander niet uit. Een boomgaard kan bijvoorbeeld in bezit zijn geweest van een rijk persoon, die hier zo nu en dan in de zomer kwam, terwijl het huis werd verhuurd aan een tuinman die de boomgaard onderhield.

Uit de 18de eeuw zijn wel opmerkelijk luxe vondsten te vermelden die aansluiten bij het idee dat op deze locatie tuinhuizen van rijke personen hebben gestaan. Naast kopjes en schotels van

Chinees porselein met zowel standaard blauw als exclusief polychroom geschilderde decors zijn ook diverse producten uit Japan op te merken. Japans porselein was in de 18de eeuw duurder dan de massa-importen uit China. Behalve Aziatisch porselein is tevens luxe porselein uit West-Europa en verfijnde industriële keramiek uit Engeland op te merken. Het gaat daarbij niet alleen om koppen en schotels, maar ook om delen van theepotten en een melkkannetje. Daarentegen komt vooral in een 19de-eeuws vondstcomplex opvallend veel antiek serviesgoed van ten minste een halve eeuw ouder tussen het afval voor. Er is zelfs een gekramd bord van kraakporselein aangetroffen.

Literatuur

Arpots, B., 2006. *16^e-eeuwse blindbestempelde varkensleren boekbanden in de UB Nijmegen' en 'Enkele 16^e-eeuwse rol- en plaatstempelbanden* (niet gepubliceerde lezing). Bron: <https://nl.linkedin.com/in/robert-arpots>.

Brade, W. C., 1842. *Theoretisch en practisch bouwkundig handboek, ten dienste van ingenieurs, architecten, opzigters, timmerlieden, metselaars en verdere bouwkundigen. Eerste deel.* 's-Gravenhage.

Gawronski, J. & R. Jayasena, 2016. *Het eiland Marken in Amsterdam: veranderingen in de stad 1592-1930. Archeologische Opgraving Valkenburgerstraat 130-146 Amsterdam (2011-2012).* AAR 90.

Bartels, M.H., 1999. *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

Bogaers, M.R., 1992. *Drukdecors op Maastrichts aardewerk 1850-1900*, Lochem.

Christie's Catalogus, 1986. *The Nanking Cargo. Chinese Export Porcelain and gold*, Amsterdam.

Clevis, H., 2007. *Opgeruimd staat Netjes. Keukengoed en tafelgerei van een bouwhuis van de Kranenburg (1840-1865)*, Zwolle.

Dam, J.D., *Delffse Porceleyn: Delfts aardewerk 1620-1850*, Zwolle / Amsterdam.

Duijn, D.M., 2012. *Huis en haven onder de straat. Archeologisch onderzoek tijdens rioolwerkzaamheden van de Noorder Havendijk tot de Compagniesbrug in Enkhuizen.* West-Friese Archeologische Rapporten 46.

Duijn, D. & M. Bartels, 2014. *Archeologische Quick Scan. Binneblifstraat 1 t/m 16, Merensstraat 59 t/m 85, Drieboomlaan 56 t/m 70.*

Gawronski, J. (red.), 2012. *Amsterdam Ceramics. A city's history and an archaeological ceramics catalogue 1175-2011*, Amsterdam.

Geenen, L-P., van, 2017. *Delfts aardewerk. Merken en fabrieken*, Hoorn.

Groeneweg, G., 1992. *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiksaardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom, Waalre.*

Henkes, H.E., 1994. *Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen, Rotterdam Papers 9. A contribution to medieval and post-medieval archaeology*, Rotterdam.

Hurst, J.G., D.S. Neal & H.J.E. Van Beuningen, 1986. *Pottery produced and traded in north-west Europe 1350-1650.* Rotterdam Papers VI, Rotterdam.

Kaneda, A., 2006. How to distinguish Japanese porcelain from Chinese porcelain. In: H. Clevis & S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics*, 5-40.

Kleij, P., 1995. Oosterhouts aardewerk. In: H. Clevis (red.). *Assembled Articles 2. Symposium on Medieval and Post-Medieval Ceramics*. Antwerpen 25 and 26 January 1995, Stichting Promotie Archeologie, Zwolle, 113-141.

Korf, D., 1981. *Nederlandse majolica*, Bussum.

Kooijmans, L., 1995. *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad. Hoorn 1700-1780*, Amsterdam.

Lambooy, M.R., 2013. De verspreiding van wit tinglazuuraardewerk in Europa vanaf de zestiende eeuw tot heden. In: T.M. Eliëns (red.), *Delfts wit. Het is niet alles blauw dat in Delft blinkt = White Delft. Not just blue*, Zwolle, 13-43.

Lindblad, J. T., 1997. Dutch trade on Narva in the eighteenth century. In: C. Horstmeier, H. van Koningsbrugge, I. Nieuwland & E. Waegemans (eds.). *Around Peter the Great. Three centuries of Russian-Dutch relations*. Groningen. 103-114.

Mennicken, R., 2009. *Schätze aus Raereener Erde. Katalog des Raereener Steinzeug aus dem Hetjens-Museum. Deutsches Keramikmuseum Düsseldorf*, Raeren.

Mennicken, R., 2013. *Raereener Steinzeug. Europäisches Kulturerbe*, Raeren.

Meulen, A., van der & P. Smeele, 2004. Laat achttiende-eeuwse experimenten met Delft in de hoofdrol. Roomcoleurd aardewerk, *Vormen uit Vuur* 2004/3, 2-18.

Meulen, A., van der & P. Smeele, 2005. *De pottenbakkers van Friesland 1750-1950. Het ambacht. De mensen. Het aardewerk*, Leiden.

Meulen, A., van der & P. Smeele, 2009. Frankforter Potten: De import, de namaak en de invloed op het Nederlandse assortiment 1760-1940. In: H. Clevis (red.), *Medieval Material Culture: Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 193-223.

Meulen, A., van der & P. Smeele, 2012. *De pottenbakkers van Gouda 1570-1940. En hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse keramiek*, Leiden.

Meulen, A., van der & R. Tousain, 2017. Voor de Nederlandse markt. Duits steengoed uit het Westerwald en van elders 1800-1900, *Vormen uit Vuur* 234, 2017/2.

Miller, G.L., 1991. A Revised Set of CC Index Values for Classification and Economic Scaling of English Ceramics from 1787 to 1880. *Historical Archaeology* 25/1. 1-25.

Ostkamp, S., 2006. Faience uit de werkplaats van Quirijn Aldertsz en zijn vrouw Engeltje Kleijnoven (1655-1693). Vondsten uit een beerput op het voormalige bedrijfsterrein van 'De Porceleyne Fles' in Delft, in: H. Clevis & S. Ostkamp (red.), *Assembled Articles 3. Symposium on medieval and post-medieval ceramics*, 185-242.

Ostkamp, S., 2013. Delfts wit als onderdeel van het faience-assortiment in de zeventiende- en achttiende-eeuwse Republiek. In: T.M. Eliëns (red.), *Delfts wit. Het is niet alles blauw dat in Delft blinkt = White Delft. Not just blue*, Zwolle, 77-123.

Polling, A., 2006. *Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen. P. Regout (De Sphinx), N. A. Bosch, Clairmont en Chainaye, Société Ceramique, Guillaume Lambert, L. Regout (Mosa), F. Regout, Alfred Regout (Rema)*, Lochem.

Renckens, B., 1979. Drie Boomde-laen nut en verpozing, tuinen en koepels. NHD 24-11-1979.

Renckens, B., 1959. Enkele aanvullingen op het werk van Jan Linsen. In: *Oud Holland* 74, 112-115.

Sandon, J., 1989. *The Philips guide to English porcelain of the 18th and 19th centuries*, Londen.

Schram-van Gulik, L., 1994. Een 17^e eeuwse boedelinventaris. De aardse goederen van schipper Willem Ysbrantszoon Bontekoe. In: *Kwartaalblad Oud Hoorn* 1994/1, 3-10.

Schricks, C.P., 2012. *Het Armenhuis van Westerblokker. Archeologisch onderzoek op het perceel Westerblokker 74, gemeente Hoorn*. West-Friese Archeologische Rapporten 42.

Schricks, C.P., 2016. *Productieafval van de plateelbakkerij aan de Wortelvesten. Archeologisch onderzoek op het perceel op de hoek van de Koepoortsweg en de Spoorsingel*. West-Friese Archeologische Rapporten 93, Hoorn.

Schricks, C.P. & D.M. Duijn, 2016. *Nouveau Riche aan de Nieuwe Haven. Archeologisch onderzoek naar woon- en pakhuizen en het kantoor van de WIC tussen de Paktuinen en Nieuwe Haven in Enkhuizen*. West-Friese Archeologische Rapporten 87, Hoorn.

Schricks, C.P., 2018a. *PvE Gemeente Hoorn, Binneblifstraat en Drieboomlaan*.

Schricks, C.P., 2018b. *Tussentijds evaluatieverslag Archeologie, Binneblifstraat, Hoorn, gemeente Hoorn*.

Schricks, C.P., 2018c. *Vrijgavedocument Archeologie, Drieboomlaan/Binneblifstraat, Hoorn, gemeente Hoorn*.

Stellingwerf, W., 2019. *The Patriot behind the pot. A historical and archaeological study of ceramics, glassware and politics in the Dutch household of the Revolutionary Era: 1780-1815*, Zwolle.

Velius, T., 1740 (4e druk). *Chronijk van Hoorn*, Hoorn.

Verduin, J.T & M.H. Bartels, 2015. *Archeologische Veldtoets. Drieboomlaan 56-70, Hoorn, gemeente Hoorn.*

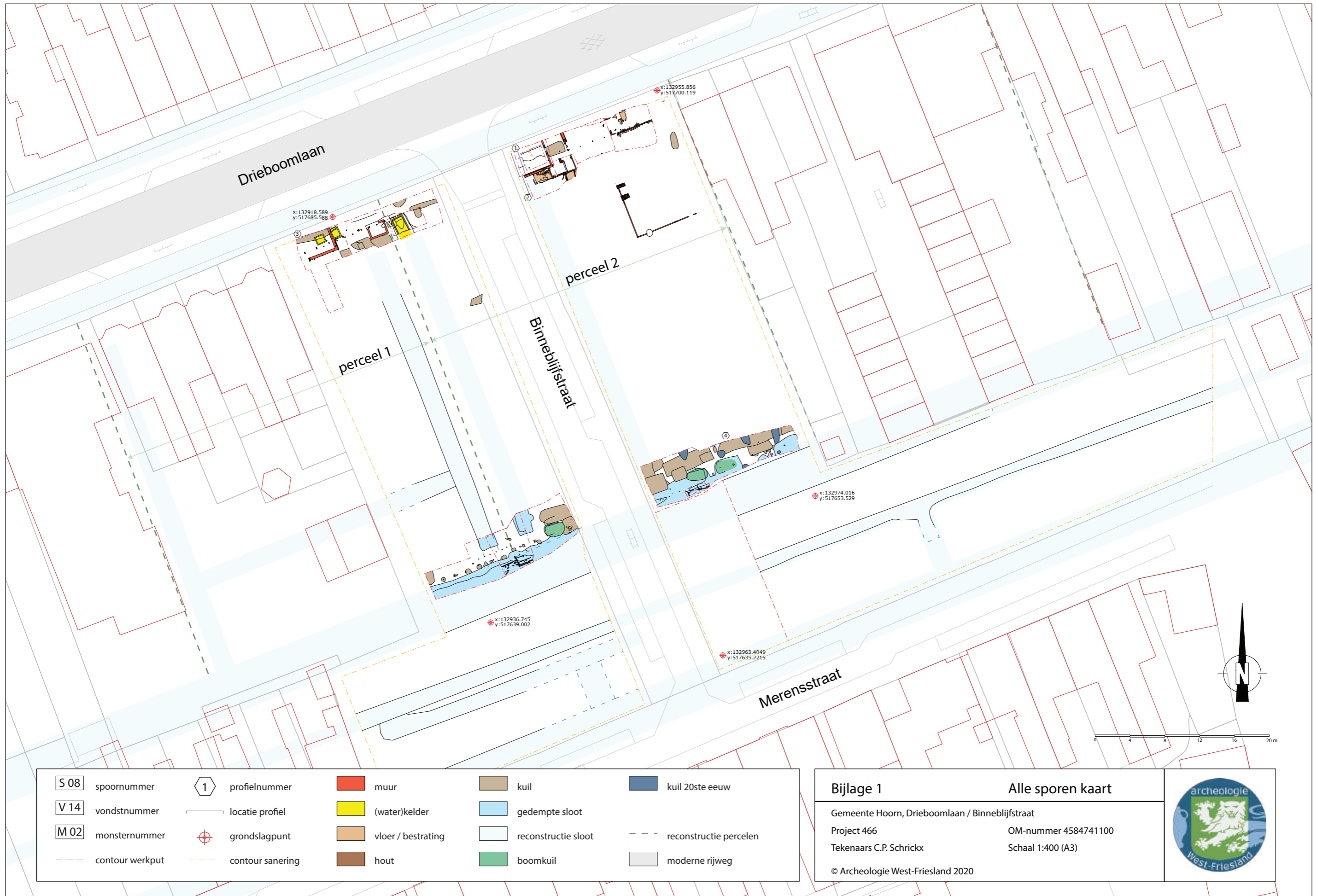
Vervolg op de Chronyk der stad Hoorn van de heer Dr. T. Velius. De boeiende jaren tussen 1630 en 1799 (inl. en ann. H.W. Saaltink 1992).

Internetbronnen

Dijkers, H, M. Potten & N. van Rijn, 2015. *Bruinkool Groeve Carisborg* (www.gluckauf.nl/bruinkool-groeve-carisborg, op 23-03-2020).

Monumenten en Archeologie Gemeente Amsterdam, 2019. *Erfgoed van de Week. Amsterdams blauw* (www.amsterdam.nl/kunst-cultuur/monumenten/erfgoed-week/erfgoed-week-blauw/, op 06-03-2020).

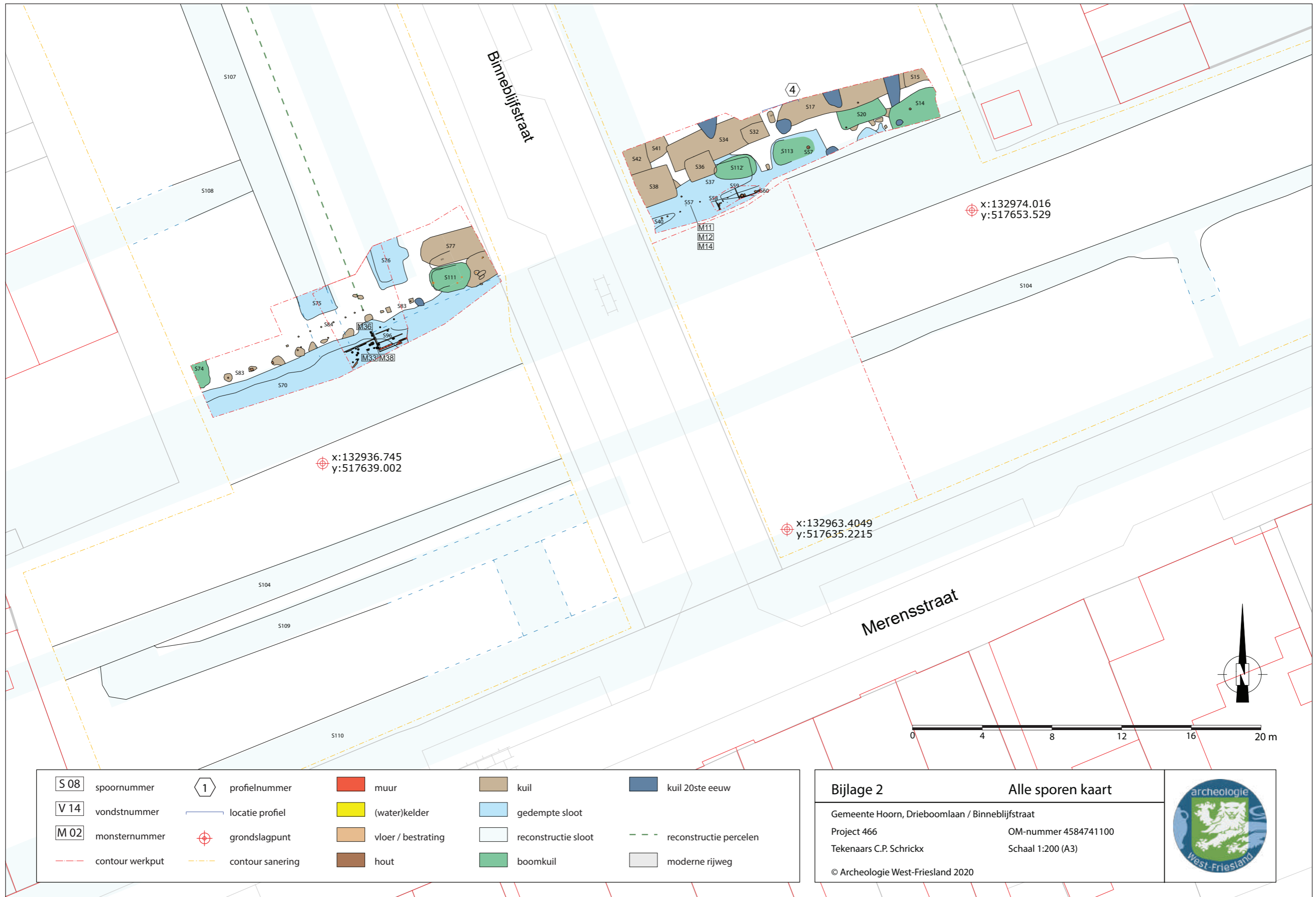
UNION, 2020. *Kwaliteit sinds 1904* (www.union-original.com/nl/historie, op 23-03-2020).

S 08	spoornummer	1	profielnummer	muur	kuil	kuil 20ste eeuw
V 14	vondstnummer	—	locatie profiel	(water)kelder	gedempte sloot	
M 02	monsternummer	⊕	grondslagpunt	vloer / bestrating	reconstructie sloot	reconstructie percelen
—	contour werkput	—	contour sanering	hout	boomkuil	moderne rijweg

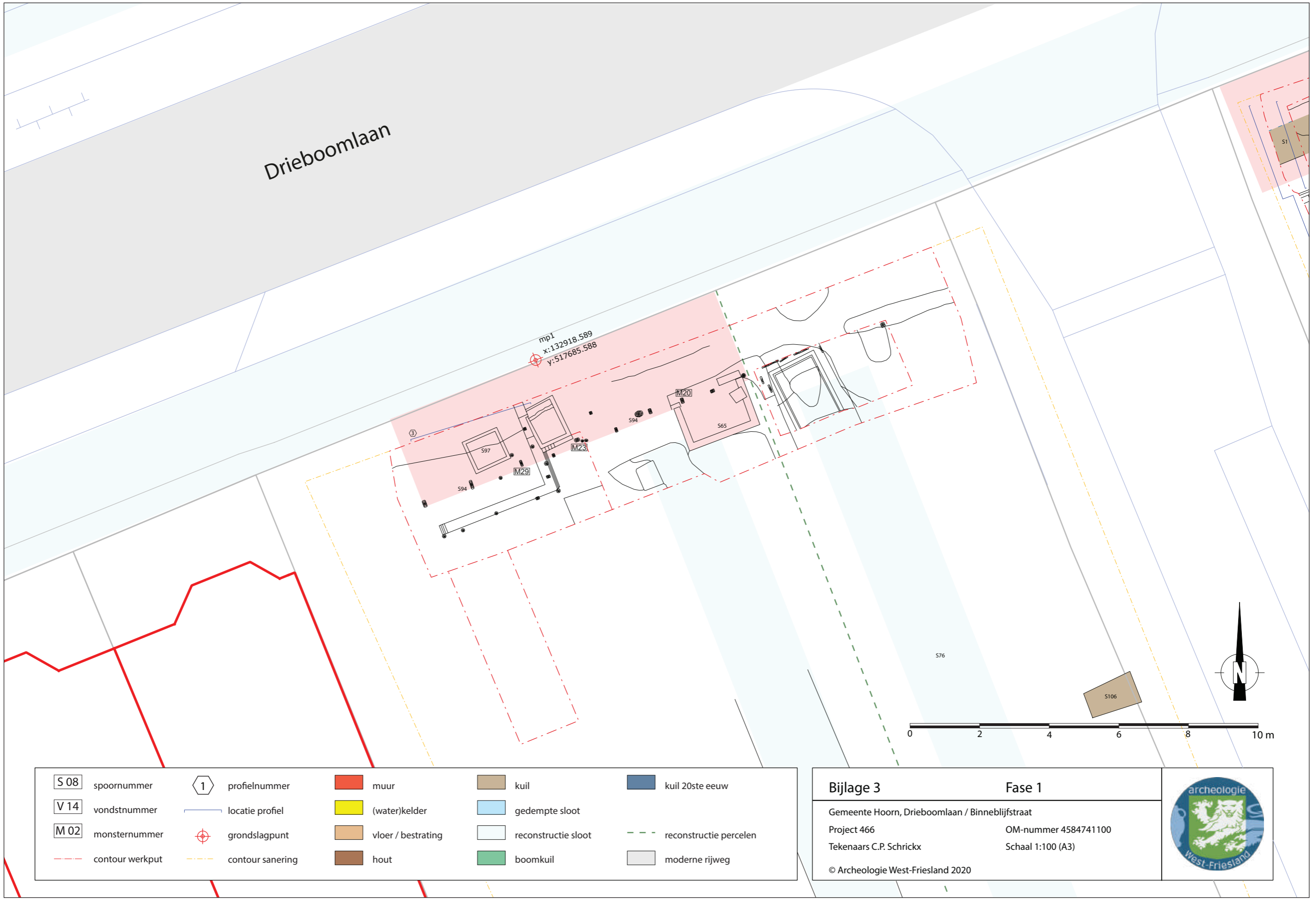
Bijlage 1 **Alle sporen kaart**
 Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat
 Project 466 OM-nummer 4584741100
 Tekenaars C.P. Schrickx Schaal 1:400 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

Bijlage 2 **Alle sporen kaart**
 Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat
 Project 466 OM-nummer 4584741100
 Tekenaars C.P. Schrickx Schaal 1:200 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

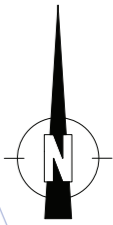

Drieboomlaan

mp1
x:132918.589
y:517685.588

576

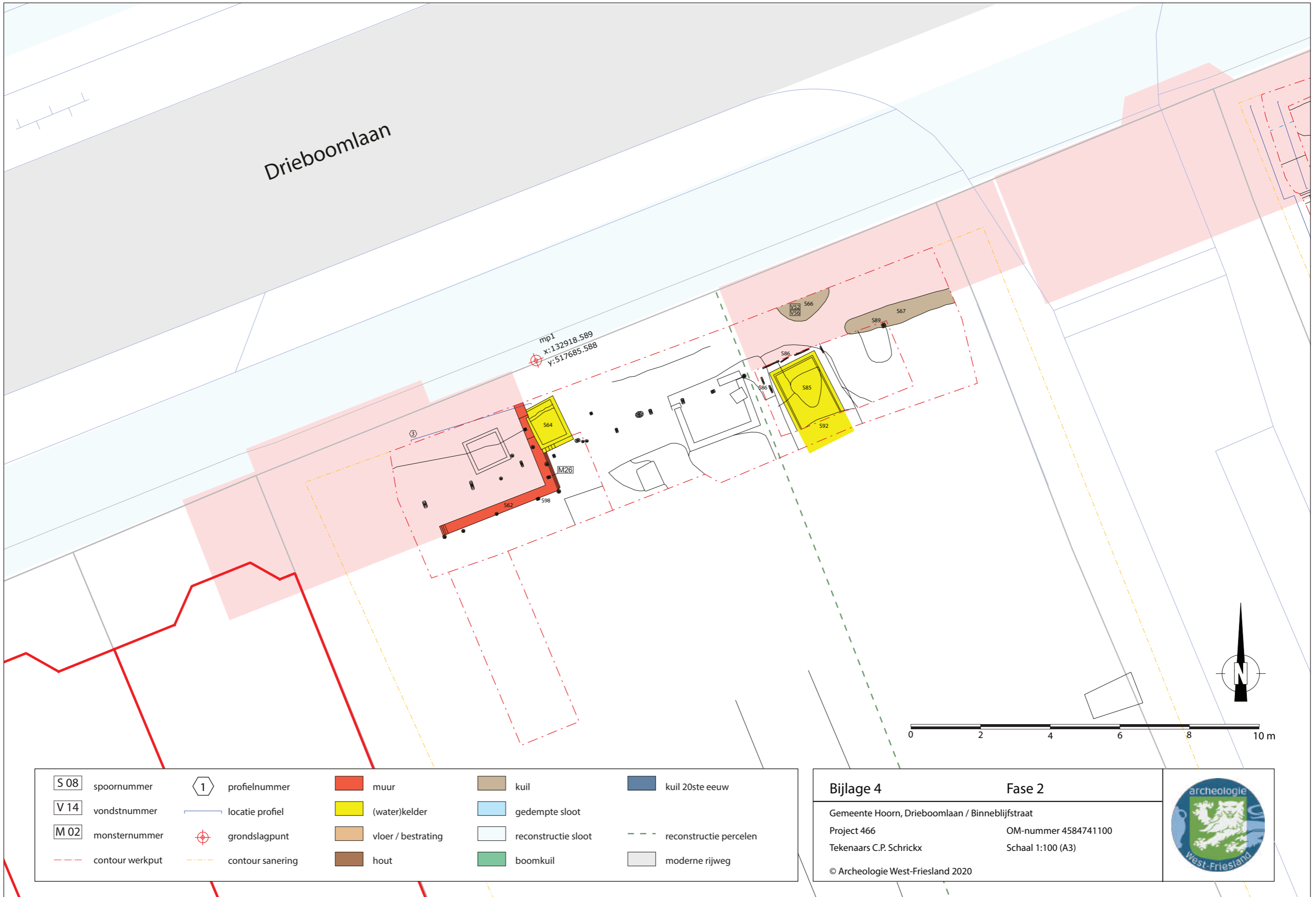
S106

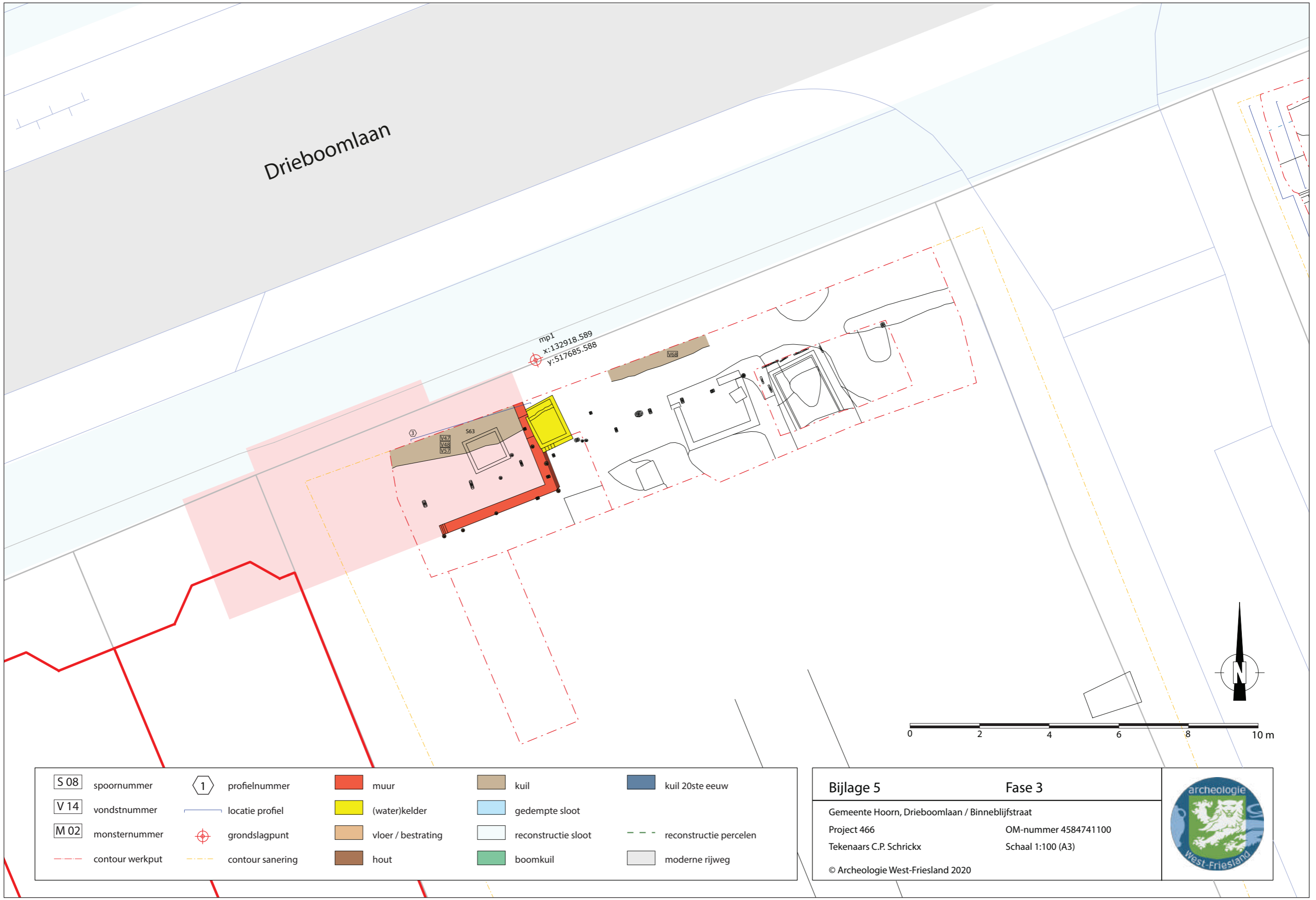

S 08 spoornummer	1 profielnummer	muur	kuil	kuil 20ste eeuw
V 14 vondstnummer	locatie profiel	(water)kelder	gedempte sloot	
M 02 monsternummer	grondslagpunt	vloer / bestrating	reconstructie sloot	reconstructie percelen
contour werkput	contour sanering	hout	boomkuil	moderne rijweg

Bijlage 3 **Fase 1**
 Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat
 Project 466 OM-nummer 4584741100
 Tekenaars C.P. Schrickx Schaal 1:100 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

Drieboomlaan

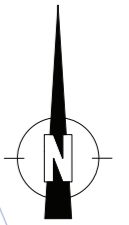
mp1
x:132918.589
y:517685.588

3

S63

V47
V48
V57

V68

S 08	spoornummer	1	profielnummer	muur	kuil	kuil 20ste eeuw
V 14	vondstnummer	—	locatie profiel	(water)kelder	gedempte sloot	
M 02	monsternummer	⊕	grondslagpunt	vloer / bestrating	reconstructie sloot	reconstructie percelen
---	contour werkput	- - -	contour sanering	hout	boomkuil	moderne rijweg

Bijlage 5 **Fase 3**

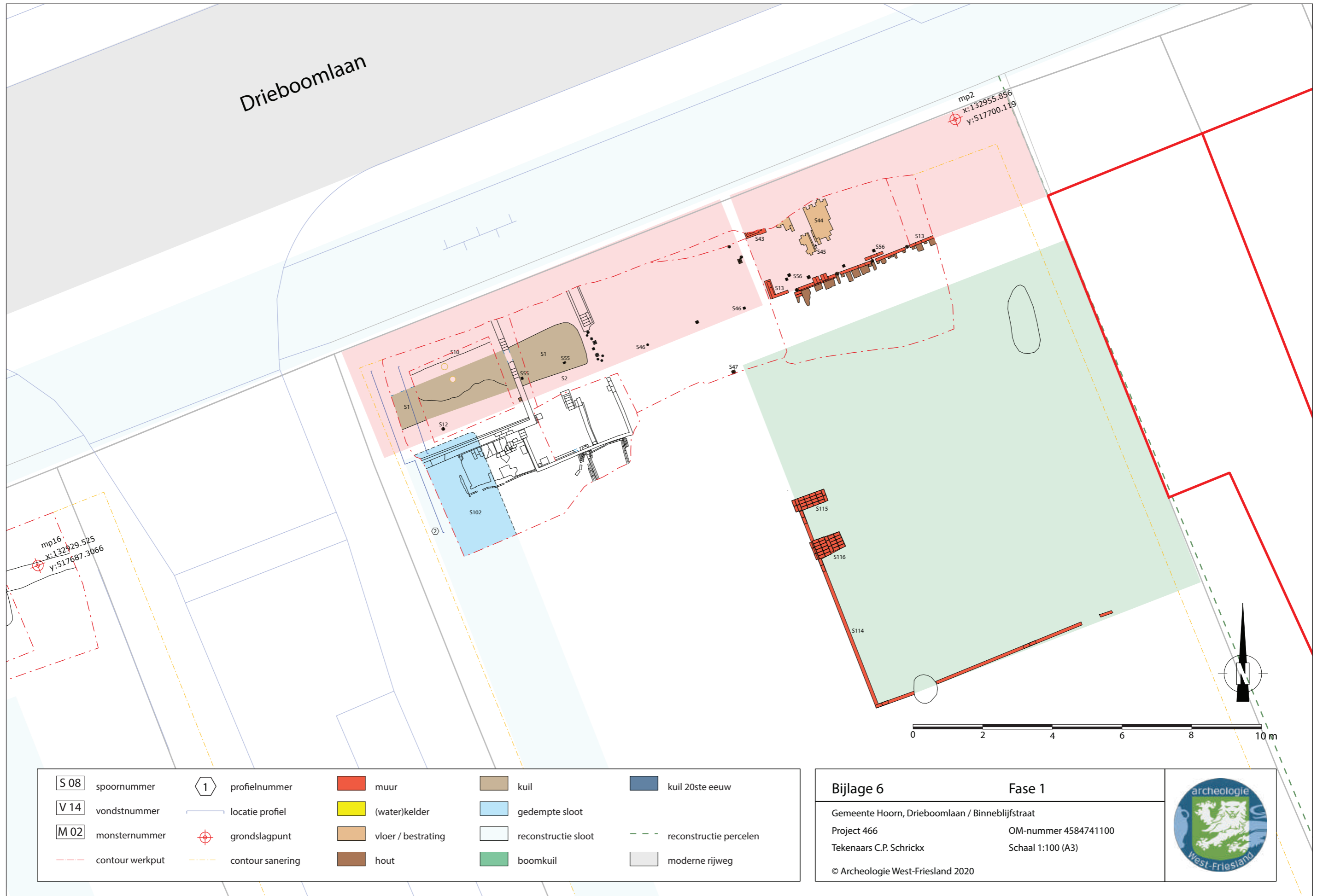
Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat

Project 466 OM-nummer 4584741100

Tekenaars C.P. Schrickx Schaal 1:100 (A3)

© Archeologie West-Friesland 2020

Drieboomlaan

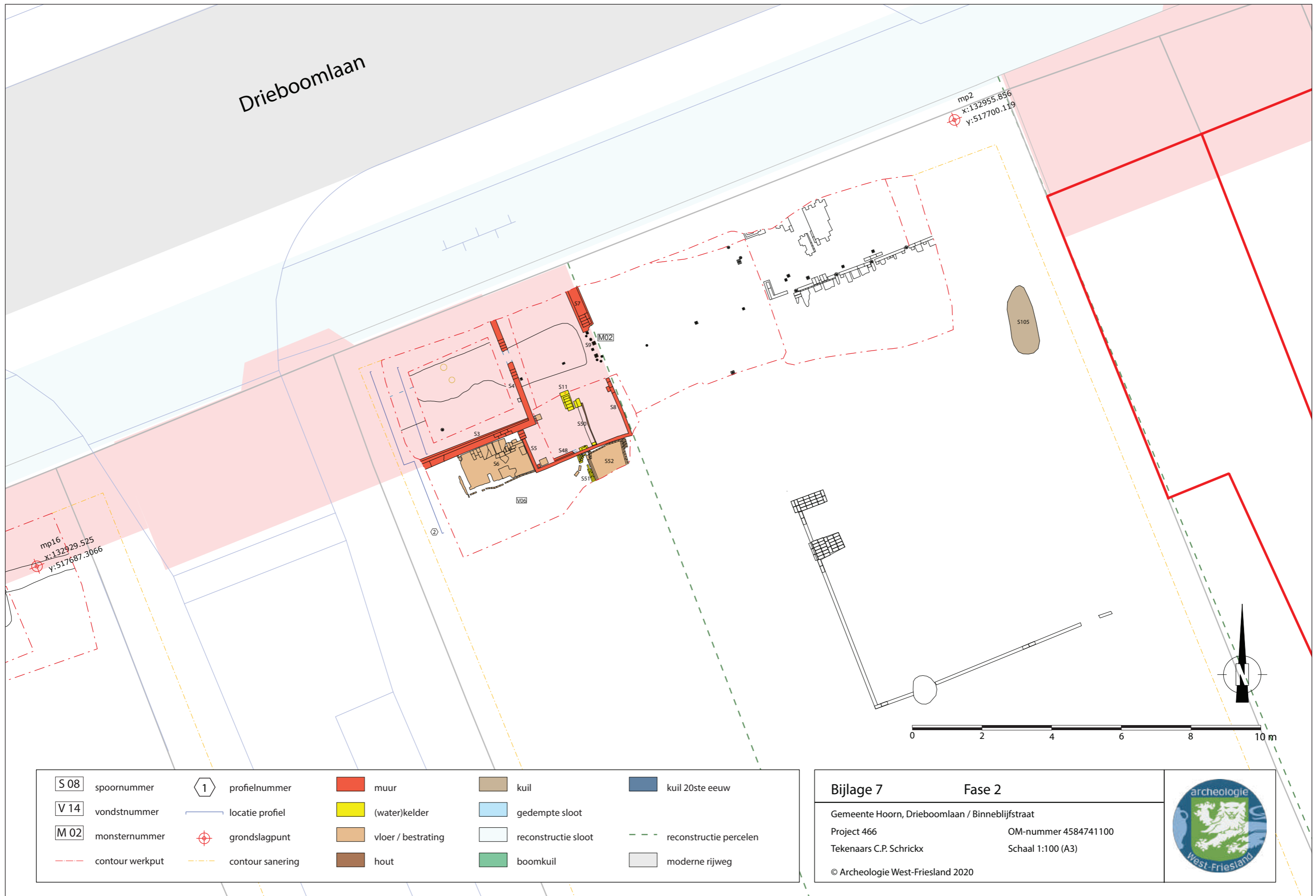
mp2
x:132955.856
y:517700.119

mp16
x:132929.525
y:517687.3066

S 08	spoornummer	1	profielnummer		muur		kuil		kuil 20ste eeuw
V 14	vondstnummer		locatie profiel		(water)kelder		gedempte sloot		gedempte sloot
M 02	monsternummer		grondslagpunt		vloer / bestrating		reconstructie sloot		reconstructie percelen
	contour werkput		contour sanering		hout		boomkuil		moderne rijweg

Bijlage 6 **Fase 1**
 Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat
 Project 466 OM-nummer 4584741100
 Tekenaars C.P. Schrickx Schaal 1:100 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

Drieboomlaan

mp2
x:132955.856
y:517700.119

mp16
x:132929.525
y:517687.3066

S105

M02

S11

S3

S6

S5

S48

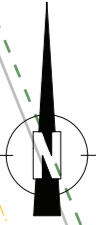
S52

S51

V02

②

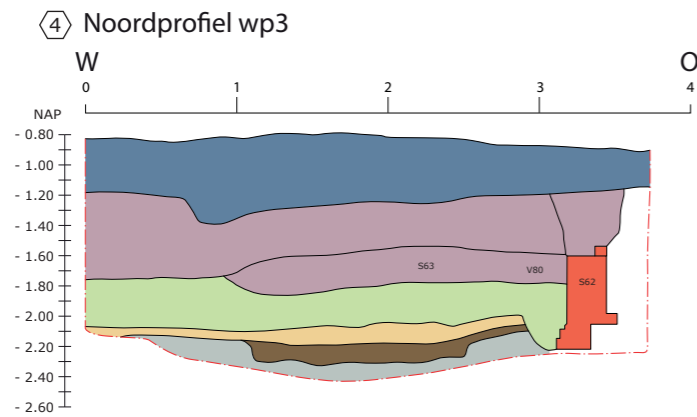
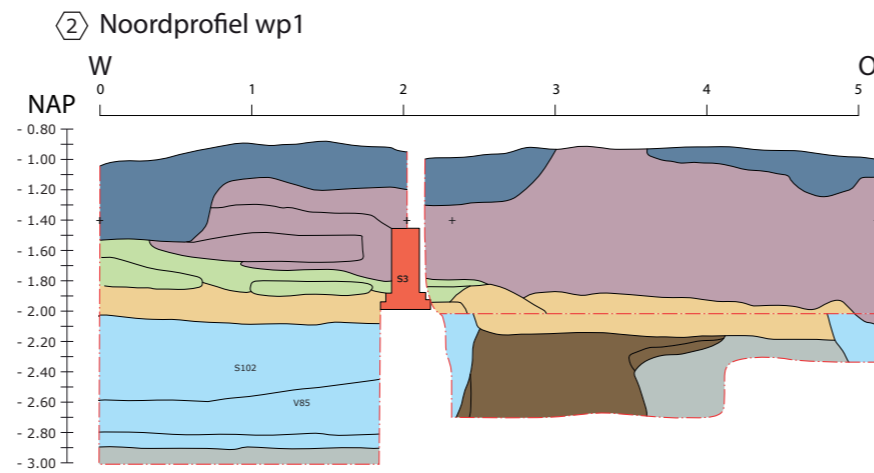
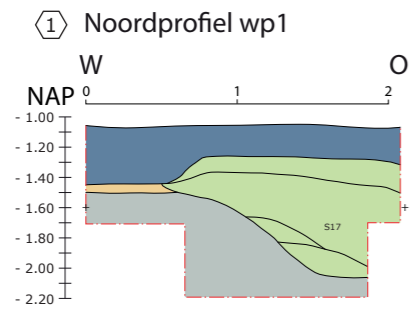
0 2 4 6 8 10 m

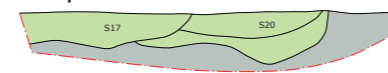
S 08	spoornummer	1	profielnummer		muur		kuil		kuil 20ste eeuw
V 14	vondstnummer		locatie profiel		(water)kelder		gedempte sloot		gedempte sloot
M 02	monsternummer		grondslagpunt		vloer / bestrating		reconstructie sloot		reconstructie percelen
	contour werkput		contour sanering		hout		boomkuil		moderne rijweg

Bijlage 7 **Fase 2**
 Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat
 Project 466 OM-nummer 4584741100
 Tekenaars C.P. Schrickx Schaal 1:100 (A3)
 © Archeologie West-Friesland 2020

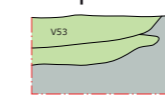

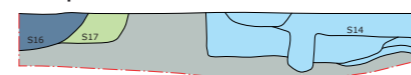
Coupe S17 en S20

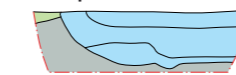
Coupe S74

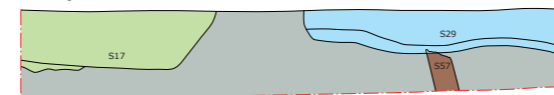
Coupe S16/S17 en S14

Coupe S75

Coupe S17 en S29

Coupe S76

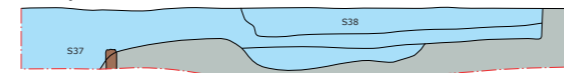
Coupe S34, S36 en S37

Coupe S77

Coupe S37 en S38

S 08	spoornummer	muur	fase 1A: 1585-1625	fase 4: 20ste eeuw
V 14	vondstnummer	natuurlijke klei	fase 1B: 1625-1700	
- - -	contour profiel	(veraard) veen	fase 1 en 2: slootvullingen	
①	profielnummer	hout	fase 2 en 3: afbraak	

Bijlage 8

Profielen en coupes

Gemeente Hoorn, Drieboomlaan / Binneblifstraat

Project 466

OM-nummer 4584741100

Tekenaars C.P. Schrickx

Schaal 1:50 (A3)

© Archeologie West-Friesland 2020

